

Vilniaus universitetas
TARPTAUTINIŲ SANTYKIŲ IR POLITIKOS MOKSLŲ
INSTITUTAS

Lyginamosios politikos magistro programa

IEVA PETRONYTĖ

II kurso studentė

**LIETUVOS GYVENTOJŲ DALYVAVIMAS RINKIMUOSE:
MOTYVACINIŲ MECHANIZMŲ ANALIZĖ**

MAGISTRO DARBAS

Darbo vadovė:
dr. Ainė Ramonaitė

Vilnius, 2008

MAGISTRO DARBO VADOVO IŠVADOS DĖL DARBO GYNIMO:

.....
.....
.....

.....
(data)

.....
(v., pavardė)

.....
(parašas)

Magistro darbas įteiktas gynimo komisijai:

.....
(data)

.....
(Gynimo komisijos sekretorės parašas)

Magistro darbo recenzentas:

.....
(v., pavardė)

Magistro darbų gynimo komisijos įvertinimas:

.....

Komisijos pirmininkas:

Komisijos nariai:

PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ

Patvirtinu, kad įteikiamas magistro darbas “Lietuvos gyventojų dalyvavimas rinkimuose: motyvacinių mechanizmų analizė” yra:

1. Atliktas savarankiškai ir nėra pateiktas kitam kursui šiame ar ankstesniuose semestruose.
2. Nebuvo naudotas kitame Institute/Universitete Lietuvoje ir užsienyje.
3. Nedaro nuorodų į kitus darbus, jeigu jie nėra nurodyti darbe.
4. Pateikia visą panaudotos literatūros sąrašą.

Ieva Petronytė

Vardas, pavardė

parašas

BIBLIOGRAFINIO APRAŠO LAPAS

Petronytė I. Lietuvos gyventojų dalyvavimas rinkimuose: motyvacinių mechanizmų analizė: Politikos mokslų specialybės, magistro darbas / VU Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas; darbo vadovė A.Ramonaitė. – Vilnius, 2008. – 90 p.

Reikšminiai žodžiai:

Politinis dalyvavimas, rinkimai, Lietuva, rinkėjų motyvacijos.

Šiame darbe aiškinamasi, kokios motyvacijos skatina Lietuvos gyventojus dalyvauti rinkimuose ir kokią vietą šiose paskatose užima ekspresyvūs motyvai. To siekiant aptariami teorinėje literatūroje egzistuojantys modeliai, aiškinantys, kodėl žmonės rinkimuose dalyvauja, egzistuojančios įvairios ekspresyvaus dalyvavimo teorijos variacijos. Pamėginus apjungti jas į vieną, radus kompromisinį ekspresyvaus dalyvavimo suvokimą aiškiai apibrėžiama ekspresyvaus politinio dalyvavimo sąvoka šiame darbe, nustatoma ir įvertinama tokio dalyvavimo vieta politinio (rinkiminio) dalyvavimo motyvacijose bei reikšmė, tai yra - galimos ekspresyvaus dalyvavimo pasekmės. Antroje darbo dalyje apžvelgiamas Lietuvos gyventojų dalyvavimas rinkimuose: pristatomi 2008 m. kovo – balandžio mėnesiais atliktos apklausos duomenys, tiriamos galimos Lietuvos gyventojų dalyvavimo rinkimuose motyvacijos, tikrinami instrumentiniai bei ekspresyvūs dalyvavimo motyvaciniai mechanizmai.

TURINYS

Įvadas.....	6
1. Gyventojų dalyvavimo rinkimuose motyvacijos: teorinės išvalgos.....	11
1.1. 1.1. Gyventojų dalyvavimas rinkimuose: teorinės dalyvavimo prielaidos, galimi motyvacijų modeliai ir ekspresyvių paskatų idėja.....	12
1.2. Galimos ekspresyvių motyvacijų skatinamo rinkiminio dalyvavimo pasekmės.....	27
2. Dalyvavimas rinkimuose lietuvoje: motyvacinių mechanizmų analizė.....	34
2.1. Paskatos dalyvauti rinkimuose lietuvoje: bendras kontekstas ir tyrimo duomenų pristatymas.....	34
2.2. Lietuvos gyventojų dalyvavimo rinkimuose motyvaciniai mechanizmai: duomenų analizė.....	39
2.2.1. Instrumentinės dalyvavimo rinkimuose motyvacijos lietuvoje.....	39
2.2.2. Ekspresyvūs motyvacinių mechanizmų aspektai	46
Išvados.....	59
Priedai.....	62
Šaltinių ir literatūros sąrašas.....	83
Summary.....	89

ĮVADAS

Politinis gyventojų dalyvavimas – beveik be diskusijų šiuolaikinėje valstybėje pripažįstamas itin svarbiu ir reikalingu reiškiniu¹. Tačiau nors pagrindinis tokio dalyvavimo tikslas (suteikti galimybes visiems gyventojams įsitraukti į valstybės valdymą ir jį paveikti) ir paties dalyvavimo reikšmė (kaip bene pagrindinė demokratijos užtikrinimo priemonė) išlieka tie patys, politinio dalyvavimo formos ir jų vertinimai visuomenėje nuolat keičiasi. Šalia senųjų, tradicinių politinio dalyvavimo formų (tokių kaip dalyvavimas rinkimuose, politinių partijų veikloje, kontaktavimas su savo rinktais atstovais, *etc.*), vis svaresnę vietą užima, kasdienėmis tampa mažiau įprastos ar visuomenės akyse mažiau priimtiniomis buvusios veiklos, tokios kaip demonstracijos, peticijų pasirašymai (šiandien jau sunku būtų pagal tradicinę XX amžiaus antrosios pusės skirtį šias dalyvavimo formas laikyti „nekonvencinėmis“), nuolat randasi naujų, kintančius poreikius labiau atspindinčių politinės raiškos, politinio dalyvavimo formų (plintantys politinis vartotojų dalyvavimas, įvairios politinės akcijos interneto erdvėje, *etc.*). Į logiškai kylantį klausimą, kas šiame kontekste nutinka „senosioms“, tradicinėms politinio dalyvavimo formoms, atsako jau kelis dešimtmečius politinio dalyvavimo nuosmukiu besirūpinantys politikos mokslų tyrėjai²: jos po truputį menksta, praranda anksčiau turėtą reikšmę, retėja, kai kurios iš jų išvis pamažu pasitraukia iš politinės raiškos lauko.

Galbūt ir būtų galima šią senųjų politinio dalyvavimo formų pasitraukimo problemą deaktualizuoti, grindžiant naujųjų dalyvavimo formų radimusi ir galimu jų substitutiniu poveikiu (išsamiausiai šį argumentą pateikia postmaterializmo teorija: ją atstovaujančių autorių nuomone, tradicinių politinio dalyvavimo formų mažėjančią populiarumą atsveria besiplečiantis dalyvavimas naujose politinėse veiklose³). Tačiau net

¹ Platų sutarimą liudytų tai, kad net politinį gyventojų dalyvavimą apskritai kritiškai vertinantys autoriai vienokią ar kitokią šio dalyvavimo formą pripažįsta reikalinga. Pavyzdžiui, Josephas Schumpeteris, laikomas vienu iš griežtesnių politinio gyventojų dalyvavimo kritikų, neginčija paties piliečių dalyvavimo reikalingumo – jo skeptiškumas pirmiausia nukreiptas į šio dalyvavimo formas ir dažnumą (iš esmės akcentuojama tik viena politinio dalyvavimo forma – rinkimai, kuriuose sąmoningas informuotų gyventojų dalyvavimas yra skatintinas ir lauktinas, tuo tarpu kitos politinio dalyvavimo formos, kuriomis siekiama daryti įtaką išrinktųjų atstovų sprendimams tarp rinkimų, šio autoriaus nuomone yra mažų mažiausiai nepageidautinos). Joseph A. Schumpeter, *Kapitalizmas, socializmas ir demokratija*. Vilnius: Mintis, 1998.

² Pavyzdžiui, Robert D. Putnam, *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon and Schuster, 2000; mažėjančias politinio aktyvumo tradicinėmis formomis tendencijas dokumentuoja ir įvairūs autoriai Hanso Dieterio Klingemanno ir Dieterio Fuchso studijoje, literatūros šia tema apžvalgą pateikia Russelas J. Daltonas: Kn. Hans Dieter Klingemann and Dieter Fuchs (sud.), *Citizens and the State*. Oxford: Oxford University Press, 1995; Russel J. Dalton, „Citizen Attitudes and Political Behavior“. *Comparative Political Studies*, 33 (6/7), 2000.

³ Ronald Inglehart, Gabriela Catterberg, „Trends in Political Action: The Development Trend and the Post-Honeymoon Decline“. <www.worldvaluessurvey.org/Upload/5_Partapsa.pdf> [žiūrėta 2006 03 22]; Pippa

ir tokiu atveju liktų dar viena problema – klausimas, kas šiame politinio dalyvavimo formų kaitos kontekste nutinka bene seniausiajai ir išskirtinai svarbiausiajai laikomai politinio dalyvavimo formai – dalyvavimui rinkimuose. Rinkimų svarbos demokratinėje visuomenėje ilgai įrodinėti turbūt nereiktų - politikos moksluose savotiška aksioma jau yra tapęs teiginys, jog laisvi ir nepriklausomi rinkimai, kurių metu išrenkami politinius sprendimus priimančios pareigūnai, – tai demokratinio proceso pagrindas, neišvengiamas pamatinis demokratinės valstybės kūrimo bruožas⁴. Taigi demokratijos kriterijus atitinkantys rinkimai atlieka specifinę funkciją, kurią kitos politinio dalyvavimo formos vargu ar gali atlikti, – legitimizuoja šalies valdžią, kartu – ir patį politinį režimą. Vis dėlto dėl jau minėtų pokyčių, dėl dalyvavimo rinkimuose nuosmukio, kitų senųjų politinio dalyvavimo formų, jų svarbos visuomenėje kaitos ir naujų (galima diskutuoti, jog galbūt net ne papildančių, bet alternatyvių) dalyvavimo formų radimosi, dalyvavimo rinkimuose reikšmę piliečiams, sampratą šiuolaikinėje visuomenėje verta nagrinėti iš naujo.

Papildomą argumentą pateikia ir paskutiniu metu tarp JAV bei Vakarų Europos mokslininkų išsiplieskusi diskusija dėl ekspresyvaus politinio dalyvavimo. Trumpai ją apibendrinant galima teigti, jog vis labiau linkstama gyventojų politinį dalyvavimą grįsti ne vien strateginiais ir instrumentiniais sprendimais – imami akcentuoti ir kiti, labiau „ekspresyvūs“, tokį dalyvavimą skatinantys veiksniai. Vis daugiau autorių pabrėžia politinį dalyvavimą, kuriuo ne tiek siekiama tam tikrų konkrečių rezultatų, kiek dalyvaujama dėl paties dalyvavimo veiksmo⁵. Tokios motyvacijos ypač aktualios ir reikšmingos tampa perkėlus jas į jau aptartą dalyvavimo rinkimuose kontekstą. Jei rinkėjai eina balsuoti pirmiausia ne vedini tam tikrų konkrečių politinių prioritetų, ne siekdami

Norris, “Conclusions: The Growth of Critical Citizens and its Consequences”. Kn. Pippa Norris (sud.), *Critical Citizens: Global Support for Democratic Governance*. Oxford: Oxford University Press, 1999, 257-272; Pippa Norris, *Democratic Phoenix: Reinventing Political Activism*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002. Vis dėlto, reiktų paminėti, jog šis „substitutinis“ politinio dalyvavimo formų kaitos argumentas - diskutuotinas: iš Pasaulio vertybių tyrimo (World Values Survey) duomenų matyti, jog, pavyzdžiui, Vidurio ir Rytų Europos regione mažėja dalyvavimas visose matuotose politinėse veiklose – tiek senosiose, konvencinėse, tiek naujesnėse (tiesa, šių apklausų metu nebuvo tirtas dalyvavimas pačiose naujausiose politinio dalyvavimo formose); be to, ir tų pačių politinio dalyvavimo formų dažnumą reiktų vertinti atsargiai – mat tai, jog viena ar kita veikla tam tikru metu dažnėja, tiesiogiai dar nereiškia jos kylančio populiarumo visuomenėje: pavyzdžiui, Remigijus Riekašius 1998 – 2000 metais pastebi kylantį protesto akcijų dažnumą Lietuvoje, tačiau tuo pačiu metu galima pastebėti, kad gyventojų, įsitraukusių į šią veiklą Lietuvoje ne tik kad ne daugėjo, bet mažėjo. Žr. Remigijus Riekašius, „Protesto politika Lietuvoje“. *Politologija*, 30(2), 2003, 128, 132; Remigijus Riekašius, *Politinis dalyvavimas pokomunistinėse valstybėse: Lietuvos atvejis*. Daktaro disertacijos santrauka. Klaipėda, Klaipėdos universiteto leidykla, 2003; Pasaulio vertybių tyrimo (*World Values Survey*) duomenys, <<http://www.worldvaluessurvey.org>>.

⁴ Prie šios nuostatos įtvirtinimo vienu daugiausiai prisidėjusių autorių galima laikyti Robertą Dahlį. Apie jo išskirtas septynias privalomas poliarchijos institucijas: Robert A. Dahl, *Demokratija ir jos kritikai*. Vilnius: Amžius, 1994, 296 – 298.

⁵ Pavyzdžiui, Alexander A. Schuessler, *A Logic of Expressive Choice*. Princeton: Princeton University Press, 2000.

išrinkti savo atstovą, kuris vykdys jiems priimtina politiką, gana pagrįstai galima svarstyti, ar toks dalyvavimas rinkimuose neiškreipia pačių rinkimų esmės ir nedevalvuoja jų reikšmės demokratinėje visuomenėje.

Ši ne(be)aiškios dalyvavimo rinkimuose reikšmės problema aktuali ir Lietuvos kontekste – vis daugiau gyventojų rinkimuose nebalsuoja, o dėl paplitusio aukšto nepasitikėjimo rinktais atstovais, nesidomėjimo politika, menko identifikavimosi su politinėmis partijomis⁶ galima būtų daryti prielaidą, jog ir tie, kurie rinkimuose dalyvauja, didele dalimi taip elgiasi neskatinami strateginių, instrumentinių sprendimų. Performuluojant – dalyvauja rinkimuose pirmiausia dėl paties dalyvavimo veiksmo, o ne dėl rezultato. Jei tai tiesa, galimos tokio dalyvavimo rinkimuose implikacijos – ir toliau didėsiantis atotrūkis tarp valdžios ir visuomenės, politinis susvetimėjimas⁷, žala demokratijos kokybei ta prasme, kad renkami atstovai ne tik asmeniškai nebūtinai reprezentuoja vieną ar kitą rinkėjų grupę (kaip tos grupės asmeniškai rinktas atstovas), bet ir patys rinkėjai nuo pat pradžių šio atstovavimo nesitiki. Iš to sektų ir mažėjanti rinktų atstovų atskaitomybė ir atsakomybė. Tad labai svarbu tampa išsiaiškinti, ką šių dienų Lietuvos visuomenėje reiškia dalyvavimas rinkimuose, kokios motyvacijos skatina gyventojų pasirinkimą juose dalyvauti, kiek šiose motyvacijose yra svarbūs ekspresyvūs aspektai. Būtent to ir siekiama šiame darbe, apžvelgiant politinio dalyvavimo teorijas ir modelius literatūroje (dėl aptartos problematikos ypatingą dėmesį skiriant ekspresyviam dalyvavimui ir galimoms jo pasekmėms), sukonstruojant galimus dalyvavimo motyvacinius mechanizmus Lietuvoje ir ištiriant Lietuvos gyventojų dalyvavimo rinkimuose motyvus, remiantis 2008 m. pavasarį⁸ vykdytos apklausos duomenis. Pabrėžtina, jog šiame darbe nesiimama vienareikšmiškai normatyviniu aspektu vertinti ekspresyvų dalyvavimą, ekspresyvias motyvacijas. Tačiau vis dėlto, pateikiant kuo įvairiapusiškesnius argumentus, apsvarstoma tokio dalyvavimo reikšmė.

Taigi darbo objektas – Lietuvos gyventojų dalyvavimo rinkimuose motyvai. Šioje vietoje reiktų aiškiai pabrėžti, kad darbe tiriamos gyventojų pasirinkimo *dalyvauti* rinkimuose, o ne pasirinkimo *už ką* balsuoti motyvacijos. Naudojamas metodas –

⁶ Ainė Ramonaitė, *Posovietinės Lietuvos politinė anatomija*. Vilnius: Versus aureus, 2007; įvairių metų Eurobarometro apklausų duomenys, <http://ec.europa.eu/public_opinion/index_en.htm>.

⁷ Apie šį atotrūkį – Rūta Žiliukaitė, Ainė Ramonaitė, Laima Nevinskaitė, Vida Beresnevičiūtė, Inga Vinogradnaitė, *Neatrasta galia: Lietuvos pilietinės visuomenės žemėlapis*. Vilnius: Versus aureus, 2006, apie politinį susvetimėjimą Lietuvoje – Ainė Ramonaitė, *Piliečių ir valstybės santykis pokomunistinėje demokratijoje: politinio susvetimėjimo Lietuvoje analizė*. Daktaro disertacija, 2005.

⁸ 2008 m. kovo 27 – balandžio 3 d. Vilniaus Universiteto užsakymu vykdyta reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa „Politinis dalyvavimas ir komunikacija“. Tyrimą atliko visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centras „VILMORUS“.

kiekybinių visuomenės apklausos duomenų analizė. Nagrinėjama laikotarpį iš esmės apibrėžia reprezentatyvios apklausos atlikimo laikas (2008 - ieji) ir pobūdis – tai daugiau mažiau 2004 – 2008 metai (tikslėnes ribas nustatyti gana sudėtinga jau vien dėl nagrinėjamo objekto, gyventojų motyvacijų, kurios, tikėtina, nekinta labai greitai, be to, apklausos klausimai buvo formuluoti taip, kad atsakymuose atsispindi ne tik respondentų požiūris į vienokį ar kitokį teiginį apie dalyvavimą rinkimuose, bet ir reali jų dalyvavimo rinkimuose patirtis – vadinasi, aprėpiamas laikotarpis išsitiesia).

Trumpai apžvelgiant jau atliktus tyrimus šia, gyventojų politinio dalyvavimo rinkimuose motyvacijų, tema, pirmiausia reiktų paminėti šios srities klasikus – racionalaus pasirinkimo teorijos atstovą Anthony Downsą⁹, politinio dalyvavimo paradoksą vienus pirmųjų ėmusius spręsti Williamą H. Rikerį ir Peterį C. Ordeshooką¹⁰, mažiausio – didžiausio apgailestavimo (pasirenkant dalyvauti ar nedalyvauti) teoriją kūrusius Johną A. Ferejohną ir Morrisą P. Fioriną¹¹, įvairių prieigų kompromiso ieškojusį Johną H. Aldrichą¹² ir visą plejadą autorių, išitraukusių į diskusiją dėl ekspresyvaus dalyvavimo (tiesa, dažnai po šiuo terminu sutalpinusių visiškai skirtingus dalykus) – tą patį Morrisą P. Fioriną ir jo kolegas¹³, Geoffrey Brennaną ir Alaną Hamliną¹⁴, Philipą Jonesą ir Johną Hudsoną¹⁵, Alexanderį A. Schuesslerį¹⁶, Gaborą Tóka¹⁷ ir daugelį kitų. Šalia šių autorių būtinai reiktų paminėti ir keletą kitų, kūrusių teorinius politinio dalyvavimo modelius, tačiau besikoncentravusius daugiau ties tokio dalyvavimo prielaidomis, o ne tiesiogiai motyvacijomis: skirtingą įvairių grupių politinį dalyvavimą konkrečiomis socio-ekonominėmis charakteristikomis aiškinusius Normaną H. Nie, G. Binghamą Powellą jaunesnįjį ir Kennethą Prewittą¹⁸, šį aiškinimą resursų veiksmu papildžiusius Henry E.

⁹ Anthony Downs, *An Economic Theory of Democracy*. New York: Harper Collins Publishers, 1957.

¹⁰ William H. Riker, Peter C. Ordeshook, „A Theory of Calculus of Voting“. *The American Political Science Review*, 62 (1), 1968, 25 – 42.

¹¹ John A. Ferejohn, Morris P. Fiorina, „The Paradox of Not Voting: A Decision Theoretic Analysis“. *The American Political Science Review*, 1974, 68 (2), 525 – 536.

¹² John H. Aldrich, „Rational Choice and Turnout“. *American Journal of Political Science*, 37 (1), 1993, 246 – 278.

¹³ Morris P. Fiorina, „The Voting Decision: Instrumental and Expressive Aspects“. *The Journal of Politics*, 1976, 38 (2), 390 – 413.

¹⁴ Geoffrey Brennan, Alan Hamlin, „Expressive voting and electoral equilibrium“. *Public Choice*, 95, 1998, 149–175.

¹⁵ Philip Jones, John Hudson, „Civic Duty and Expressive Voting: Is Virtue its Own Reward?“. *KYKLOS*, 2000, 1 (53), 3 - 16.

¹⁶ Schuessler, *op.cit.*

¹⁷ Gábor Tóka, „Expressive vs. Instrumental Motivation of Turnout, Partisanship and Political Learning“. 2006.

<http://www.personal.ceu.hu/departs/personal/Gabor_Toka/Papers/Toka06%20Expressive%20Voting.pdf> [žiūrėta 2008 02 25].

¹⁸ Norman H. Nie, G. Bingham Powell Jr., Kenneth Prewitt, „Social Structure and Political Participation: Developmental Relationships, Part I“. *The American Political Science Review*, 1969, 63 (2), 361-378;

Brady, Sidney Verba ir Kay'ų Lehmaną Schlozmaną¹⁹, institucinių veiksmų svarbą dalyvavimui grindusius Robertą W. Jackmaną ir Rossą A. Millerį²⁰, socialinės – kultūrinės aplinkos veiksmų išryškinusį Davidą E. Campbellą²¹.

Tuo tarpu Lietuvoje gyventojų *dalyvavimo* rinkimuose (ne balsavimo, rinkiminės elgsenos) motyvacijos ir, ypač, ekspresyvus jų aspektas tiek dėmesio nėra sulaukęs. Nors užuominų į šias dalyvavimo motyvacijas galima rasti artimoms temoms skirtuose darbuose: Zenono Norkaus racionalaus pasirinkimo teorijos ir jos modifikacijų aptarime²², išsamiuose Dariaus Žeruolio ir Mindaugo Degučio balsavimo preferencijų pasirinkimo (ne dalyvavimo) motyvacijų tyrimuose²³, Remigijaus Riekašiaus nekonvencinio politinio dalyvavimo analizėje²⁴, Ainės Ramonaitės kokybinėse Lietuvos gyventojų politinių nuostatų studijose bei nedalyvavimo rinkimuose priešasčių analizėje²⁵, Jūratės Imbrasaitės ryši tarp įvairių politinio dalyvavimo formų ir gyventojų vertybinių orientacijų, socialinio kapitalo atskleidžiančiuose straipsniuose²⁶. Vis dėlto visuose šiuose darbuose pirmiausia siekiama atsakyti į kitus klausimus, keliami kiti tikslai, tad Lietuvos gyventojų motyvacijos dalyvauti rinkimuose vis dar lieka nuosekliai neištirtos.

Tad šiame darbe ir bus aiškinamasi, kokios motyvacijos skatina Lietuvos gyventojus dalyvauti rinkimuose ir kokią vietą šiose motyvacijose užima ekspresyvūs

Norman H. Nie, G. Bingham Powell Jr., Kenneth Prewitt, „Social Structure and Political Participation: Developmental Relationships, Part II“. *The American Political Science Review*, 1969, 63 (3), 808-832.

¹⁹ Henry E. Brady, Sidney Verba, Kay Lehman Schlozman, „Beyond SES: A Resource Model of Political Participation“. *The American Political Science Review*, 89 (2), 1995, 271 – 294.

²⁰ Robert W. Jackman, „Political Institutions and Voter Turnout in the Industrial Democracies“. *The American Political Science Review*, 1987, 81 (2), 405 – 423; Robert W. Jackman, Ross A. Miller, „Voter Turnout in the Industrial Democracies during the 1980s“. *Comparative Political Studies*, 1995, 27 (4), 467 - 492.

²¹ David E. Campbell, *Why We Vote: How Schools and Communities Shape Our Civic Life*. Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2006.

²² Zenonas Norkus, „Balsavimo paradoksai“. *Politologija*, 7 (1), 1996, 50 – 67.

²³ Pavyzdžiui, D. Žeruolis pateikia apklausos duomenis, kuriuose matyti gyventojų atsakymai į klausimą apie jų motyvaciją dalyvauti rinkimuose, tačiau, deja, šių duomenų išsamiau neanalizuoja; M. Degutis partinių preferencijų analizės kontekste trumpai pristato socialinio statuso, kuriuo grindžiamas dalyvavimas rinkimuose, teoriją. Darius Žeruolis, „Racionalūs rinkėjai. Politinio absenteizmo priešastys“. Kn.: Algis Krupavičius (sud.), *Seimo rinkimai '96: trečiasis atmetimas*. Vilnius: Tvermė, 1998, 248 – 249; Mindaugas Degutis, „How Lithuanian Voters Decide: Reasons Behind the Party Choice“. Kn.: Algimantas Jankauskas (sud.), *Lithuanian Political Science Yearbook 2000*, Vilnius, 2001, 91.

²⁴ Remigijus, Riekašius, *Politinis dalyvavimas pokomunistinėse valstybėse: Lietuvos atvejis*. Daktaro disertacija, 2003.

²⁵ Ainė Ramonaitė, *Pošovietinės Lietuvos politinė anatomija*; Ainė Ramonaitė, „Kodėl rinkėjai ne(be) balsuoja?“. Kn.: Rūta Žiliukaitė, Ainė Ramonaitė, Laima Nevinskaitė, Vida Beresnevičiūtė, Inga Vinogradnaitė, *Neatrasta galia: Lietuvos pilietinės visuomenės žemėlapis*. Vilnius: Versus aureus, 2006, 92 – 112.

²⁶ Jūratė Imbrasaitė, „Modes of Political Participation in Lithuania: Perspectives of Rational Actor and Universal Values“. *Socialiniai mokslai*, 40 (3), 2003, 90 – 96; Jūratė Imbrasaitė, „Vertybinės orientacijos ir politinis dalyvavimas Lietuvoje: individualistinė – kolektyvinė dimensija“. *Filosofija. Sociologija*, 2, 2004, 26 – 32; Jūratė Imbrasaitė, „Socialinis kapitalas ir politinis dalyvavimas Lietuvoje“. *Sociologija. Mintis ir veiksmai*, 1, 2004, 38 – 50.

motyvai. To siekiant visų pirma bus aptarti teorinėje literatūroje egzistuojantys modeliai, aiškinantys, kodėl žmonės rinkimuose dalyvauja. Šių modelių bei jų kritikos kontekste bus pateiktos ir išnagrinėtos egzistuojančios įvairios ekspresyvaus dalyvavimo teorijos variacijos. Pamėginus apjungti jas į vieną, radus kompromisinį ekspresyvaus dalyvavimo suvokimą bus aiškiai apibrėžta ekspresyvaus politinio dalyvavimo sąvoka šiame darbe, nustatyta ir įvertinta tokio dalyvavimo vieta politinio (rinkiminio) dalyvavimo motyvacijose bei reikšmė, tai yra - galimos ekspresyvaus dalyvavimo pasekmės (vertinant jas kaip įmanoma visapusiškiau ir atsižvelgiant tiek į tokio dalyvavimo keliamas problemas atstovavimui ir rinkimų prasingumui, tiek į egzistuojančią galimybę, jog toks dalyvavimas gali būti bendruomenės stiprumo ar pačių demokratijos vertybių palaikymo išraiška). Paklojus šiuos teorinius pagrindus, antroje darbo dalyje bus apžvelgiamas Lietuvos gyventojų dalyvavimas rinkimuose: pristatomi apklausos duomenys bei prielaidos, tiriamos galimos Lietuvos gyventojų dalyvavimo rinkimuose motyvacijos, tikrinami instrumentiniai bei ekspresyvūs dalyvavimo motyvaciniai mechanizmai ir galiausiai atsakoma į klausimą, kokios vis dėlto priežastys (kartu su iš to plaukiančiomis pasekmėmis) pirmiausia lemia dalyvavimą rinkimuose Lietuvoje.

1. GYVENTOJŲ DALYVAVIMO RINKIMUOSE MOTYVACIJOS: TEORINĖS ĮŽVALGOS

Šioje darbo dalyje pristatomos ir aptiriamos tolesniam tyrimui reikalingos įvairių politinio dalyvavimo teorijų pozicijos. Politiniam dalyvavimui tirti skirtoje literatūroje peržvelgiami galimi gyventojų įsitraukimo į šią veiklą aiškinimai ir išskiriamos, apibendrinamos bei suklasifikuojamos literatūroje aptinkamos galimos gyventojų dalyvavimo rinkimuose motyvacijos. Dėl išsikeltos tyrimo problemos (galimos pirminės rinkimų reikšmės devalvacijos, gyventojams dalyvaujant juose pirmiausia dėl kitų priežasčių nei apgalvoto tikslo – savo preferuojamo atstovo ir jo politikos pergalės siekimo), ypatingas dėmesys bus skiriamas ekspresyvių motyvacinių mechanizmų skatinamam dalyvavimui: aptariama ir apibendrinama šiai tematikai skirta diskusija, aiškiai apsibrėžiama kol kas literatūroje gana lakiai naudojama ekspresyvaus dalyvavimo sąvoka. Galiausiai antrame šios dalies skyriuje pasveriamos ekspresyvaus dalyvavimo rinkimuose galimos pasekmės.

1.1. GYVENTOJŲ DALYVAVIMAS RINKIMUOSE: TEORINĖS DALYVAVIMO PRIELAIDOS, GALIMI MOTYVACIJŲ MODELIAI IR EKSPRESYVIŲ PASKATŲ IDĖJA

Mėginimų apibrėžti politinį dalyvavimą bei jį sąlygojančias priežastis politikos mokslų literatūroje netrūksta. Vis dėlto būtų galima teigti, jog dėl pirmojo – politinio dalyvavimo – apibrėžimo savotiškas kompromisas buvo rastas praeito amžiaus aštuntajame dešimtmetyje: juo tapo vėlesnėje literatūroje praktiškai nebekvestionuojamas Sidney Verbos ir jo kolegų politinio dalyvavimo, kaip individualių piliečių veiklų, kuriomis siekiama paveikti valstybės valdymą, apibrėžimas²⁷. Tuo tarpu rasti panašų kompromisą tarp įvairių požiūrių į šį dalyvavimą lemiančius ir/ar motyvuojančius veiksnius sekėsi gerokai sunkiau: iki šiol nėra sutarimo ne tik dėl bendro visiems priimtino politinio dalyvavimo motyvacijų mechanizmo – trūksta net aiškaus jas tiriančių teorijų suklasifikavimo (skirtingi autoriai pateikia vis kitokius grupavimus²⁸, tad vienas iš šios dalies uždavinių – nors ir nepretenduojant į visišką teorinį išbaigtumą, supažindinant su teorijomis, suskirstyti jas tolesniam tyrimui patogia logine tvarka).

²⁷ Paminėtina, jog originaliame 1978 metų tekste pačių Sidney Verbos, Normano H. Nie ir Jae-on Kim politinis dalyvavimas buvo apibrėžtas kaip „*legalūs* (paryškinta mano, I.P.) piliečių veiksmai, kuriais daugiau ar mažiau tiesiogiai siekiama paveikti vyriausybės darbuotojų ir/ar tam tikrų jų veiksmų parinkimą <...>, dalyvavimas, kuriuo siekiama turėti įtakos (valstybės) valdymui“. Taigi pats originalus S. Verbos, N. H. Nie ir J. Kim politinio dalyvavimo apibrėžimas (dėl vėliau vykusio nekonvencinio politinio dalyvavimo palaipsnio įtraukimo į politinio dalyvavimo sąvoką procesas) nėra visiškai kompromisinis. Tačiau praktiškai visuose vėlesniuose šiai tematikai skirtuose darbuose (kai kuriuose paprasčiausiai ignoruojant legalumo akcentą) remiamasi būtent šia politinio dalyvavimo samprata. Sidney Verba, Norman H. Nie, Jae-on Kim, *Participation and Political Equality: A Seven-Nation Comparison*. Chicago and London: The University of Chicago Press, 1978, 1.

Kita vertus, galima būtų manyti, jog šiame „konvenciniame“ apibrėžime pamažu vyksta ir kita slinktis – turint galvoje vis labiau plintantį „politinį vartotojiškumą“ (kai paprastas pirkimo veiksmas atliekamas (arba neatliekamas) dėl politinių motyvų) taip pat šio reiškinio vis labiau pripažįstamą politiškumo statusą bei tai, jog šiuo veiksmu ne visada siekiama paveikti vyriausybę (dažnu „taikiniu“ tampa ir verslas, tarptautinės korporacijos ar pati visuomenė (kaip „žaliųjų“ judėjimo atveju)), galima manyti, jog politinio dalyvavimo samprata turėtų būti praplėsta ir adresato atžvilgiu. Vis dėlto kol kas ši slinktis išlieka labiau nujaučiama, nei aiškiai konceptualizuota literatūroje.

Daugiau apie politinį vartotojiškumą: Dietlind Stolle, Marc Hooghe and Michelle Micheletti, „Politics in the Supermarket: Political Consumerism as a Form of Political Participation“. *International Political Science Review*, 2005, 26(3): 245-269; Boris Holzer, „Political Consumerism between Individual Choice and Collective Action: Social movements, Role mobilization and Signalling“. *International Journal of Consumer Studies*, 2006, 30 (5), 405–415.

²⁸ Pavyzdžiui, Markas N. Franklynas politinio dalyvavimo teorijas suskirstė pagal rėmimąsi resursų, mobilizacijos arba instrumentinės motyvacijos veiksniais (Mark N. Franklin, „Electoral Participation“. Kn.: Lawrence LeDuc, Richard G. Niemi, Pippa Norris (sud.), *Comparing Democracies: Elections and Voting in Global Perspective*, 1996, 216 - 235), Charles Pattie ir jo kolegos – į racionalaus pasirinkimo, socialinio kapitalo ir pilietinio savanoriškumo teorijas (Charles Pattie, Patrick Seyd, Paul Whiteley, „Citizenship and Civic Engagement: Attitudes and Behaviour in Britain“. *Political Studies*, 2003, 51, 443 - 446), gana populiarus ir teorijų skirstymas į socioekonominę, politinę kultūros ir institucinę mokyklas (Political Participation and Voter Turnout in the United States, <www.geocities.com/caesaigh3/Political_Participation.doc>, [žiūrėta 2008 02 26]).

Aptariant politinio dalyvavimo, konkrečiau – dalyvavimo rinkimuose, motyvacinis mechanizmas, neišvengiamai reikėtų pradėti nuo chrestomatinės politinio dalyvavimo lygybės, pasirinkimo dalyvauti rinkimuose logikos, pateiktos daugiau mažiau apie praėjusio amžiaus vidurį, gerokai pakoreguotos per kitus pusšimtį metų ir vis dėlto iki šiol išlikusios nepakeičiamu išėjimo tašku²⁹. Pildant šį, vieną pirmųjų, motyvacinį mechanizmą naujais argumentais arba aptariant kitas tendencijas jo kontekste, bene geriausiai galima atsekti ir visą dalyvavimo rinkimuose aiškinimo evoliuciją, nurodyti ekspresyvių motyvacijų vietą bei pabrėžti jų svarbą rinkiminio dalyvavimo teorijoje.

Taigi šis chrestomatinis priežastinis mechanizmas remiasi prielaida, jog kiekvienas individas veikia racionaliai ir renkasi dalyvauti rinkimuose tik tada, kai apskaičiuoja, jog dalyvavimas jam bus naudingas – tai yra, pasveria dalyvavimo kaštus, įvertina tikimybę, jog jo balsas nulems rezultatą, taip pat naudą, kurią gautų iš savo remiamo kandidato ar politinės partijos pergalės (šioje vietoje labai svarbu atkreipti dėmesį, jog kalbama ne apie bendrą naudą – nauda apskaičiuojama lyginant alternatyvius rinkimų rezultatų variantus, tai yra, kiek smarkiai rinkėjui yra svarbiau, jog laimėtų jo preferuojamas kandidatas ar politinė jėga, kiek daugiau naudos atneštų šio, o ne mažiausiai preferuojamo, pasirinkimo pergalė³⁰). Vėliau, siekiant paprastumo, šis priežastinis mechanizmas buvo išreikštas formule $R = B \cdot P - C$, kur R – bendra pasirinkimo dalyvauti vertė, B – balsuojančiojo preferuojamos partijos ar kandidato pergalės ir prasčiausios alternatyvios jėgos pergalės naudų skirtumas, P – tikimybė, kad balsuodamas rinkėjas turės įtakos savo preferuojamos jėgos pergalei³¹. Pagrindinė iš modelio kilusi problema, turėjusi pasekmių visai racionalaus pasirinkimo teorijai, - iš tokio aiškinimo plaukiantis dalyvavimo paradoksas: jei rinkėjų skaičius yra pakankamai didelis (pavyzdžiui, nacionaliniuose rinkimuose), vieno žmogaus balso lemianti įtaka sumažėja labai ženkliai. Jei dar pridėtume pastebimas partijų ideologinio suartėjimo tendencijas, mažėjančius jų vykdomų (ar žadamų vykdyti) politikų skirtumus, tampa aišku, jog pagal formulę dalyvavimo kaštai rinkėjui (konvencine samprata - laikas, sugaištas balsuojant, kelionės išlaidos, *etc.*) yra daug didesni nei potenciali nauda. Vadinasi, racionaliai mąstantis individas (o daroma prielaida, jog tokie yra visi rinkėjai) pasirinktų nedalyvauti

²⁹ Nors ši dalyvavimo lygybė cituojama labai dažnai, atsekti pirmuosius jos autorius atrodo sunkiai įmanoma. Dažniausiai ji minima kaip „bendras sutarimas“ (Aldrich, *op.cit.*, 247), kartais nurodoma ir į neįvardintas „nepublikuotas analizes“ (Riker, Ordeshook, *op.cit.*, 25 (4 išnaša)).

³⁰ Tokia skaičiavimo logika gerai atsispindi A. Downso darbe. Downs, *op.cit.* Beje, A. Downsas dažnai laikomas ir šios pasirinkimą dalyvauti nusakančios lygties autoriumi (žr., pavyzdžiui, Fiorina, *op.cit.*, 391 - 392), tačiau, kaip bus aptarta vėliau, su tuo sutikti ne visai galima.

³¹ Riker, Ordeshook, *op. cit.*

rinkimuose. Vis dėlto, kaip rodo rinkimų statistika, žmonės balsuoti eina. Tad pirmasis dalyvavimą rinkimuose racionaliai aiškinantis mechanizmas, viena vertus, galima teigti, jog susikompromitavo, tačiau kita vertus, kartu paskatino gilesnius šios srities tyrimus, iššaukė iki šiol tebesitęsiančią diskusiją, kodėl rinkimuose vis dėlto dalyvaujama.

Visus vėliau teorinėje diskusijoje pateiktus galimus „dalyvavimo paradokso“ sprendimo būdus sąlyginai galima suskirstyti į dvi stambias grupes: vieną jų sudarytų teorijos, grįstos trijų pradinėje formulėje pateiktų dėmenų perskaičiavimu (pirmiausia - žaidimų teorija, su tam tikra išlyga - Morriso P. Fiorinos ir Johno A. Ferejohno aiškinimas, bei kitų autorių, dažniausiai besikoncentravusių ties alternatyviu kaštų skaičiavimu, argumentai), kitą teorijos koregavimo kryptį atstovautų tyrėjai, siūlę į pirminę logiką įtraukti papildomus dalyvavimo veiksmą motyvuojančius elementus, dažniausiai – tai, kas vėliau šiame darbe apibrėžiama kaip ekspresyvus dalyvavimas.

Taigi pirmajam požiūriui atstovaujantys autoriai pirmiausia lošimų teorijos rėmuose perskaičiuoja tikimybę, kokią įtaką galutiniam rezultatui (preferuojamo kandidato ar politinės jėgos pergalei) turi konkretus rinkėjas. Paprastas įtakos paskaičiavimas pagal bendrą dalyvaujančiųjų skaičių čia pakoreguojamas įtraukiant papildomą vertinimą – lūkesčius apie kitų rinkėjų dalyvavimą³². Iš pirmo žvilgsnio toks aiškinimas primena „pasakojimą be galo“ (rinkėjui vertinant kitus dalyvaujančiuosius kaip racionalius individus, kurie, esant dideliame elektorato skaičiui, racionaliai apsisprendžia rinkimuose nedalyvauti, taip padidindami pirmojo rinkėjo įtaką galutiniam rezultatui ir nulemdami jo sprendimą eiti balsuoti; kita vertus, pagal tokią logiką galima žengti toliau - tas pats rinkėjas racionaliai gali apsispręsti neiti į rinkimus, manydamas, jog kiti, tikėdamiesi likusiųjų nedalyvavimo, racionaliai apsispręs dalyvauti ir taip toliau...). Tačiau kita vertus, tiems patiems lošimų teorijos autoriams (pavyzdžiui, Thomasui R. Palfrey ir Howardui Rosenthaliui³³) pavyko įrodyti, jog tarp tokio tipo svarstymų, esant dideliame rinkėjų skaičiui, nusistovi tam tikra pusiausvyra ir toks rinkėjo įtakos galutiniam rezultatui perskaičiavimas gali padėti išspręsti dalyvavimo dilemą.

Kitą būdą, kaip neįtraukiant naujų dėmenų, bet pritaikant alternatyvią logiką rinkėjų apsisprendimui dalyvauti būtų galima spręsti „dalyvavimo paradoksą“, pateikė J. A. Ferejohnas ir M. P. Fiorina. Tiesa, jų pasiūlytą „minimalaus apgailestavimo“ (*minimax regret*) modelį pradinės logikos korekcija galima vadinti tik su išlyga: šie autoriai atmetė

³² Aldrich, *op.cit.*, 257; Amrita Dhillon, Susana Peralta, “Economic Theories Of Voter Turnout”. *The Economic Journal*, 2002, 112 (June), 338 – 347.

³³ Thomas R. Palfrey, Howard Rosenthal, „A Strategic Calculus of Voting“. *Public Choice*, 1983, 41, 7 – 53.

koncentravimąsi į naudą ir vietoj to susitelkė į rinkėjų „apgailestavimus“. Anot J. A. Ferejohno ir M. P. Fiorinos, rinkėjai dalyvauja siekdami išvengti, ar bent minimaliai sumažinti, potencialius reikšmingus apgailestavimus, jei jų preferuojamas kandidatas ar politinė jėga nelaimėtų³⁴. Vis dėlto jei tokį apgailestavimų išvengimą traktuotume kaip naudą, o pasirinkimą dalyvauti aprašančiose formulėse dėmesį kreiptume pirmiausia į bendrą argumento mintį, šių dviejų autorių modelis nuo pradinės, chrestomatinės logikos pernelyg nenutolsta: rinkėjas dalyvauja, jei paskaičiuoja, kad toks jo elgesys bus naudingas (kad ir išvengiant žalos – gailėjimosi dėl savo veiksmų), o tai skaičiuodamas pasveria skirtingų pasirinkimo galimybių teikiamas naudas, tikimybę, jog jo balsas turės įtakos (J. A. Ferejohno ir M. P. Fiorinos modelyje – vertinant „lygiųjų“ galimybę) bei vis vien atsižvelgia į tiesioginius dalyvavimo kaštus. Tik, kaip buvo pastebėta ir kitų autorių, alternatyvus dėmenų pergrupavimas ir perskaičiavimas lemia, jog vadovaujantis J. A. Ferejohno ir M. P. Fiorinos logika sprendimas dalyvauti priimamas dažniau³⁵. Ir nors šis dalyvavimo rinkimuose aiškinimo metodas sulaukė kritikos už abejotina pritaikomumą daugiau nei dviejų kandidatų rinkimuose³⁶, M. Fiorinos iškelti diskusiniai klausimai pastūmėjo tolesnius politinio dalyvavimo priežasčių aiškinimosi tyrimus, be to, šiek tiek reabilitavo ir pačią racionalaus pasirinkimo teoriją.

Trečiąją pradinio dalyvavimo modelio tobulinimo, neįtraukiant naujų dėmenų, bet tikslinant senųjų sampratą, grupę sudarytų autoriai, į politinio dalyvavimo tyrimus žiūrėję pro kiek kitokią prizmę - dažniausiai, autoriai, besiremdami empiriniais duomenimis ieškoję veiksnių, koreliuojančių su didesniu ar mažesniu gyventojų dalyvavimu, kūrė teorijas apie šį dalyvavimą skatinančias ar slopinančias sąlygas. Iš karto reiktų pabrėžti, jog dažniausiai klasifikuojant politinio dalyvavimo teorijas, šie autoriai „išbarstomi“ po skirtingas mokyklas arba priešpriešinami racionalaus pasirinkimo mokyklai. Visgi šiame darbe juos įtraukti į brėžiamą politinio (rinkiminio) dalyvavimo tyrimų klasifikaciją norėtųsi būtent šioje vietoje. Tiesa, nors dažniausiai ir netyrę pirmųjų dviejų pradinio modelio dėmenų – individo galimos naudos, laimėjus jo preferuojamai jėgai ir tikimybės paveikti rinkimų rezultata – visi šie autoriai iš esmės daugiausia prisidėjo prie modelyje pateikto trečiojo iš dėmenų – dalyvavimo kaštų - tikslinimo, perskaičiavimo. Taigi, pagal koncentravimąsi į vis kitus pastarojo dėmens aspektus, šioje grupėje galima išskirti kelis pogrupius. Pirmiausia, socioekonominę ir iš jos išplaukiančią resursų

³⁴ Ferejohn, Fiorina, *op.cit.*

³⁵ Tiesa, su sąlyga, jog priimamos ir nekoreguojamos J. A. Ferejohno bei M. P. Fiorinos prielaidos. Aldrich, *op. cit.*, 256.

³⁶ *Ibid.*, 259 – 261.

mokyklą, kuriai priklausantys autoriai (N. H. Nie, G. B. Powell, K. Prewitt, bei H. E. Brady, S. Verba ir K. L. Schlozmanas³⁷) teigia, jog tam tikrų pagal socioekonominę statusą išskiriamų grupių disponuojami resursai (laikas, pinigai, įgūdžiai) sumažina dalyvavimo kaštus ir lemia didesnę aktyvumą. Antra, institucinę mokyklą, kurioje panašiai permąstoma dalyvavimo kaštų samprata, teigiant, jog vienokia ar kitokia šalies institucinė santvarka sudaro palankesnes sąlygas gyventojų dalyvavimui: kalbant apie rinkimus, pavyzdžiui, jog registracijos ir balsavimo procedūrų paprastumas, balsavimo privalomumas, net – ankstesnis balsavimo teisės suteikimas anksčiau joms neturėjusioms grupėms bei rinkimų ne pernelyg didelis, rinkėjų „nevarginantis“ dažnumas lemia didesnę aktyvumą (deja, kaip pastebi P. Norris, pirmoji argumento dalis nepasitvirtina empiriškai³⁸). Tiesa, šiame, instituciniame, modelyje kai kurie autoriai kartu išplečia ir patikslina ir pirmuosius du rinkiminį aktyvumą lemiančius veiksnius – rinkėjo įtakos bendram rezultatui paskaičiavimą (teigiama, jog labiau linkstama dalyvauti proporcinio atstovavimo sistemose, mažesnėse rinkimų apygardose), bei konkretaus pasirinkimo naudą (atitinkamai argumentuojama, jog einama balsuoti, kai politinių jėgų pasirinkimas didesnis (vadinasi, didesnė tikimybė, jog viena iš jų suteiks būtent tam rinkėjui reikalingą naudą), tačiau kartu – pasirinkimas ne per didelis, nes pernelyg didelis rinkimuose besivaržančiųjų skaičius, grįžtant prie antrojo dėmens, mažina rinkėjo įtaką galutiniam rezultatui (ši išlyga taikoma politinėms partijoms, turint galvoje po tokių rinkimų galinčias susidaryti rinkėjo visai netrokštas vyriausybės koalicijas))³⁹.

Šalia socioekonominės – resursų ir institucinės prieigų kaip dar vieną variaciją koreguojant pradinę lygtį, tikslinant ir permąstant kintamuosius, ieškant politinio dalyvavimo koreliacijų, būtų galima išskirti politinio dalyvavimo aiškinimo per politinę mobilizaciją grupę. Galima teigti, jog šiuo atveju yra ypatingai pabrėžiama bendra prielaida, jog atskiri rinkėjai, sprenddami, ar eiti balsuoti, ne visada teisingai įvertina kaštus, galimą naudą ir savo balso svorį⁴⁰. Iš to išplaukia, jog įvairios politinės kampanijos,

³⁷ Nie, Powell, Prewitt, *op.cit.*; Brady, Verba, Schlozman, *op.cit.* Sidney Verba, Kay L. Schlozman, Henry E. Brady, „Rational Action Theory and Political Activity“. *Journal of Theoretical Politics*, 2000, 12 (3), 243 – 268.

³⁸ Nors tokio pobūdžio prielaidos literatūroje daromos pakankamai dažnai. Pavyzdžiui, Raymond E. Wolfinger, Steven J. Rosenstone, *Who votes?* New Haven, London: Yale University Press, 1980, 8.

³⁹ Tipiniu politinio dalyvavimo aiškinimu per institucinę sąrangą pavyzdžiu galima laikyti R. W. Jackmano atliktą išsamų tyrimą (R. W. Jackman, *op.cit.*), o institucinį modelį bene geriausiai atskleidžia Pippa Norris, apibendrinusi kitų autorių pateikiamas institucines prielaidas bei taip pat patikrinusi jas empiriškai. Pippa Norris, *Democratic Phoenix*, 59 – 82. Taip pat apie besivaržančių politinių partijų skaičiaus įtaką žr. Seymour Martin Lipset, *Political Man: the Social Bases of Politics*. Baltimore: the Johns Hopkins University Press, 1988.

⁴⁰ Ši „klaidingą“ paskaičiavimą apibendrina ir J. H. Aldrichas: Aldrich, *op.cit.*, 264.

žiniasklaidos, interesų grupių veiksmai gali pakoreguoti rinkėjų savo balso vertės suvokimą (*P* dėmuo pradiniam modelyje), arba, intensyvių kampanijų metu pateikiamos gausios informacijos dėka, palengvinti dalyvavimo kaštus (*C*; į dalyvavimo kaštus galima įtraukti ir sprendimui reikalingos informacijos rinkimą ir analizavimą)⁴¹. Taigi, tyrėjų nuomone, politinė mobilizacija, strateginiai politikų veiksmai taip pat gali lemti politinį dalyvavimą. Galima pridurti, jog ši mobilizacijos veiksnį taip pat būtų naudinga apibrėžti ne kaip papildomą dėmenį pirminėje politinio dalyvavimo lygtyje, o per įtaką kitų dėmenų individualiems įverčiams. Taigi politinis dalyvavimas aiškinamas tiek per socioekonominės gyventojų charakteristikas, tiek per jų disponuojamus resursus, per institucinę santvarką bei politinės mobilizacijos lygį. Verta pastebėti, jog šios išvardintos prieigos tyrinėjant politinį gyventojų dalyvavimą yra vienos populiariausių (ieškant didesnį ar mažesnį gyventojų aktyvumą rinkimuose lemiančių veiksnių). Tačiau kartu neišvengia ir kritikos – pavyzdžiui, socioekonominė ir resursų mokykla – už tai, jog jų argumentai, tikrinant empiriškai, nepasiteisina dalyvavimo rinkimuose kontekste (nors iš tiesų gerai koreliuoja su aktyvumu kitose politinėse ar pilietinėse veiklose), taip pat - už nepritaikomumą aiškinant dalyvavimo skirtumus tarptautiniu lygmeniu⁴²; institucinė mokykla – kaip jau minėta, taip pat ne už visų prielaidų empirinį patvirtinimą⁴³; politinės mobilizacijos - už tai, kad nuvertina atskirų piliečių gebėjimus objektyviai savarankiškai vertinti situaciją⁴⁴.

Bet kokių atveju, galima teigti, jog visi aukščiau pateikti politinio dalyvavimo aiškinimai (nuo lošimų teorijos atstovų bei J. A. Ferejohno ir M. Fiorinos „minimalaus apgailestavimo“ modelių iki duomenų analize grįstų socioekonominės, resursų, institucinės bei politinės mobilizacijos mokyklų prielaidų), nors ir koreguodami, išlaiko pirminę, tam tikra prasme, konvencinę, politinio dalyvavimo aiškinimo loginę struktūrą, „žaisdami“ pradiniais trimis dėmenimis (konkrečia galima nauda iš balsavimo rezultato (laimėjus labiau preferuojamai politinei jėgai), tikimybe vienam žmogui paveikti dalyvavimo, rinkimų pasekmes bei dalyvavimo kaštais). Greta šių mėginimų išspręsti rinkiminio dalyvavimo paradoksą galima kalbėti apie antrosios didelės grupės autorių to paties paradokso sprendimo paieškas, tačiau šįkart vykdytas ne „perstumdam“ ir tikslinant

⁴¹ Mobilizacijos teorijas apibendrina M. N. Franklins (Franklin, *op.cit.*, 219, 221); apie strateginius politikų veiksmus rašė J. H. Aldrichas (Aldrich, *op.cit.*, 266 – 270).

⁴² Franklin, *op.cit.*, 230, 220.

⁴³ Norris, *op.cit.*, 59 – 82.

⁴⁴ Tokios išvados galima priėti iš Ronaldo C. Keitho recenzijos Tianjian'o Shi knygai „Political Participation in Beijing“. Nors ir kalbama apie politinį dalyvavimą ir mobilizaciją nedemokratiname režime, dalis kritikos gali būti perkelta ir į kitus režimus, kitas visuomenes. Ronald C. Keith, „Political Participation in Beijing“. *Canadian Journal of Political Science / Revue canadienne de science politique*, 1998, 31 (3), 611 – 612.

pradinius aiškinimo komponentus, bet įtraukiant papildomus dalyvavimą motyvuojančius veiksnius.

Ši antroji grupė plėtojosi lygiagrečiai pirmajai laiko aspektu. Svarbiausias jos skiriamasis bruožas – koncentravimasis į paties balsavimo *veiksmo* sukeliama naudą *per se*. Kaip jau matyti, iš esmės ši grupė visiškai nėra atskirta nuo pirmosios (jai priklausantys autoriai tebekalba apie balsavimo kaštus ir dažniausiai neatmeta kitų dviejų lygties dėmenų (*P* ir *B*) svarbos; bet to, ir apie šios grupės užuomazgas galima kalbėti jau tame pačiame chrestomatiniame A. Downso darbe, dažnai klaidingai laikomame aptartosios pirminės dalyvavimo lygties „grynuoju“ pavyzdžiu). Tačiau esminis skirtumas yra racionalumo (arba naudos) svarstant pasirinkimą dalyvauti rinkimuose, suvokimas. Jei pirmaisiais atvejais einama balsuoti, kai tikima(si), kad nauda, *gauta iš galutinio rinkimų rezultato*, nusvers dalyvavimo kaštus, tai šioje antrojoje grupėje įtraukiamas dar vienas dėmuo – nauda, *gaunama iš paties balsavimo veiksmo atlikimo*, nepriklausomai nuo galutinių rinkimų rezultatų.

Pirmieji šią alternatyvią naudą į politinio dalyvavimo teoriją išsamiai įtraukė W. H. Rikeris ir P. C. Ordeshookas. Jų supratimu, pradinę pasirinkimo dalyvauti rinkimuose motyvacijų formulę ($P \cdot B - C$) reikėtų papildyti ketvirtuoju dėmeniu, apibrėžiančiu rinkėjo pasitenkinimą savo veiksmu prisidedant prie demokratinės praktikos, patvirtinant lojalumą politinei sistemai, konkrečiai politinei jėgai, vidinį rinkėjo pasitenkinimą, apsisprendžiant, einant į rinkimų apygardą, pajaučiant savo (nors ir menką) svarbą politinėje sistemoje⁴⁵. Apibendrintai – naudą iš rinkėjo pasitenkinimo atlikus „pilietinę pareigą“ (laikantis šių dviejų autorių įvesto žymėjimo, ir toliau šis dėmuo bendroje politinio dalyvavimo formulėje žymimas *D* ženklų). Kadangi šis W. H. Rikerio ir P. C. Ordeshooko papildymas rėmėsi vertybinėmis nuostatomis (tam, kad jaustum pasitenkinimą balsavimu prisidėjus prie demokratinės praktikos įgyvendinimo, turi visų pirma tikėti šia politinio režimo forma ir ją remti) ir sunkiai pamatuojamais individualiais rinkėjų pasitenkinimais iš balsavimo veiksmo, jis sulaukė nemažai kritikos: pirmiausia – už neinstrumentinių, ne į pasekmes orientuotų motyvacijų įtraukimą į racionalaus pasirinkimo modelį (taip prieštaraujant griežtai jo logikai ir viską suvedant į individų vertybes bei „skoni“, net – iracionalias preferencijas; be to, įrodžius, jog *D* turi daug didesnę reikšmę galutiniam sprendimui balsuoti, logiškai kilo klausimas, kad jei sociopsichologinės charakteristikos paaiškina dalyvavimą, kam tada vargintis su racionalia kaštų – naudos

⁴⁵ Riker, Ordeshook, *op.cit.*, 28.

analize), kritikos taip pat dar kartą kliuvo už tai, jog apskritai papildomų naujų dėmenų, iš esmės savarankiškai pakankamai paaiškinančių galutinį rezultatą, įtraukimas į modelį yra iš principo nepriimtinas, nes tokiu būdu pagrįsti galima „viską“⁴⁶. Tačiau nepaisant šių priekaištų, idėja, jog politinį dalyvavimą galima paaiškinti ne vien instrumentiniais veiksniais, įsitvirtino daugelyje vėlesnių rinkėjų motyvacijoms tirti skirtų darbų. Greičiausiai tokią sėkmingą jos sklaidą lėmė ir tai, kad šio papildomo veiksnio įtraukimas patrauklus tuo, jog žymiai lengviau padeda nusverti apsisprendimą dalyvauti – nedalyvauti į vieną ar kitą pusę nei vien tik (net ir patobulinti, perskaičiuoti ir patikslinti) instrumentiniai balsavimo kaštų ir naudos skaičiavimai. Beje, žiūrint retrospektyviai, užuominų į šią papildomą motyvaciją, papildomą naudos suvokimą davė jau A. Downsas, kalbėdamas apie ilgalaikę, perspektyvinę dalyvavimo naudą, kurią suprato kaip racionalaus rinkėjo siekį gyventi demokratijoje (vis dėlto suprasdamas šį sprendimą daugiau kaip „atsiperkantį ilguoju laikotarpiu“, o ne vidinio pasitenkinimo skatinamą)⁴⁷. Būtent dėl šio dėmens įtraukimo, atsižvelgimo į jį, ir negalima A. Downso teorinio dalyvavimo sprendimą aiškinančio modelio laikyti jau aptartos pirminės lygties grynąja išraiška.

Taigi W. H. Rikeris ir P. C. Ordeshookas davė impulsą naujai tradicijai politinio dalyvavimo teorijose, kuri ilgainiui išsirutuliojo į „ekspresyvią“ dalyvavimo motyvaciją⁴⁸. Morrisas P. Fiorina turbūt buvo vienas pirmųjų, pavartojusių šį terminą (beje kalbėdamas apie tą patį W. H. Rikerio ir P. C. Ordeshooko modelį kaip apie instrumentinių ir ekspresyvių motyvacijų hibridą)⁴⁹. Tiesa, tolesnės ekspresyvių dalyvavimo motyvacijų raidos metu pradinė *D* kaip pilietinės pareigos reikšmė buvo gerokai praplėsta – dvidešimt pirmojo amžiaus pradžioje po ekspresyvaus dalyvavimo terminu gali slėptis tiek toji pati pilietinė pareiga, tiek nuo jos labiau atskirtas solidarumas savo remiamai politinei jėgai⁵⁰, galimybė tiesiog pareikšti savo pažiūras⁵¹, tiek savo tapatybės patvirtinimas⁵², savo nuostatų „signalizavimas“ kitiems visuomenės nariams⁵³, noras ne tiek nulemti rinkimų

⁴⁶ Aldrich, *op.cit.*, 258, Fiorina, *op.cit.*, 393; Ferejohn, Fiorina, *op.cit.*, 525 – 526, Shuessler, *op.cit.*, 42 – 43.

⁴⁷ Downs, *op.cit.*, 266 – 273.

⁴⁸ Kartu pamažu ekspresyvių motyvacijų skatinamas dalyvavimas įgavo ir „normalaus“ dalyvavimo statusą – naujai atsiradęs, pagal pradinį griežtą Verbos, Nie ir Kim apibrėžimą, kaip nesiekiantis paveikti vyriausybės veiksmų, jis net nebuvo laikomas politinio dalyvavimo veiksmu. Verba, Nie, Kim, *op.cit.*, 1-2.

⁴⁹ Fiorina, *op.cit.*, 393.

⁵⁰ Franklin, *op.cit.*, 233 (6 išnaša).

⁵¹ Hilde T. Himmelweit, Patric Humphreys, Mariane Jaeger, „How Voters Decide: A Model of Vote Choice Based on a Special Longitudinal Study Extending Over Fifteen Years and the British Election Surveys of 1970 – 1983. Philadelphia: Open University Press, 1981, 116.

⁵² Schuessler, *op.cit.*, 30, Bart Engelen, „Solving the Paradox: The Expressive Rationality of the Decision to Vote”. *Rationality and Society*, 2006, 18, 427.

⁵³ Kenneth V. Greene, Phillip J. Nelson, „If extremists vote how do they express themselves? An empirical test of an expressive theory of voting”. *Public Choice*, 2002, 113, 425 – 436.

rezultatą, kiek „prisirišti“ prie jo⁵⁴, bendresnis rinkimų veiksmo „vartojimas“⁵⁵ *et cetera*. Tačiau nepaisant visos šios ekspresyvaus dalyvavimo suvokimo įvairovės, praktiškai vienbalsiai yra sutariama dėl vieno dalyko: ekspresyvus politinis dalyvavimas čia suprantamas per priešpriešą su instrumentiniu ir atpažįstamas iš to, jog pirminė nauda balsuojančiajam kyla ne iš vienokio ar kitokio rinkimų rezultato, bet iš paties dalyvavimo veiksmo. Ir nors yra autorių, teigiančių, jog kai kurios šių motyvacijų turėtų būti priskirtos instrumentinėms, o ne ekspresyvioms paskatoms, nes jomis visvien siekiama konkretaus rezultato, kito nei pasitenkinimas iš paties balsavimo veiksmo, pavyzdžiui, susikurti ilgainiui atsiperkančią „bendradarbiauti linkusiojo“ reputaciją savo bendruomenėje⁵⁶, su šia mintimi ne visai norėtųsi sutikti. Šio darbo kontekste, nagrinėjant dalyvavimo rinkimuose motyvacijas, tokį pasirinkimą naudingiau būtų vis vien priskirti ekspresyviam dalyvavimui: mat apsisprendamas eiti balsuoti ką tik aptartoje situacijoje žmogus pirmiausia taip elgiasi, nes nori ne paveikti rinkimų rezultatą, išrinkdamas politinę jėgą, kurią labiau nei kitas norėtų matyti valdžioje (kas šiame darbe apsibrėžiama kaip instrumentinė rinkiminio dalyvavimo motyvacija), bet pirmiausia trokšdamas kitiems parodyti save, savo pasirinkimą dalyvauti (o per tai vėliau kurti norimą reputaciją). Būtent per šią opoziciją, per ėjimą balsuoti pirmiausia ne norint paveikti rinkimų rezultatą, o dėl kitų priežasčių, dėl paties dalyvavimo veiksmo, ir apsibrėžiamas ekspresyvus dalyvavimas šiame darbe, vėliau jau smulkiau skaidant, kokie dalyvavimo dėl dalyvavimo rinkimuose aspektai dar gali būti išskirti. Tuo tarpu minėtas instrumentinis ekspresyvaus dalyvavimo suvokimas tik patvirtina, kad šios ekspresyvos motyvacijos sklandžiai pritampa pradinėje racionalaus pasirinkimo lygtyje, jog išlaikoma bendra racionalaus rinkėjo, priimančio sprendimą eiti balsuoti atsižvelgiant į gausią naudą, prielaida. Tik tos naudos yra skirtingos – kaip jau minėta, grįstos arba atlygiu iš konkretaus pasiekto rinkimų rezultato, arba atlygiu iš paties balsavimo veiksmo atlikimo.

Dėl šio darbo apimties praktiškai neįmanoma aptarti visų teorinių ekspresyvaus dalyvavimo aspektų, todėl iškart verta pasakyti, jog ir toliau bus koncentruojamasi tik į būtiniausiuosius sprendžiant darbo problemą – rinkimų prasmingumą Lietuvoje, atsakant į klausimą apie konkrečias Lietuvos gyventojų dalyvavimo rinkimuose motyvacijas. Visų pirma tam būtina išbaigti brėžiamą politinio dalyvavimo teorijų pateikiamų dalyvavimo mechanizmų klasifikaciją. Pavyzdžiui, pagal

⁵⁴ Schuessler, *op.cit.*

⁵⁵ Jones, Hudson, *Civic Duty and Expressive Voting*, 5; Philip Jones, John Hudson, „Rationality and Voting“. *The Journal of Economic Perspectives*, 2005, 19 (1), 242 – 243.

⁵⁶ Engelen, *op.cit.*, 424.

anksčiau pateiktą skirstymą (teorijų priskyrimą dviems stambiosioms grupėms pagal tai, ar jos tikslina, ar papildo pradinę racionalaus pasirinkimo dalyvauti formulę), galima būtų konstruoti argumentą, jog dėl kai kurių ekspresyvaus dalyvavimo dėmenį *D* sudarančių dalyvavimą aiškinančių veiksnių jo nederėtų įtraukti į formulę kaip atskiro elemento: pavyzdžiui, jei dalyvavimo kaštai tampa nauda – tai yra, einama balsuoti, nes norima tam tikrą laiką praleisti būtent rinkimų apygardoje bendraujant su kitais balsuojančiaisiais, o nepatogus vykimas iki jos tik sustiprina pasitenkinimą atlikus savo, kaip piliečio, pareigą. Tokiu atveju galima būtų teigti, jog šios motyvacijos tiesiog skatintų perskaičiuoti pirminės formulės kaštus (laiko ir pačios kelionės sąnaudas) ir jokio papildomo dėmens įtraukti į ją nereikia. Tačiau kontraargumentuojant ir pagrindžiant čia pateiktą skirstymą, reiktų pasakyti, jog visų pirma, toks pozityvus kaštų suvokimas net ir ekspresyviame dalyvavime yra daugiau išimtis nei taisyklė (daugeliu kitų ekspresyvaus dalyvavimo atvejų jie vis dėlto naudai neprilyginami ir į juos atsižvelgiama svarstant, ar *papildomas* dėmuo - pilietinės pareigos jausmas – yra didesnis nei nepatogumai, keliami kelionės į rinkimų apygardą), vadinasi, visų *D* aspektų vien per kaštų dėmenį paaiškinti nepavyktų. Be to, net ir tais atvejais, kai kaštai prilyginami naudai, objektyviai jie visvien egzistuoja, ir tai, kas juos rinkėjo svarstyme paverčia nauda, yra tam tikros turimos vertybės, vidiniai nusistatymai. Būtent šie nusistatymai, galima teigti, ir yra pirminė ir pakankama motyvuojanti priežastis (rinkėjas eina balsuoti, nes taip jam „liepia“ jo įsitikinimai), dėl jos sumažėję kaštai – tik šalutinis, papildomos naudos suteikiantis padarinys (priešingai, nei, pavyzdžiui, institucinės mokyklos aiškinimų atveju, kai einama balsuoti ne tiesiogiai dėl to, kad egzistuoja palankesnės registracijos taisyklės, bet dėl to, kad tos taisyklės sumažina konkretaus rinkėjo dalyvavimo kaštus; beje, pirmine motyvuojančia priežastimi čia išlieka instrumentinis preferuojamos politinės jėgos pergalės rinkimuose siekis). Taigi ekspresyvos motyvacijos nesuvestinos vien į kaštus ir net pozityvų tų kaštų suvokimą – joms išreikšti reikalingas dar ir papildomas dėmuo rinkėjo apsisprendimo dalyvauti rinkimuose lygtyje⁵⁷.

Kiek daugiau klasifikacijos keblumų keltų pora kitų atvejų. Pirmiausia, tikrųjų „pozityviųjų kaštų“ situacijos, kai sprendimas eiti balsuoti išties priklauso ne tiek nuo instrumentinių (pagal apibrėžtas pasekmes rinkimų rezultatui), ir ne tiek nuo

⁵⁷ Beje, paradoksalu, tačiau panašu, jog *D* termino (motyvacijos balsuoti dėl paties balsavimo veiksmo atlikimo teikiamos naudos) įtraukimas kartu labai dažnai įtakoja kaštų sumažėjimą – ne tik tais aptartais atvejais, kai kaštai tampa nauda, bet ir tais, kai dėl tokios motyvacijos reikšmės netenka ankstesni instrumentinį dalyvavimą lydėję kaštai, pavyzdžiui, „grynuoju“ ekspresyvaus dalyvavimo atveju nebereikia rinkti informacijos apie tam tikro preferuojamo kandidato pozicijas, skaičiuojant, kokią naudą galėtų atnešti jo pergalė rinkimuose.

ekspresyvių (vidinių) paskatų, o pirmiausia – nuo tiesioginės materialios naudos iš rinkiminio dalyvavimo. Akivaizdžiausiais tokio dalyvavimo pavyzdžiais galėtų būti atvejai, kai rinkėjui yra materialiai atsilyginama už balsavimą (paprasčiausioje variacijoje – „nuperkant“ jo balsą, kiek subtilesnėje – vyriausybei skatinant rinkėjus ateiti balsuoti, motyvuojant juos rinkimų vietoje dalijamomis gėrybėmis⁵⁸), taip pat – atvejai, kai šalyje taikoma privalomo balsavimo sistema ir dalį rinkėjų gali motyvuoti tiesiog paprasta nuostolių vengimo paskata. Šias paskatas kai kurie autoriai linkę priskirti instrumentiniam dalyvavimui⁵⁹, tačiau toks priskyrimas prieštarautų šiame darbe pateikiamam instrumentinio dalyvavimo apibrėžimui: tai yra, kai dalyvavimą rinkimuose motyvuoja politinis interesas, siekis paveikti rinkimų rezultatą išrenkant geriausią savo atstovą. Ir nors iš esmės dėl paties veiksmo „instrumentiškumo“ (siekiant momentinės naudos) sutikti galima, šio darbo instrumentinės motyvacijos (per poveikį *rezultatui*) sąvokos plėsti nesinorėtų – toks veiksmas blukintų liniją tarp instrumentinių – ekspresyvių motyvacinių mechanizmų, nes jų skirtis būtų ir remiasi naudos apskaičiavimu – arba per galimą poveikį rinkimų rezultatui, arba tiesiogiai per veiksmo atlikimą (be to, turint galvoje rūpimą problemą – pagrindinės rinkimų funkcijos, atstovų rinkimo, kitimą šių dienų visuomenėje - dar labiau norėtųsi rinkėjus aiškiai skirti į tuos, kurie eina balsuoti siekdami paveikti galutinį rezultatą ir tuos, kurių motyvacijos labiau susijusios su veiksmo atlikimu *per se*). Kartu šie „pozityviųjų kaštų“ atvejai, kai motyvuojančiaja balsuoti jėga tampa nauda iš paties balsavimo veiksmo atlikimo (gaunamas materialus atlygis ar bausmės už nedalyvavimą išvengimas) paskatintų dar aiškiau apsibrėžti ekspresyvių motyvacijų kintamąjį kaip paskatas balsuoti dėl paties dalyvavimo veiksmo teikiamos *vidinės*, nematerialios naudos. Ir galiausiai reiktų konstatuoti, kad tokiu atveju aptariamos motyvacijos, kai ėjimas balsuoti paskatinamas materialios naudos iš dalyvavimo veiksmo siekio, brėžiamoje motyvacijų logikoje (pagal klasikinį sprendimo dalyvauti lygties pavyzdį) patektų į kaštų dėmenį. Tiesa, tokiu atveju reiktų būtinai pridurti, jog, kaip pasirodo, vis dėlto dalyvavimo kaštai gali būti ne tik de-, bet ir tiesiogiai motyvuojantys (taigi tampa savotiška trečiaja naudos variacija).

Taigi suformavus pagrindines skirtis tarp instrumentinių ir ekspresyvių dalyvavimo motyvacijų, norėtųsi trumpam grįžti prie pradinės racionalaus rinkėjo

⁵⁸ Tarp minėtinų pavyzdžių galėtų būti vyriausybės panaudota strategija referendume dėl Lietuvos stojimo į Europos Sąjungą (kai šalia balsavimo punktų už balsavimo lapelius „beveik nemokamai“ buvo galima įsigyti alaus ir skalbimo miltelių), taip pat – Šveicarijoje taikoma praktika susirinkusiuosius balsuoti pavaišinti taure vyno.

⁵⁹ Wolfinger, Rosenstone, *op.cit.*, 7.

dalyvavimo sprendimo lygties ir jos kontekste aptarti dar kelių autorių išvalgas. Kaip jau minėta, iš pradinio sprendimo dalyvauti rinkimuose modelio ($P \cdot B - C$) kylantį dalyvavimo paradoksą teorinėje literatūroje buvo mėginama spręsti dviem būdais: tikslinant pirminius dėmenis, įtraukiant daugiau šių veiksnių aspektų, bei prie lygties pridedant papildomą dėmenį, iš esmės išreiškiantį ekspresyvias motyvacias. Prie pirmosios teorinės grupės paprastumo dėlei šiame skyriuje buvo priskirti ir autoriai, socioekonominės, resursų, institucinės bei politinės mobilizacijos mokyklų rėmuose permastę politinį dalyvavimą, „žaidę“ kiekybiniais duomenimis bei ieškoję veiksnių, kurie darytų politinį dalyvavimą labiau tikėtiną. Tačiau kita vertus, ši autorių grupė galėtų būti priskirta ir antrajai minėtai balsavimo paradokso sprendimo kryptčiai. Kadangi, kaip jau minėta, šios dvi kryptys plėtojosi lygiagrečiai laiko aspektu, kai kuriuose minėtų mokyklų aiškinimuose tikslinami ne tik pirmieji trys chrestomatinės dalyvavimo rinkimuose lygties dėmenys (P , B ir C), bet ir „priedėtinis“ D . Pavyzdžiui, žvelgiant iš institucinės mokyklos perspektyvų atrandama, jog daugiapartinėse sistemose ekspresyvus dalyvavimas dažnesnis (kuo daugiau partijų, tuo sunkiau išsirinkti geriausiai atstovausiančiąją (didėja kaštai), be to, kaip jau minėta, tuo sunkiau nuspėti galimas porinkimines koalicijas (konkrečiai nauda rinkėjui), tad tokia sistema pirmiausia skatina balsuoti dėl ekspresyvių priežasčių⁶⁰); politinės mobilizacijos teorijos argumentais ekspresyvaus dalyvavimo dėmenį patikslina ir praplečia A. Schuessleris su „strategiškai mąstančių politikų“ teorija: autorius nuomone, šie politikai, veikdami iš instrumentinių paskatų, pagal aplinkybes perdėliodami rinkimų kampanijų akcentus ir naudodami tam tikras konkrečias strategijas, siekia paveikti ir sustiprinti rinkėjų ekspresyvią motyvaciją sąlygojančias nuostatas (D)⁶¹ (tiesa, šią „strateginių politikų“ idėją jau kiek anksčiau pateikė, tačiau sąlyginai mažiau ekspresyviame kontekste išplėtojo J. H. Aldrichas⁶²).

⁶⁰ Franz Urban Pappi, „Political Behaviour: Reasoning Voters and Multi-Party Systems“. Kn.: Robert E. Goodin, Hans-Dieter Klingemann, *A New Handbook Of Political Science*. Oxford : Oxford Univ. Press, 1996, 255 – 275. Apie rinkimų institucinio pobūdžio ir ekspresyvaus dalyvavimo santykį dar rašo ir Peter T. Calcagno‘as bei Christopheris Westley‘us: Peter T. Calcagno, Christopher Westley, „An Institutional Analysis of Voter Turnout: The Role of Primary Type and the Expressive and Instrumental Voting Hypotheses“. <http://www.cofc.edu/~econfinc/workingpapers/calcagno_westley_turnout_cpe.pdf> [žiūrėta 2008 03 01].

⁶¹ Schuessler, *op.cit.* Tiesa, galima paminėti, jog A. Schuesslerio teorija buvo kritikuota už tai, kad autorius apie ekspresyvias motyvacias spėjo stebėdamas rinkėjų elgesį (o ne, pavyzdžiui, teiraudamasis jų) – kritikų nuomone, tai silpnina A. Schuesslerio teoriją, nes vien tik veiksmų, rezultatų stebėjimas (o dar kalbant apie motyvacias) palieka netinkamos interpretacijos galimybę: Arthur Lupia, „Book Reviews: A Logic of Expressive Choice“. *Political Psychology*, 2001, 22 (4), 855.

⁶² J. H. Aldrichas teigia, jog tokie politikai varžybose, kuriose nėra aiškaus potencialaus nugalėtojo, daugiau investuoja, imasi aktyvesnių kampanijos veiksmų ir taip padidina rinkėjų dalyvavimą. Aldrich, *op.cit.*, 268.

Šioje teorijų grupėje, iš įvairių požiūrio taškų tikslinančių pagrindinius apsisprendimo dalyvauti rinkimuose veiksnius (ir ypač perėjus prie tos jų dalies, kurioje aktyviau domimasi ekspresyviuoju dėmeniu) reikėtų išskirti dar vieną – politinės kultūros – mokyklą. Šiai mokyklai priskirtina gana daug autorių, akcentuojančių vis kitus politinės kultūros ir politinio/pilietinio dalyvavimo sąveikos aspektus, tad tik gana bendrais bruožais pristatant šios mokyklos argumentus aptariamós (*rinkiminio* dalyvavimo) logikos rėmuose, paminėtini šie pagrindinių dalyvavimo rinkimuose formulės veiksnių tikslinimai: visų pirma ir svarbiausia, iš šios mokyklos teiginių darytina prielaida, jog tam tikrose bendruomenėse (homogeniškesnėse, kuriose vyrauja politinis ir socialinis pasitikėjimas) labiau nei kitose „aptinkamos“ ekspresyviai motyvacijai reikalingos vertybės, tokios kaip pilietinė pareiga, solidarumas su kitais bendruomenės nariais (tokiu atveju stiprėja „signalizavimo“, tapatybės per balsavimo veiksmą patvirtinimo reikšmė), pačių rinkimų, kaip būdo pareikšti savo valią (instrumentiškai išsirinkti savo atstovus), vertinimas⁶³. Beje, šioje mokykloje ypatingai pabrėžiama instrumentinės ir ekspresyvios motyvacijų sintezė⁶⁴, o tai suteikia galimybę ekspresyvų dėmenį papildyti tokiu iš instrumentinės motyvacijos ateinančiu lygmeniu kaip, pavyzdžiui, pasitenkinimas atsakingai pasirenkant balsavimo prioritetus.

Apibendrinant šias teorijas, reiktų jas aiškiai sustatyti į vietas viena kitos atžvilgiu, sudėlioti jų argumentus į vieną loginę visumą. Taigi įvertinant visos šios autorių grupės (socioekonominės, resursų, institucinės, politinės mobilizacijos ir politinės kultūros mokyklų atstovų) įnašą tikslinant tiek pradinės motyvacijos lygties dėmenis, tiek papildantįjį ekspresyvaus dalyvavimo dėmenį, reiktų pastebėti, jog jų darbai gerokai patikslino ir naudingai praplėtė pirmines šių dėmenų sampratas, taip pat pateikė ilgą sąrašą kitų veiksnių, nuo kurių šių dėmenų įverčiai gali priklausyti. Vis dėlto naujų motyvacinių mechanizmų šios teorijos neįtraukė („peržaidžiama“ tomis pačiomis instrumentine ir ekspresyvia paskatomis), tad galiausiai norėtusi visus šių teorijų pateiktus veiksnius laikyti prielaidomis rinkiminiam dalyvavimui, paaiškinančiomis, kada yra labiau tikėtina, jog rinkėjas eis balsuoti, taip pat kokiais atvejais tikimybė, jog „suveiks“ viena ar kita rinkiminė motyvacija, yra didesnė.

⁶³ Tokias prielaidas leistų daryti Davido E. Campbello, Roberto D. Putnamo, iš principo – ir Gabrielio A. Almondo ir Sidney Verba'os aiškinimai. Campbell, *op.cit.*, Robert D. Putnam, *Kad demokratija veiktų: pilietinės tradicijos šiuolaikinėje Italijoje*. Vilnius: Margi raštai, 2001; Gabriel A. Almond, Sidney Verba, *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. Boston: Little, Brown and Company, 1963.

⁶⁴ Campbell, *op.cit.*, 17.

Taigi nagrinėjant galutinę sprendimo dalyvauti rinkimuose logiką, atrodytų, reiktų atsižvelgti į šiuos veiksnius: instrumentinius ir ekspresyvius motyvacinis dalyvavimo mechanizmus, dalyvavimo tiesioginius kaštus (nepamirštant ir galimo „pozityviųjų kaštų“ motyvacinio mechanizmo), bei šiems pirmiesiems įtaką turinčius (ir tik per juos atsiskleidžiančius) socioekonominių (ir resursų), institucinių, mobilizacinių ir kultūrinių prielaidų veiksnius. Taigi dalyvauti renkamasi, kai konkrečiame socialiniame – politiniame kontekste (apibrėžiamame minėtų prielaidų), šio konteksto įtakojami susiformuoja pakankamai stiprūs, dalyvavimo kaštus atsveriantys instrumentiniai⁶⁵ arba ekspresyvūs individualūs motyvaciniai mechanizmai (dar, visgi daugiau kaip išlygą, reiktų paminėti stiprių „pozityviųjų“ kaštų kuriamą papildomą motyvaciją). Tokį teorinį apjungimą patvirtintų ir keleto kitų, dar nemintų teorijų nesudėtingas įtraukimas į brėžiamą motyvacinį dalyvavimo rinkimuose mechanizmą: pavyzdžiui, palyginti nauja laikomos altruistinių rinkėjų, balsuojančių labiau dėl savo grupės socialinės gerovės nei dėl savo konkrečios naudos, teorija⁶⁶. Jai priklausančių autorių aiškinime, rinkėjai eina balsuoti, jei „etinis“ pasitenkinimas (jog savo balsu jie prisideda prie socialinės gerovės ir viešojo gėrio) nusveria dalyvavimo kaštus. Šį malonumą elgiantis dėl savo grupės (bendruomenės) naudos galima būtų prilyginti kitam ekspresyvaus motyvacinio mechanizmo dėmeniui – malonumui savo elgesiu prisidedant prie demokratinės sistemos funkcionavimo, jos palaikymo⁶⁷. Taigi „grupių teorija“ (kaip ją vadina A. Dhillon ir S. Peralta) tiesiog prideda dar vieną ekspresyvios motyvacijos interpretaciją, visiškai suderinamą su ankstesnėmis (vidinį pasitenkinimą elgiantis „teisingai“, pagal socialines normas savo grupės labui; tiesa, čia gražiai įsiterpia ir (daugiausia politinės kultūros mokyklos pateikiamas) prielaidų mechanizmas: toks veiksmas daug labiau tikėtinas, jei individas gyvena stipraus tarpusavio pasitikėjimo, socialinių tinklų saistomoje

⁶⁵ Beje, šioje vietoje, baigiant teorinį motyvacijų skirtumą, galbūt dar kartą reiktų pabrėžti, kodėl M. P. Fiorinos „apgailstavimų“ modelis priskirtinas instrumentinei motyvacijai. Įtraukus ekspresyvių motyvacijų veiksnį, galėtų kilti pagunda į šiai naujai grupei priskirti ir M. P. Fiorinos modelį, tačiau vėl reiktų pakartoti ir išryškinti, jog šio autoriaus „minimalių apgailstavimų“ teorijoje pirmiausia yra koncentruojamasi į diferencinę rinkimų rezultatų naudą ir „apgailstavimai“ apibrėžiami ne kaip vidinis nepasitenkinimas, neišreiškus savo preferencijos vienai ar kitai partijai (kas, beje, gali būti ekspresyvia motyvacija), bet kaip konkrečios apskaičiuotos rinkimų rezultatų naudos nebuvimas (kitai tariant, M. P. Fiorinos rinkėjas eina balsuoti skatinamas instrumentinių paskatų – apskaičiuavęs savo galimą įtaką rinkimų rezultatui ir siekdamas maksimaliai padidinti trokštamo rezultato realizavimosi tikimybę, jei šis rezultatas jam atrodo vertas balsavimo veiksmo).

⁶⁶ Ją atstovauja T. J. Feddersens ir A. Sandroni's, o kaip atskirą teorinę kryptį išskiria A. Dhillon ir S. Peralta. Dhillon, Peralta, *op.cit.* Prie šios teorijos nesunkiai būtų galima prijungti ir Lawrence'o A. Scaffo pateikiamą „viešojo gėrio“ motyvaciją. Lawrence A. Scaff, „Two Concepts of Political Participation“. *The Western Political Quarterly*, 1975, 28 (2), 449.

⁶⁷ Šią motyvaciją galima laikyti tradicine D sudedamąja dalimi, įtraukta dar W. A. Rikerio ir P. C. Ordeshooko.

bendruomenėje, vertinančioje tokias normas). Panašiai ir su dar viena, T. J. Fedderseno ir W. Pesendorferio pateikiama teorija: jų manymu, rinkėjai, kurie jaučiasi neturintys pakankamai informacijos apie rinkimuose besivaržančias jėgas, gali apsispręsti nedalyvauti rinkimuose strategiškai „deleguodami savo sprendimo galią“ labiau informuotiems rinkėjams⁶⁸. Šios teorijos argumentus, pasiremiant šiame darbe pateikiamu dalyvavimo mechanizmu, galima perdėlioti taip: mažai informuotas rinkėjas negali suformuoti ir apskaičiuoti savo diferencinės naudos iš balsavimo (*B*), vadinasi, jis neturi instrumentinės motyvacijos dalyvauti rinkimuose, o ekspresyvi jo atveju taip pat negalioja, mat „veiksmas dėl veiksmo“ jam taip pat atrodo nepriimtinas (rinkimų veiksmas pirmiausia visvien matomas kaip priemonė pasiekti konkretų rezultatą (konkrečią politiką))⁶⁹.

Taigi šiame darbe siekiant išsiaiškinti Lietuvos gyventojų motyvacijas dalyvauti rinkimuose (pirmiausia - ne(be)aiškios dalyvavimo rinkimuose reikšmės kontekste), svarbiausia skirtimi politinio dalyvavimo teorijose tampa skirtis tarp instrumentinių, tai yra, į rinkimų rezultatą orientuotų, ir ekspresyvių, tai yra, į vidinę naudą, gaunamą iš paties dalyvavimo veiksmo, nukreiptų motyvacijų mechanizmų. Beje, dar reiktų pabrėžti, kad nepaisant to, jog iki šiol patogumo ir apibrėžimo aiškumo dėlei instrumentinė ir ekspresyvi motyvacijos buvo suprantamos kaip savotiški antagonistai, viena kitos substitutai, iš tiesų visiškai tikėtinas (kaip jau ir buvo užsiminta kalbant apie politinės kultūros mokyklų prielaidas) ir jų koegzistavimas⁷⁰. Tad teoriškai yra galimos keturios motyvacijų dalyvauti variacijos: dalyvavimas vien tik dėl instrumentinių paskatų, vien tik dėl ekspresyvių, taip pat – dalyvavimas tiek dėl vienu, tiek dėl kitų (šiuo atveju svarbiausias tampa vienu ir kitų paskatų „svoris“ galutiniam sprendimui), bei, neturint nei vienu, nei kitų motyvacijų – apsisprendimas nedalyvauti (šioje vietoje galima būtų įtraukti ir ekspresyvias paskatas *nedalyvauti*, tačiau tai, kad ir kaip gaila, jau išeina už šio darbo rėmų). Tiesa, atskirai (nors ir daugiau kaip išimtis) pridėtina dar ir „pozityviųjų“ kaštų motyvacija. Šios motyvacijos, išskiriant atskirus jų elementus, bus patikrintos Lietuvos gyventojų dalyvavimo rinkimuose kontekste antrojoje darbo dalyje.

Tuo tarpu kol kas apibendrinant ši pirmąjį teorinį skyrių pakartotina, kad kaip parodyta, politinio dalyvavimo motyvacinės teorijas galima apjungti į vieną loginę seką,

⁶⁸ Dhillton, Peralta, 349 – 350.

⁶⁹ Tiesa, ši Fedderseno ir Pesendorferio teorija siūlo įdomių išvalgų papildomiems instrumentiniams – emociniams motyvaciniais mechanizmomis *nedalyvauti* rinkimuose, kurie, deja, nebepatenka į šiame darbe dėstomą motyvacinę *sprendimų dalyvauti* rinkimuose logiką.

⁷⁰ Beje, įvairiomis formomis: jei D. E. Campbellas ir G. Brennanas su A. Hamlinu šias motyvacijas jungė viename lygmenyje, tai, pavyzdžiui, visiškai kitoks yra A. Schuesslerio pateikiamas simbiotinis mechanizmas, kuriame politikai daugiau vadovaujasi strateginiais, o rinkėjai – ekspresyviais motyvaciniais mechanizmais. Campbell, *op.cit.*, Brennan, Hamlin, *op.cit.*, A. Schuessler, *op.cit.*

kaip išėities tašką panaudojant racionalaus pasirinkimo logiką, tačiau išplečiant ją ir įtraukiant ne visai „racionaliūs“ tradicine prasme pasirinkimus (pavyzdžiui, vidinius, „emocinius“ pasitenkinimus; vis dėlto šis pasirinkimas racionalus tol, kol teikia rinkėjui didesnę naudą nei pasirinkimas nedalyvauti). O surikiavus ir suklasifikavus politinį dalyvavimą aiškinusias teorijas logine seka, reikalinga šio darbo pagrindinei skirčiai tarp gyventojų instrumentinių ir ekspresyvių motyvacijų dalyvauti rinkimuose, griežčiau apsibrėžus pačias šias politinio dalyvavimo motyvacijas, dar prieš imantis tikrinti jas dalyvavimo rinkimuose Lietuvoje kontekste, tam, kad šis tyrinėjimas būtų prasmingas, dar reiktų bent trumpai apmąstyti galimas vienokių ar kitokių motyvacijų skatinamo dalyvavimo pasekmes.

1.2. GALIMOS EKSPRESYVIŲ MOTYVACIJŲ SKATINAMO RINKIMINIO DALYVAVIMO PASEKMĖS

Galima būtų teigti, jog tai, kokių motyvacijų skatinami rinkėjai eina balsuoti į rinkimus, gali turėti įtakos visam demokratiniam procesui. Visų pirma – pačių rinkimų, kaip proceso, kurio metu išrenkami savi atstovai, vykdantys preferuojamą politiką, prasmingumui. Su instrumentine rinkėjų motyvacija dalyvauti yra kiek paprasčiau – ji akivaizdžiai atitinka pačių rinkimų idėją, pagrindinę funkciją, ir tokios motyvacijos skatinamas individas praktiškai atitinka idealaus rinkėjo standartus – nepriklausomo, renkančio alternatyvią informaciją, jos pagrindu surandančio savo politinius prioritetus atstovaujančią jėgą ir nubalsuojančio už ją⁷¹. Galbūt didžiausias priekaištas tokioms instrumentinėms paskatoms – jog rinkėjams vadovaujantis vien tik jomis, iškyla itin didelio partikuliarizmo pavojus (tačiau šiaip ar taip, pirminė rinkimų paskirtis ir yra išsirinkti geriausiai savo interesus, politinius prioritetus atspindinčią ir ginančią politinę jėgą). Tuo tarpu ekspresyvios motyvacijos dalyvauti rinkimuose (paskatos balsuoti labiau dėl paties veiksmo, jo teikiamos naudos, o ne siekiant išrinkti geriausią atstovą) šiame kontekste sukelia daugiau problemų. Kyla gana logiškas klausimas, ar toks dalyvavimas nekenkia atstovavimui, neiškreipia pačių rinkimų prasmės. Pasverti galimas ekspresyvaus dalyvavimo pasekmes ir siekiama šiame skyriuje, glaustai apžvelgiant ekspresyvaus dalyvavimo *pro et contra*. Kartu dar kartą pabrėžtina, kad šiame darbe nesiimama

⁷¹ Apie preferuotinas rinkėjo charakteristikas, žiūrėti, pavyzdžiui, Schumpeter, *op.cit.*, 280 - 283.

normatyvinio vertinimo – tiesiog iš skirtingų požiūrio taškų įvertinamos galimos ekspresyvių motyvacijų skatinamo dalyvavimo rinkimuose pasekmės.

Dalyvavimui rinkimuose paprastai priskiriama pakankamai daug funkcijų: legitimizacijos, gyventojų mobilizavimo, tam tikra demonstracinė (tarptautiniu mastu), net – rinkėjų edukavimo⁷², tačiau svarbiausiomis, esminėmis laikomos atstovų rinkimo ir interesų artikuliacijos funkcijos. Būtent per dalyvavimą rinkimuose yra išreiškiami rinkėjų politikos prioritetai ir apie juos informuojami renkamieji valdžios pareigūnai, taip pat kartu šiuo rinkimų veiksmu tie patys politikai yra priverčiami atkreipti dėmesį į rinkėjams svarbius prioritetus (tiesa, greičiausiai – artėjant idealaus atvejo link), būtent per rinkimų veiksmą (išlaikant neperrinkimo bausmės tikimybę) politikai išlaikomi atskaitingi⁷³ (tiesa, atskaitomybės atveju tai nėra vienintelis, tačiau pakankamai efektyvus instrumentas). Ekspresyvus dalyvavimas, kai veiksmas pirmiausia atliekamas dėl paties veiksmo teikiamo vidinio malonumo rinkėjui, suponuoja galimus netikslumus šioje informacijos ir atskaitingumo formavimo grandyje, vadinasi, vienos pagrindinių rinkimų funkcijų potencialiai gali būti devalvuojamos, maža to, tokioje situacijoje tampa galimi ir neatitikimai tarp rinkėjų preferencijų ir valdžios jėgų vykdomų politikų, potencialiai sumažėja rinktų partijų ar kandidatų atskaitingumas rinkėjams (visų pirma, galima teigti, jog ir patys iš ekspresyvių paskatų dalyvaujantys rinkėjai nuo pat pradžių to iš politinių jėgų nesitiki).

Kaip jau minėta ankstesniame skyriuje, iš ekspresyvių paskatų dalyvaujantis rinkėjas dažniausiai yra daug mažiau suinteresuotas (arba dažnai išvis nesuinteresuotas⁷⁴) rinkti informaciją apie rinkimuose dalyvaujančias politines partijas ar kandidatus, tad galima manyti, jog ši prielaida daro jo galutinį balsavimo pasirinkimą mažiau motyvuotą⁷⁵ (šiek tiek būtų galima paspekuliuoti, jog galbūt atnešiantį mažesnę naudą jam, jo bendruomenei ar visai šaliai). Tačiau tuo pat metu šio ekspresyvios motyvacijos dalyvauti skatinamo rinkėjo balsas yra lygus instrumentiškai dalyvaujančiojo rinkėjo balsui ir lygiai taip pat veikia galutinį rinkimų rezultatą, tad galima būtų manyti, jog pirmasis rinkėjas,

⁷² Political Participation and Voter Turnout in the United States, *op.cit.*; Martin Harrop, William L. Miller, „Elections and Voters: A Comparative Introduction“. London: Macmillan, 1987, 265 – 267.

⁷³ Lawrence LeDuc, „Elections and Democratic Governance“. Kn.: Lawrence LeDuc, Richard G. Niemi, Pippa Norris (sud.), *Comparing Democracies: Elections and Voting in Global Perspective*, 1996, 361 – 362; Dwight Lee, „Expressive Voting: How A Little Economic Education Can Go A Long Way“. 2004, 1. <http://www.ncee.net/news/story.php?story_id=65> [žiūrėta 2008 02 29].

⁷⁴ Išskyrus tuos atvejus, kai ekspresyvią motyvaciją sudaro, pavyzdžiui, pasitenkinimas *atsakingai* atlikus pilietinę pareigą.

⁷⁵ Net jei ekspresyviai einama balsuoti norint palaikyti savo politinę jėgą, jei toks rinkėjas nuolat neatnauja informacijos, negalima būti tikrais, jog ta politinė jėga, kuriai palankumo (net jei ji nelaimės) ir einama išreikšti, iš tiesų ir yra geriausiai atstovaujanti to rinkėjo interesus.

dalyvaujantis pirmiausia dėl ekspresyvių paskatų, mažiau informuotas, gali lemti ne pačios optimaliausios (gero šalies valdymo aspektu) politinės jėgos išrinkimą (tiesa, tam galima pateikti ir kontraargumentų – jog tokie rinkėjai kaip tik gali pasirinkti ne partikuliarizuotiems konkrečios grupės interesams, bet visos šalies mastu naudingus sprendimus ir panašiai, tačiau šioje vietoje jau pernelyg nukrypstama ne į ekspresyvaus *dalyvavimo*, bet į ekspresyvaus *balsavimo* pasekmes).

Dar viena ekspresyvaus dalyvavimo rinkimuose keliamą problema – išaugančios galimybės gerai organizuotoms interesų grupėms⁷⁶ arba politikams⁷⁷ manipuliuoti tokiais neinstrumentinių motyvacijų skatinamais rinkėjais (dažniausiai autoriai daro prielaidą, jog einantys balsuoti dėl ekspresyvių motyvacijų rinkėjai yra pažeidžiamesni propagandai, kadangi arba nėra labai gerai informuoti, arba ieško ne geriausią politikos alternatyvą galinčių pasiūlyti, o, pavyzdžiui, geriausiai jų saviidentifikaciją atspindinčių politinių jėgų; galų gale, tokie rinkėjai dažniausiai (išskyrus galbūt tik lojalumo konkrečiai politinei jėgai demonstravimo atvejus) pirmiausia nusprendžia dalyvauti rinkimuose dėl ekspresyvių paskatų, ir tik po to renkasi, kam atiduoti balsą). A. Schuessleris šioje vietoje (tiesa, vėl kiek linkstant į ekspresyvaus *balsavimo* teoriją) išplėtoja visą aiškinimą, kaip strategiškai mąstantys politikai išnaudoja savo labui rinkėjus, apeliuodami į jų ekspresyvias motyvacijas (tarp tokių strategijų galima paminėti identifikacijos su tam tikromis vertybėmis siūlymą, kitų palaikančiųjų šią jėgą charakteristikų slėpimą (kadangi, pasirodo, tai yra naudinga), kartu – konkrečios politikos neapibrėžtumą, nenuoseklumą)⁷⁸. Realiai ekspresyvaus dalyvavimo pasekmės per šį politikų atliepimo joms mechanizmą ilgainiui gali turėti įtakos visai politinei sistemai: mat politikai ima taikyti savo rinkimines kampanijas tiek instrumentiškai į rinkimus einantiems rinkėjams (aprūpindami juos informacija apie konkrečias savo politines pozicijas), tiek siekdami į savo pusę patraukti ekspresyvių motyvacijų (pavyzdžiui, iš pilietinės pareigos jausmo) į rinkimų apygardas sutrauktus gyventojus (suprantama, orientavimasis į šias abi grupes iš karto kelia nemažai sunkumų)⁷⁹. Pratešiant mintį, galų gale tokios strategijos gali vesti prie to, kad instrumentinių paskatų vedini rinkėjai gali visiškai prarasti motyvaciją dalyvauti rinkimuose (nematydami iš ko rinktis, daug daugiau laiko praleisdami ieškodami *informatyvios* informacijos). Galų gale, galima būtų teigti ir tai, kad ekspresyvių motyvacijų skatinamas dalyvavimas rinkimuose (kaip, beje, ir ekspresyvus balsavimas)

⁷⁶ Lee, *op.cit.*, 5.

⁷⁷ Schuessler, *op.cit.*, xi.

⁷⁸ *Ibid.*, 82

⁷⁹ *Ibid.*, 28; Brennan, Hamlin, *op.cit.*, 168.

kelia politikams mažiau spaudimo būti informuotiems, kompetentingiems, žadėti ištesimus dalykus (nes rinkėjai tokiu atveju dažniausiai nėra gerai informuoti apie problemas, tad politikai gali tiesiog apsimesti jas sprendžią)⁸⁰. Taigi kaip pastebi P. Jonesas ir J. Hudsonas, jei išties ekspresyvus dalyvavimas yra pakankamai didelis, būtina ieškoti (kitų) būdų, kaip užtikrinti „aukštus politikų standartus“⁸¹.

Tiesa, šioje vietoje turbūt dar reiktų aiškiau išskirti ekspresyvų *dalyvavimą* (ekspresyvias motyvacijas, lemiančias rinkėjo apsisprendimą *eiti* balsuoti) ir ekspresyvų *balsavimą* (ekspresyvias motyvacijas, lemiančias rinkėjo apsisprendimą *už ką* balsuoti). Nors šie du veiksniai dažniausiai susiję, tiesiogiai pirmasis antrojo nesuponuoja (tikėtina, jog net dėl ekspresyvių paskatų sprendimą į rinkimus eiti priėmęs gyventojas vėliau pasirinkti, *už ką* balsuoti, gali gana instrumentiškai – skirtumas nuo instrumentinės *dalyvavimo* motyvacijos čia yra tas, kad rinkėjo suvokiama nauda iš preferuojamos politinės jėgos pergalės yra nepakankamai didelė, nepakankamai motyvuojanti, kad savaime iššauktų dalyvavimą). Taigi nors greičiausiai ir be diskusijų galima sutikti, kad *per se* daugiau atstovavimo problemų kelia ekspresyvus balsavimas, o ne dalyvavimas, būtent (ir išimtinai) antrasis dėmuo sudaro sąlygas pirmajam (instrumentinės motyvacijos skatinamas individas nesirinks *už ką* balsuoti ekspresyviai).

Glaustai apžvelgus ekspresyvaus dalyvavimo minusus, reiktų nepamiršti, jog iš šių, ekspresyvių, paskatų kylantis dalyvavimas turi ir savo pranašumą. Tad likusioje šio skyriaus dalyje, siekiant kuo objektyviau ir įvairiapusiškiau įvertinti ekspresyvaus dalyvavimo pasekmes, bus apžvelgiamos prieš tai dėstyti neigiamus padarinius švelninančios aplinkybės. Pradėti turbūt reiktų nuo to, kad per ekspresyvų dalyvavimą išreiškiama parama pačioms demokratinėms vertybėms, pačiai demokratinei sistemai, valdymo būdui (ar tai būtų dalyvavimo iš suvoktos pareigos, ar lojalumo pasirinktai politinei jėgai, ar net balsavimo dėl galimybės išreikšti savo valią variacijos). Esant silpnoms ar visiškai nepatrauklioms politinėms jėgoms, instrumentinis dalyvavimas galėtų būti toks mažas, kad keltų grėsmę demokratinės sistemos legitimumui, tuo tarpu ekspresyvus dalyvavimas tampa savotiška daugiau (pilietinės pareigos atveju) ar mažiau (dalyvaujant išreiškiant solidarumą savo grupei) sąmoninga atsvara. Taigi ekspresyvus dalyvavimas gali būti laikomas vienu demokratinę sistemą užtikrinančių ir legitimuojančių veiksnių, savotišku pritarimo demokratinei sistemai patvirtinimu (kaip išimtį galbūt reiktų

⁸⁰ Cindy Crain, Dwight R. Lee, „The Economics of Voting: What Do You Mean, My Vote Doesn't Count?“. <<http://www.econedlink.org/lessons/index.cfm?lesson=EM576&page=teacher>>, [žiūrėta 2008 02 29].

⁸¹ Jones, Hudson, *op.cit.*, 12.

svarstyti atvejį, kai į rinkimus einama tiesiog palaikyti savo preferuojamos politinės jėgos, o toji jėga, nors ir „žaisdama pagal taisykles“ nepritaria arba šaiposi iš pačios demokratinės sistemos; vis dėlto jau vien pats dalyvavimo faktas (net ir dėl tokių priežasčių) rodo tam tikrą pritarimą demokratiniais principams). Apibendrinant - ekspresyvus dalyvavimas rinkimuose gali kenkti demokratijos kokybei (adekvataus atstovavimo užtikrinimo, interesų artikuliacijos prasme), tačiau bet kokių atveju tik pagrindžia pačią demokratinę sistemą.

Greta to, galima minėti konkrečių ekspresyvaus dalyvavimo variacijų plusus: dalyvaujant iš lojalumo savo palaikomai politinei jėgai (einant balsuoti vien siekiant išreikšti paramą jai, net ir ne(sit)ikint, kad ji laimės rinkimus, per palaikymo veiksmą saviidentifikuojantis kaip jos rėmėjui) palaikomos ir išreiškiamos partinės preferencijos (kartu mažėja rinkėjų elgsenos kaitumas, formuojamas stabilesnis elektoratas), dalyvaujant iš solidarumo su savo bendruomene stiprinamas bendruomeniškumo jausmas, didinamas socialinis pasitikėjimas, *etc.* Be to, kaip jau buvo pradėta dėstyti šiek tiek anksčiau, ekspresyvus dalyvavimas sudaro prielaidas ekspresyviui *balsavimui*, tačiau vis dėlto jo tiesiogiai nesuponuoja. Kitaip tariant, galima manyti, kad net pirmiausia ir dėl ekspresyvių priežasčių į rinkimus atėjusysis gali visiškai instrumentiškai nuspręsti, už ką jam atiduoti balsą⁸² (ir nors tokiu atveju visvien negalima užtikrinti, kad pasirinkta politinė alternatyva tiksliai atspindės rinkėjo interesus bei suteiks jam reikalingą naudą, atstovavimo ir interesų artikuliacijos problemos ženkliai sumažėja). Be to, net jei ekspresyviai dalyvaujantys rinkėjai ir nuspręstų, už ką balsuoti, ekspresyviai, tai (šiek tiek įtraukiant ekspresyvaus *balsavimo* teorijos argumentų) dar toli gražu nebūtinai reikštų dideles problemas: nors ekspresyvus *balsavimas* ir ne visada siejamas su apgalvotomis, relevantiškoms ir konkretiems rinkėjams naudingomis politikos pasekmėmis, vis dėlto įrodyta, kad toks balsavimas *gali* turėti teigiamų padarinių socialiai, moraliai teisingos politikos įgyvendinimui: yra sukonstruotas modelis, paaiškinantis, kaip rinkėjai, visvien nemanydami, kad jų balsas lems galutinį rezultatą, balsuoja, pavyzdžiui, ne už tai, kas jiems patiems tiesiogiai yra naudinga, bet už tai, kas, mano, yra socialiai teisinga (gaudami moralinį pasitenkinimą)⁸³. Vis dėlto šis argumentas greičiausiai taikytinas, kai rinkėjai

⁸² Apie šių dviejų lygmenų (*dalyvauti* ir *balsuoti*) instrumentinių – ekspresyvių motyvacijų skirtį užsiminė jau M. P. Fiorina, aiškiau išskyrė G. Tóka. Fiorina, *op.cit.*, 410, Tóka, *op.cit.*, 2.

⁸³ Eric Crampton, Andrew Farrant, „Expressive and Instrumental Voting: The Scylla and Charybdis of Constitutional Political Economy“. 2003 <<http://ideas.repec.org/p/wpa/wuwppe/0401002.html>>, [žiūrėta 2008 02 29]; Russell S. Sobel, Gary A. Wagner, „Expressive Voting and Governmental Redistribution: Testing Tullock’s Charity of the Uncharitable“. *Public Choice*, 2004, 119, 143 – 159; Jean-Robert Tyran, „Voting when Money and Morals Conflict: An Experimental Test of Expressive Voting“. University of St.

nusimano apie problemas, o politikai yra kompetentingi, nemanipuliuoja rinkėjais ir siūlo (bei vėliau įgyvendina) konkrečius politinius sprendimus.

Kita vertus, ekspresyvus dalyvavimas kartais vertinamas yra dar ir už tai, kad jo atveju visiškai išnyksta instrumentinė simulantų („*free-ride*‘rių“) problema: kadangi naudą atneša ne rinkimų rezultatas, o pats dalyvavimo veiksmas, šis simuliacijavimas tampa neįmanomu⁸⁴. Taigi visi dėl vienu ar kitu priežasčių suinteresuotieji rinkimais į juos ateina, bendras dalyvaujančiųjų šiame procese skaičius padidėja ir režimas gauna didesnę legitimumą. Kita vertus, kaip užburtame rate vėl galima būtų grįžti ir svarstyti, ar toks atėjimas tikrai turi teigiamas pasekmes valstybės valdymo proceso kokybei. Kiek svaresnė yra kita ekspresyvu dalyvavimą pateisinti aplinkybė: jei į rinkimus eitų vien instrumentinės motyvacijos skatinami rinkėjai, teoriškai yra didesnė tikimybė, jog laimėtų kraštutinė (politinio spektro prasme) politinė jėga (kadangi sprendimą dalyvauti lemia individo skaičiuojama diferencinė nauda tarp skirtingų (daugiausia ir mažiausia preferuojamų) politinių partijų, natūralu, kad, *ceteris paribus*, dažniau sprendimą dalyvauti priims tie, kurių preferuojama politinė jėga užima kraštutinę poziciją (jų skaičiuojamas naudų skirtumas bus didesnis)). Iš to kylanti pasekmė – didesnis politinis susipriešinimas, linkimas į politikos kraštutinumus. Tuo tarpu ekspresyvių motyvacijų dalyvauti skatinami rinkėjai sušvelnina situaciją (viena vertus, jie balsuodami gali rinktis nuosaikesnes politines jėgas, kita vertus, jų dalyvavimo faktas gali versti kraštutiniškai nusiteikusius instrumentalistus, siekiant, kad jų balsas nebūtų „iššvaistytas“, švelninti pozicijas patiems).

Galiausiai, argumentuojant, jog ekspresyvus dalyvavimas nėra labai neigiamas reiškinys, galima pasitelkti postmaterializmo teorijos argumentus: galima teigti, jog interesų artikuliacijos ir politikų spaudimo, priežiūros funkcija persikelia į kitas politinio (ar pilietinio) dalyvavimo formas: peticijų pasirašymą, demonstracijas, *etc.*⁸⁵ Taigi politikai jų pagalba atskaitingi laikomi visą kadenciją, tačiau vis dėlto - tik susiorganizavus tam tikrais momentais, iškilus tam tikroms problemoms. Be to, minėtas kelias rinkimų funkcijas „iškėlus“ į kitas politinio dalyvavimo veiklas, lieka neišspręsti atstovavimo bei rinkimų prasmės klausimai (negi tokioje situacijoje rinkimams telieka paprasta demokratijos vertybių palaikymo, solidarumo preferuojamai politinei jėgai ar savo bendruomenės išraiškos forma?).

Gallen, Department of Economics, 2002. <<http://ideas.repec.org/p/usg/dp2002/2002-07.html>>, [žiūrėta 2008 03 01].

⁸⁴ Schuessler, *op.cit.*, 17.

⁸⁵ Konvencinių politinio dalyvavimo formų pakeitimo nekonvencinėmis teorija vystė R. Inglehartas, P. Norris ir kiti. Inglehart, Catterberg, *op.cit.*; Norris, *Critical Citizens*, *op.cit.*; Norris, *Democratic Phoenix*, *op.cit.*

Apibendrinant ekspresyvaus politinio dalyvavimo „keliamas problemas“, pirmiausia minėtina neigiama įtaka atstovavimo, interesų artikuliacijos (o per tai ir rinkėjų – politikų komunikacijos) procesui, politikų atskaitingumui, ekspresyvaus dalyvavimo sudaromos sąlygos (taip kartu netiesiogiai skatinant) lengvesnei manipuliacijai rinkiminėmis kampanijomis, politikų atskaitomybės, kompetentingumo smukimui. Taip pat galima teigti, kad šios rūšies dalyvavimo motyvacijos skatina ir ne į konkrečias politines pasekmes dažniausiai motyvuotą ekspresyvų *balsavimą*, sudaro sąlygas jam (nors kita vertus, iškart galima paminėti, kad, kaip aptarta, toks balsavimas nebūtinai yra žalingas vykdomų politikų prasme). Kaip bebūtų su šiomis ne itin pageidaujamomis ekspresyvaus dalyvavimo pasekmėmis, kol kas siūlytas vienintelis efektyvus būdas tokio dalyvavimo išvengti, kaip pastebi E. Cramptonas ir A. Farrantas, - oligarchijos sukūrimas⁸⁶. Tad stengiantis išlikti demokratijos rėmuose, galima koncentruotis ties išvelgtomis pozityvesnėmis ekspresyvaus rinkėjų dalyvavimo pasekmėmis, tokiomis kaip per šį dalyvavimą išreiškiama parama demokratinei sistemai, režimui, partinių preferencijų palaikymas ir bendruomenių stiprinimas, taip pat – galimas politinio susipriešinimo, politikos kraštutinumų švelninimas. Taigi ekspresyvus dalyvavimas neabejotinai laikytinas svarbiu veiksniu, turinčiu tiek neigiamų, tiek teigiamų pasekmių demokratijos kokybei, tačiau dažnai – ne tiesiogiai, o per daugialypį procesą, kuriame svarbus vaidmuo tenka ir kitiems papildomiems (ekspresyvų dalyvavimą veikiantiems ir jo veikiamiems) dėmenims, tokiems kaip, pavyzdžiui, politikų charakteristikos (jų kompetencijos, įsipareigojimai rimtai ruošti ir vykdyti politikas).

Šioje pirmoje, teorinėje, dalyje padėti pagrindai tolesniam Lietuvos gyventojų dalyvavimo rinkimuose motyvacijų tyrimui: pristatyti, aptarti, suklasifikuoti ir, pasinaudojus išplėsta racionalaus pasirinkimo teorija, į vieną loginę visumą suvesti galimi teorinėje literatūroje aptinkami gyventojų dalyvavimo rinkimuose aiškinimai, per instrumentinių – ekspresyvių paskatų skirtą sukonstruotą galimas rinkėjų motyvacinių mechanizmų modelis, aptartos vienkovių ar kitokių rinkėjus motyvuojančių paskatų pasekmės platesniame kontekste. Trumpai apibendrinant ir dar kartą išryškinant, pagal apsibrėžtą rinkėjo sprendimo dalyvauti logiką balsuoti einama, jei pakankamai skatinantys

⁸⁶ Crampton, Farrant, *op.cit.*

ir tiesioginius kaštus „atperkantis“ yra instrumentiniai (rinkėją motyvuoja rinkimų rezultatai - iš savo preferuojamos politinės jėgos pergalės galima gauti nauda, kurios realizavimasis priklauso nuo jo paties dalyvavimo) arba ekspresyvūs (nematerialią, pirmiausia – vidinę naudą rinkėjui teikia pats veiksmo atlikimas) dalyvavimo rinkimuose motyvaciniai mechanizmai⁸⁷. Tiesa, paliekama galimybė, tik daugiau kaip išimtis, jog motyvuoti gali ir „pozityvieji kaštai“ (tiesioginė materialinė nauda ar bausmės išvengimas). Šalia šių motyvacinių mechanizmų dar minėtinos kontekstinės prielaidos, ateinančios daugiausia iš socioekonominės, resursų, institucinės, politinės mobilizacijos ir politinės kultūros mokyklų, stiprinančios vieną ar kitą motyvaciją, koreguojančios kaštų skaičiavimą. Apjungus visus šiuos veiksnius ir suformuojamas bendras rinkėjų dalyvavimo paskatų modelis, padedantis tolesniuose skyriuose tirti Lietuvos gyventojų motyvacijas dalyvauti rinkimuose.

2. DALYVAVIMAS RINKIMUOSE LIETUVOJE: MOTYVACINIŲ MECHANIZMŲ ANALIZĖ

Apsibrėžus galimus dalyvavimo rinkimuose motyvacinius mechanizmus bei numčius galimas prieštaringesnio – ekspresyvaus - dalyvavimo pasekmes, galima imtis tirti dalyvavimo rinkimuose Lietuvoje paskatas – išsiaiškinti dominuojančiąsias motyvacijas, nustatyti mažiau svarbių reikšmę ir svorį, pamėginti atsekti galimas sąveikas. Taigi ši dalis ir skirta Lietuvos gyventojų dalyvavimo rinkimuose motyvacijų tyrimui: trumpai aptarus taikomo metodo (visuomenės nuomonės apklausų duomenų analizės) tinkamumą bei apžvelgus ir pristačius turimus duomenis, pereinama prie atsakymų į konkretų klausimą – kas motyvuoja Lietuvos gyventojus eiti balsuoti bei kokią vietą šiose motyvacijose užima ekspresyvūs aspektai – ieškojimo.

2.1. PASKATOS DALYVAUTI RINKIMUOSE LIETUVOJE: BENDRAS KONTEKSTAS IR TYRIMO DUOMENŲ PRISTATYMAS

Pirmiausia turbūt privaloma būtų pastebėti, kad apklausų duomenų naudojimas tiriant rinkėjų motyvacijas yra gana prieštaringai vertinamas: teigiama, jog net

⁸⁷ Dar kartą galima pabrėžti, kad nors instrumentinės ir ekspresyvios motyvacijos apibrėžiamos per tarpusavio priešpriešą, jos nėra suprantamos kaip visiškai priešingos – kai kuriais atvejais pripažįstama ir mišrios motyvacijos tikimybė, tačiau tokiu atveju vis viena yra labai svarbu, kuri iš šių motyvacijų yra svaresnė.

ir dėl ekspresyvių motyvacijų į rinkimus nuspendę eiti gyventojai savo tokį pasirinkimą paklausti labiau linkę grįsti instrumentiniais motyvais⁸⁸. Tačiau kita vertus, alternatyvus siūlymas stebėti į ekspresyvius rinkėjus nukreiptas strategijas rinkimų kampanijose taip pat netenkina – visų pirma dėl to, jog neaišku, ar išties tos strategijos pasiekia savo tikslą ir būtent ekspresyvūs elementai kampanijose pirmiausia nulemia galutinį rinkėjo apsisprendimą balsuoti. Kiti tyrėjai taip pat pastebi, jog aplinkinius veiksnius sieti su dalyvavimo rinkimuose faktu ir tiesiogiai suponuoti tam tikrą dalyvaujančiųjų motyvacijos logiką nepakanka - būtina žinoti, ką patys žmonės mano apie savo dalyvavimo tikslus (galbūt iš pažiūros visiškai ekspresyvių motyvų skatinamas dalyvavimas iš tiesų yra lemtas instrumentinių motyvų, tiesiog, pavyzdžiui, klaidingai apskaičiavus savo galimą poveikio mastą)⁸⁹. Pavyzdžiui, matydami palyginti silpną, sakykime, regioninę jėgą, kuri savo rinkiminėje strategijoje apeliuoja į nedidelės grupės saviidentifikaciją ir neklausdami pačių tos grupės narių, galime padaryti išvadą, jog jie (iš principo dėl savo padėties visiškai nesuinteresuoti kitų politinių jėgų pergale) eina į rinkimus tiesiog palaikyti tos jėgos (nes žinome, kad ji silpna šalies mastu ir jokių šansų laimėti nacionaliniuose rinkimuose neturi). Vadinasi, konstatuojame ekspresyvią motyvaciją. Tačiau pats rinkėjas toje pačioje situacijoje dėl įvairių priežasčių gali nesuvokti savo šanso paveikti galutinį rezultatą menkumo ir dalyvauti rinkimuose vien tik iš instrumentinių paskatų – matydamas savo interesus atstovaujančią jėgą ir siekdamas jos pergalės. Be to, neatmestina tikimybė, jog neklausiant paties rinkėjo apie jo motyvacijas, sunku išskirti skirtingas kad ir tų pačių ekspresyvių paskatų variacijas (pavyzdžiui, toje pačioje ką tik aptartoje hipotetinėje situacijoje, neklausiant pačių rinkėjų, būtų sudėtinga išsiaiškinti, ar jų dalyvavimui įtakos turėjo noras palaikyti savo jėgą, ar apskritai suvokiama pareiga dalyvauti rinkimuose). Tokie argumentai, vėlgi, pateisintų ir pagrįstų gyventojų apklausų duomenų naudojimą tiriant rinkimines motyvacijas. Tad šiame darbe ir bus remiamasi būtent tokios rūšies duomenimis, tačiau vis dėlto, atsižvelgiant į pirmąjį pateiktą argumentą (galimą respondentų polinkį instrumentiškai aiškinti net iš esmės ekspresyvų elgesį), apklausos duomenys bus vertinami atsargiau, konkrečias motyvacijas stengiantis išgauti per įvairių atsakymų jungimą.

Kaip jau buvo užsiminta įvade, Lietuvos gyventojų motyvacijos *dalyvauti* rinkimuose gausiai tyrinėtos nebuvo. Daugiau apie jas sužinoti būtų galima turbūt tik iš 1996 –ųjų lapkritį Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto

⁸⁸ Schuessler, *op.cit.*, 26 – 27.

⁸⁹ Lupia, *op.cit.*, 855.

ir Socialinės informacijos tyrimų centro vykdyto projekto „Porinkiminis Lietuvos rinkėjų tyrimas“ rėmuose atliktos reprezentatyvios Lietuvos gyventojų apklausos⁹⁰. Remiantis šiais duomenimis, 54 proc. respondentų kaip savo dalyvavimo rinkimuose priežastį minėjo pilietinę pareigą, 32 proc. teigė ėję į rinkimus, nes manė, jog tai – „vienintelis būdas išreikšti savo poziciją, net jei mano remiama partija ar kandidatas ir nelaimės“, dar 7 proc. respondentų taip elgėsi sekdami artimųjų, kaimynų ir giminių pavyzdžiu (likusių 7 proc. dalyvavimą arba lėmė kitos priežastys, arba jie apskritai savo motyvų įvardinti negalėjo) (žiūrėti 1 priedą). Taigi iš šių atsakymų galima būtų susidaryti pradinį bendrą Lietuvos rinkėjų motyvacijų vaizdą, kuriame, kaip matyti, ryškiai dominuoja ekspresyvūs (šio darbo terminais) pilietinės pareigos motyvai (vadinasi, ir kalbėjimas apie ekspresyvias motyvacijas dalyvauti rinkimuose Lietuvos kontekste yra visiškai relevantiškas). Tačiau šiame darbe rūpima ekspresyvių – instrumentinių paskatų dalyvauti skirtis per šiuos klausimus neišryškėja (ne visai galima atskirti ir tas pačias kelias ekspresyvių motyvacijų rūšis, pavyzdžiui, antrosios atsakymų grupės atveju, ne visai aišku, ar šis atsakymo variantas buvo pasirinktas dėl to, kad rinkėjas į rinkimus ėjo norėdamas išreikšti lojalumą savo remiamai politinei jėgai, ar dėl to, kad jis mano, jog rinkimai – „vienintelis būdas išreikšti poziciją“, būti išgirstam, turėti įtakos valstybės valdymo procesams). Bet kokiu atveju, šis tyrimas suteikia galimybę lyginti kai kurių ekspresyvių dalyvavimo motyvacijų (pirmiausia – dalyvavimo rinkimuose iš suvoktos pilietinės pareigos) kaitą laike, tad jo duomenimis, kur reikalinga, bus naudojama vėlesniame tyrime.

Kiek daugiau informacijos apie instrumentinių – ekspresyvių motyvacijų skirtį suteiktą 2004 m. liepą Atviros Lietuvos fondo užsakymu visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centro „VILMORUS“ atlikta reprezentatyvi gyventojų apklausa⁹¹: jos metu buvo užduotas klausimas apie apsisprendimą dalyvauti rinkimuose galinčias nulemti priežastis (pasirinkimo variantų pateikta gerokai daugiau nei anksčiau minėtame tyrime; apibendrintus atsakymus galima rasti 2 priede). Paaiškėjo, jog ir po aštuonerių metų „populiariausia“ rinkėjus motyvuojančia priežastimi išliko pilietinės pareigos jausmas: jį

⁹⁰ Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas, Socialinės informacijos centras, projektas „Porinkiminis Lietuvos rinkėjų tyrimas“. Vykdytojai: Darius Žėruolis, Mindaugas Degutis, E. Žatkevičius. Apklausą 1996 m. lapkritį atliko tyrimų agentūra „Socialinės informacijos centras“. Apklausos rezultatai apibendrinti D. Žėruolio straipsnyje „Racionalūs rinkėjai. Absenteizmo priežastys“. D. Žėruolis, *op.cit.*

⁹¹ *Rinkimai*. Reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa. Tyrimą 2004 m. liepos 8 – 11 d. atliko visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centras „VILMORUS“, tyrimą užsakė Atviros Lietuvos fondas. Tyrimo imtis - 1005 respondentai. Glaustą tyrimo ataskaitą galima rasti internete: <politika.osf.lt/Kiti/dokumentai/VisuomenesPriesrinkiminesNuostatos2004/VILMORUS_tyrimas_OMNIBU S.doc> [žiūrėta 2008 05 20].

kaip apsisprendimą dalyvauti rinkimuose lemiantį veiksnį išskyrė 56 proc. respondentų (atsižvelgus į statistinę paklaidą galima būtų teigti, jog nuo 1996 m. šios motyvacijos svarba Lietuvos rinkėjams nepakito, tačiau toks palyginimas būtų gana reliatyvus, mat pabrėžtina, jog pirmuoju atveju šios paskatos svarba buvo matuota tarp ėjusių balsuoti, o antruoju – apskritai tarp visų respondentų (net ir tų, kuriems pilietinės pareigos jausmas svarbus, tačiau, pavyzdžiui, nebūtinai pakankamas, nebūtinai atsveriantis dalyvavimo kaštus)). Šeimos, draugų, pažįstamų nuomonės svarbą apsisprendimui dalyvauti rinkimuose pripažino 7 proc. respondentų (vėlgi, kaip ir dalyvavimo iš pilietinės pareigos atveju, su ankstesniu tyrimu šiek tiek palygintinas ir šiek tiek nepalygintinas skaičius), vadinasi (o tai irgi svarbu ekspresyviai motyvacijai), tam tikrai, nors ir nedidelei, grupei apsispręsti padeda socialinės aplinkos faktoriai. Tuo tarpu kitoje ekspresyvių – instrumentinių paskatų dalyvauti spektro pusėje, priešpriešinant ją dalyvavimui iš pareigos jausmo, atsidurianti daugiau instrumentinė paskata – dalyvaujančių partijų ir politikų patrauklumas, priimtinumai – pasirodė esanti retesnė: tarp veiksmų, galinčių lemti apsisprendimą eiti balsuoti, ją paminėjo tik 19 proc. apklausoje dalyvavusiųjų (tiesa, instrumentinę motyvaciją iš teigiamo atsakymo į šį klausimą konstatuoti yra kiek sudėtinga, mat gali būti, jog pagal apklausos formuluotę į šią grupę „sukrito“ ne tik instrumentiškai einantieji balsuoti už jiems reikalingą politiką ir ją vykdyti galinčią politinę jėgą, bet ir ekspresyviai einantieji balsuoti iš lojalumo savo palaikomai politinei jėgai). Dar galima pastebėti, jog atsakydami į tiesioginį klausimą, „Kas gali nulemti Jūsų apsisprendimą balsuoti ar nebalsuoti rinkimuose?“, pakankamai daug respondentų minėjo tokias priežastis kaip „nenumatytos aplinkybės“ (25 proc.), sveikata (21 proc.) ar asmeninis užimtumas rinkimų dieną (9 proc.). Suprantama, šie veiksniai išties svarbūs priimant sprendimą balsuoti, tačiau patys savaime nieko nepasako apie dominančias motyvacijas – iš esmės jie nusako dalyvavimo kaštus lemiančias sąlygas, tai, kaip sprendžiantysis šiuos dalyvavimo kaštus vertina (kad ir priešpriešoje su dalyvavimo nauda). Taigi apibendrinant, 2004 metais atliktasis tyrimas gerokai praplečia Lietuvos gyventojų motyvacijų dalyvauti rinkimuose paveikslą (galbūt net leistų spėti, tiesa, su išlyga ir atsižvelgiant į išreikštas pastabas, jog ekspresyvūs motyvacijų eiti balsuoti elementai yra dažnesni). Tačiau vis dėlto keleto instrumentinio – ekspresyvaus dalyvavimo rinkimuose skirčiai svarbių aspektų (pirmiausia – aiškaus instrumentinių motyvacijų išskyrimo) čia trūksta.

Taigi šiame darbe tyrinėjant instrumentines ir ekspresyvias Lietuvos rinkėjų motyvacijas bei jų santykį daugiausia remiamasi trečiosios, 2008 m. kovo – balandžio

mėnesiais atliktos, reprezentatyvios Lietuvos gyventojų apklausos duomenimis⁹², kur reikalinga, panaudojant informaciją ir iš ankstesniųjų apklausų. Paminėtina, kad apklausoje pateikti klausimai apie dalyvavimo rinkimuose motyvacijas buvo specialiai sukonstruoti šio darbo rėmuose. Taigi šios trečiosios apklausos metu respondentai buvo prašomi sutikti (arba nesutikti) su išvardintais teiginiais apie priežastis, dėl kurių jie eina ar neina balsuoti, taip pat išreikšti požiūrį į nuostatas, susijusias su dalyvavimo rinkimuose vertinimu (konkretūs klausimai bei apibendrinti atsakymai pateikiami 3 ir 4 prieduose). Pagrindinis formuluotės skirtumas šioje apklausoje – jog jei ankstesnėse buvo prašoma išrinkti vieną ar tris priežastis iš sąrašo, su kuriomis labiausiai sutinkama, tai šioje apklausoje respondentų buvo prašoma išsakyti savo nuomonę apie kiekvieną teiginį, kas iš esmės leistų atskleisti galimą instrumentinių ir ekspresyvių motyvacijų persidengimą ir ne tik *labiausiai*, bet *apskritai* gyventojus motyvuojančius mechanizmus. Tuo tarpu santykinę svarbą vis dar galima matyti iš sutikimo diferenciacijos – atsakiusieji galėjo rinktis tarp variantų „visiškai sutinku“ ir „sutinku“ (ar „nesutinku“ ir „visiškai nesutinku“). Dar vienas skirtumas - šįkart nuo pirmosios, 1996 – ūjų, apklausos – jog į tuos pačius klausimus apie motyvacinius mechanizmus atsakinėjo tiek paprastai dalyvaujantieji, tiek nedalyvaujantieji rinkimuose, ir tiek ketinantys, tiek neketinantys juose dalyvauti (vadinasi, lengviau tampa apčiuopti nuostatų ir dalyvavimo ryšį, atsiranda daugiau erdvės įžvalgoms – pavyzdžiui, ar nedalyvaujantieji taip elgiasi dėl pernelyg instrumentinio požiūrio, ar jiems nebūdingi (ar tiesiog nepakankami) ekspresyvūs dalyvavimo motyvai⁹³).

Taigi pripažinus, jog apklausų duomenys yra tinkami atskleisti rinkėjų dalyvavimo motyvacijoms ir, apžvelgus kitų tyrimų duomenis, tikintis rasti pakankamą visuomenės palaikymą bent kai kuriems ekspresyvaus dalyvavimo aspektams (konkrečiai - dalyvavimui iš suvoktos pareigos), detaliau šie 2008 m. pavasario apklausos duomenys analizuojami kituose darbo skyriuose.

⁹² *Politinis dalyvavimas ir komunikacija*. Reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa. *Op.cit.* Naudojami duomenys pasverti pagal amžių ir lytį.

⁹³ Dar kartą pabrėžtina, jog šiame darbe, dėl jo apimties, nedalyvavimo rinkimuose nuostatos ir motyvai nuosekliai nėra tiriama. Įtraukiama tik dalis galimų nedalyvavimo motyvacijų, tik tos, kurios tiesiogiai yra lemtos aptariamų *dalyvavimo* motyvacijų turėjimo ar neturėjimo (vadinasi, yra to paties motyvacinio mechanizmo pasekmė). Tuo tarpu „užribyje“ paliekamos, pavyzdžiui, galimos *ekspresyvaus nedalyvavimo* (vidinę naudą atneša pats nedalyvavimo veiksmas) motyvacijos.

2.2. LIETUVOS GYVENTOJŲ DALYVAVIMO RINKIMUOSE MOTYVACINIAI MECHANIZMAI: DUOMENŲ ANALIZĖ

Kaip jau buvo aptarta pirmojoje dalyje, patogiausia ir aiškiausia (ypač turint galvoje darbe keliamą problemą – rinkimų reikšmės neapibrėžtumą) gyventojų rinkiminio dalyvavimo motyvacijas tirti per instrumentinio – ekspresyvaus dalyvavimo priešpriešą. Pagal tai ir struktūruojama ši darbo dalis: pirmiausia aptariamos ir išanalizuojamos instrumentinės dalyvavimo rinkimuose Lietuvoje paskatos, vėliau pereinama prie ekspresyvių motyvacinių mechanizmų dalyvauti rinkimuose tikrinimo (tiesa, šis atskyrimas yra gana sąlyginis, mat tiek vienoje, tiek kitoje dalyje dėmesys yra kreipiamas ir į galimus motyvacijų persidengimus), vėliau šios motyvacijos pasveriamos viena kitos atžvilgiu, siekiant išsiaiškinti, kas vis dėlto yra svarbiau Lietuvos rinkėjams. Motyvacinių mechanizmų poveiklį stengiamasi išgauti per atsakymų į įvairius anketos klausimus (išreikštų nuomonių ir požiūrių) jungimą.

2.2.1. INSTRUMENTINĖS DALYVAVIMO RINKIMUOSE MOTYVACIJOS LIETUVOJE

Pagal pirmoje darbo dalyje pateiktą apibrėžimą, instrumentinis dalyvavimas rinkimuose – tai dalyvavimas, visų pirma orientuotas į konkretų rinkimų rezultatą – vienos ar kitos politinės jėgos, kuri, kaip mano rinkėjas, gali jam atnešti didžiausią naudą, pergalės siekį. Toks dalyvavimas tradicinėse XX a. antros pusės politinio dalyvavimo teorijose yra vertinamas itin palankiai ir ilgą laiką dominavo gyventojų apsisprendimo eiti balsuoti aiškinimuose: į W. H. Rikerio ir P. C. Ordeshooko įvestą papildomą rinkiminio dalyvavimo aiškinimo per „pilietinės pareigos“ dėmenį dažniausiai buvo žiūrima gana atsainiai ir remiamasi juo tik kaip „kraštutiniu“ variantu nepavykstant politinio dalyvavimo paaiškinti per instrumentines rinkėjo paskatas ir jas veikiančius kitus veiksnius - rimtos konkurencijos instrumentinė motyvacija pakankamai ilgai neturėjo socioekonominės, resursų, institucinės bei politinės mobilizacijos mokyklose, kuriose, aiškinant didesnę ar mažesnę rinkiminį dalyvavimą (toje pačioje šalyje skirtingais laikotarpiais ar tarptautiniu mastu), buvo ieškoma svarių veiksnių, stiprinančių ar silpninančių būtent instrumentinę motyvaciją⁹⁴.

⁹⁴ Pavyzdžiui, viena iš teorijų teigia, jog rinkiminis aktyvumas bus tuo didesnis, kuo atliepesnė politinė sistema, kuo didesnę įtaką jai gali padaryti konkretus rinkėjas (tarkime, proporcinėje rinkimų sistemoje)

Tačiau viena yra daryti instrumentiškai mėstančio rinkėjo prielaidas, ir visai kas kita – patikrinti tų prielaidų pagrįstumą. Dėl jau ankstesniame skyriuje minėtos problematikos – net ir iš ekspresyvių paskatų dalyvauti nusprendžiančiųjų savo pasirinkimo grindimo instrumentiniais motyvais – negalima tikėtis, jog visi, teigiamai atsakę į klausimą „Pirmiausia aš balsuoju todėl, kad noriu, jog mano remiama partija ar kandidatas būtų išrinkti“ iš tiesų *pirmiausia* eina į rinkimus suinteresuoti savo palaikomos politinės jėgos pergale (tuo labiau, kad išvis nesutikti su šiuo klausimu apskritai atrodytų nelogiška). Ir išties, su tokiu teiginiu sutinka aštuoni iš dešimties visų respondentų (o jei kalbėtume tik apie tuos, kurie sakosi ketinantys dalyvauti rinkimuose ar paprastai juose dalyvaujantys, tai šis skaičius dar padidėtų – atitinkamai iki 91 ir 89 proc., vadinasi, praktiškai visi)⁹⁵. Visgi visiškai atmesti tokio klausimo iškart nederėtų, mat pakankamai svarbia šioje vietoje tampa sutikimo diferenciacija (tai yra, pasirinkimas tarp atsakymų variantų „visiškai sutinku“ ir „sutinku“). Teigtina, kad dominantis instrumentinės motyvacijos *pirmumas* atsispindėtų šioje vietoje iš prioriteto teikimo pirmajam atsakymo variantui – „visiškai“ sutikimui. Taip manančių respondentų tarp apklausoje dalyvavusiųjų - 29 proc., o tarp tų, kurie sakosi visada arba dažniausiai dalyvaujantys rinkimuose bei tų, kurie, rinkimams vykstant artimiausią sekmadienį, tikrai ar greičiausiai eitų balsuoti – 34 proc.⁹⁶ Tad, galima būtų manyti, jog trečdaliui Lietuvos gyventojų būdinga savo pasirinkimą dalyvauti rinkimuose pirmiausia teisinti instrumentiniais motyvais.

Tačiau, kita vertus, vien toks pačių respondentų savo veiksmų teisinimas dar nėra pakankamas atskleisti instrumentinei motyvacijai. Kaip jau minėta, ši motyvacijų grupė nusako veiksmus, sąmoningai pirmiausia orientuotus į rinkimų rezultatą – tam tikros politinės jėgos, rinkėjo manymu, galinčios atnešti jam daugiausia naudos, pergalę. Tad

(Franklin, *op.cit.*, 232). Tad tokia aiškinime praktiškai nelieka vietos ekspresyvioms motyvacijoms, nes viskas suvedama į tai, kaip rinkimų sistema daro poveikį konkrečiam individui savo *įtakos galutiniam* rinkimų rezultatui vertinimui.

⁹⁵ Apibendrintus šiame skyriuje naudojamus duomenis galima rasti 5 priede.

⁹⁶ Šioje vietoje norėtusi paaiškinti, kodėl čia ir toliau šiame bei kitame skyriuje instrumentinių paskatų egzistavimas tarp Lietuvos gyventojų yra pateikiamas dviem būdais: viena vertus, skaičiuojamas visų apklaustųjų, kuriems būdingos tokios motyvacijos, procentas, kita vertus – pateikiama ir tokiomis paskatomis pasižyminčiųjų dalis tarp tų respondentų, kurie taip pat teigė, jog tikrai arba greičiausiai dalyvautų Lietuvos Seimo rinkimuose, jei jie vyktų artimiausią sekmadienį (ar, alternatyviai, tarp tų respondentų, kurie sakosi visada arba dažniausiai balsuojantys rinkimuose). Taip elgiamasi norint, viena vertus, parodyti, kokiai daliai gyventojų šios motyvacijos yra svarbios, bet nepakankamos iššaukti dalyvavimo veiksmą, ir, kita vertus, atskleisti, kokiai daliai ateinančiųjų balsuoti šios motyvacijos reikšmingos, kokią dalį iš atėjusiųjų jos pačios savaime arba kaip bendro motyvacinio mechanizmo dalis paskatina dalyvauti rinkimuose. Tiesa, siekiant išvengti kartojimosi ir trumpinant formuluotes, toliau antruoju atveju yra atsisakoma duomenų pateikimo tiek nuo paprastai rinkimuose dalyvaujančiųjų, tiek nuo juose dalyvauti nusiteikusiųjų, mat galima pastebėti, jog respondentų nuomonių skirtumai šiose dviejose grupėse neviršija statistinės paklaidos.

logiška manyti, jog „tikrajai“ instrumentinei motyvacijai būtina sąlyga yra rinkėjo žinojimas (ar bent manymas, jog žino), kurios politinės jėgos pergalė jam gali atnešti geriausią rezultatą, jo interesų patenkinimą. Tad iš visų respondentų, teigusių, jog pirmiausia eina balsuoti norėdami matyti savo preferuojamų kandidatų pergalę, atimtini yra tie, kurie nežino (teigia nežina), kas geriausiai atstovautų jų interesus: tokiu atveju instrumentinės motyvacijos skatinamų respondentų gretos „sumažėja“ iki 40 proc. visų apklaustųjų ir 50 proc. rinkimuose dalyvauti nusiteikusiųjų (šiuo atveju „atimant“ iš visų sutikusių su teiginiu, jog eina balsuoti dėl remiamo kandidato pergalės; tuo tarpu tikslesnei instrumentinių paskatų motyvuotųjų grupei apibrėžti sugriežtinus sąlygas ir kaip būtinąją įtraukiant „visišką sutikimą“ su minėtuoju dalyvavimo pirmiausia dėl remiamos jėgos pergalės teiginiu, matyti, jog tokių instrumentinių motyvų skatinamų rinkėjų dar sumažėja – visų respondentų atveju iki 18 proc., dalyvauti nusiteikusiųjų – iki 22 proc.).

Alternatyviai instrumentinę paskatą dalyvauti rinkimuose būtų galima įvertinti iš respondentų nusiteikimo eiti balsuoti, kai tikimasi, jog rinkimų rezultatai nulems aktualios problemos sprendimą. Paminėtina, kad šis atsakymas matuoja kiek kitą instrumentiškumo dalyvaujant rinkimuose lygmenį – nusiteikimą eiti balsuoti daugiau dėl konkrečių problemų sprendimų (*issue politics*), esant tam tikrai konkrečiai situacijai, tuo tarpu pirmasis matavimo būdas atspindi kitą instrumentinės motyvacijos aspektą – kai į rinkimus einama daugiau siekiant užsitikrinti nuolatinį atstovavimą. Taigi nors abiem matavimo būdais siekiama apčiuopti tą pačią instrumentinę motyvaciją, koncentruojamasi yra į skirtingus jos aspektus, tad tiek iš vienu, tiek iš kitų klausimų gaunamą informaciją reiktų žvelgti paraleliai (nes viena vertus, šios instrumentinės motyvacijos gali persidengti, kai išrinkti interesus atitinkantys atstovai, tikima, ne tik vykdys rinkėjo požiūrį atitinkančią politiką, bet padės išspręsti ir aktualias problemas, kita vertus, dalyvavimo veiksmą gali iššaukti vien noras spręsti problemą, nors šiaip galbūt ir nelabai žinoma, kuri politinė jėga apskritai tinkamai atstovautų interesus visą laiką). Duomenys rodo, jog ši antroji instrumentinės dalyvavimo motyvacijos variacija – dalyvavimas siekiant per rinkimų rezultatus išspręsti aktualią problemą – yra būdinga 47 proc. visų respondentų ir 54 proc. į rinkimus nusiteikusiųjų eiti⁹⁷. Taigi net būtų galima apibendrinti (tik, vėlgi, turint galvoje galimus persidengimus), jog ši antroji, konkrečių problemų sprendimu daugiau nei apskritai tinkamo atstovavimo užtikrinimu grįsta, instrumentinė motyvacijos variacija yra net šiek tiek dažnesnė tarp rinkėjų. Dažnesnė, bet (nereikalaujant, jog rinkėjai žinotų, kokia

⁹⁷ Sutikimas arba visiškas sutikimas su teiginiu „Einu balsuoti, kai tikiuosi, jog kad rinkimų rezultatai nulems man aktualios problemos sprendimą“.

politinė jėga geriausiai atstovautų jų interesus) ne svarbesnė: su šią motyvaciją atspindinčiu teiginiu „visiškai“ sutiko 9 proc. visų apklaustųjų ir 11 proc. rinkimuose dalyvaujančiųjų (palyginimui – jau apskaičiuoti atitinkamai 18 ir 22 proc. svarbia pirmąją instrumentinę motyvaciją laikančiųjų). Tokį pakankamai platų sutikimą, bet mažesnę teikiamą svarbą galbūt būtų galima interpretuoti kaip tam tikrą gyventojų skeptiškumą konkrečių problemų sprendimo atveju – nors ir sutinkama, kad rinkimų rezultatai gali padėti išspręsti problemą, matyti, jog šis tikėjimas nėra labai tvirtas. Beje, jei vis dėlto pripažintume, jog ir šiai, į konkrečių problemų sprendimą orientuotai instrumentinės motyvacijos variacijai privalomas yra žinojimas, kuri politinė jėga galėtų atstovauti rinkėjo interesus, ši motyvacija visvien išliktų reikšminga, mat yra būdinga 25 proc. visų respondentų ir 30 proc. į rinkimus nusiteikusiųjų eiti (tiesa, tik nebebūtų dažnesne už pirmąją, nuolatinio atstovavimo, motyvaciją).

Pasiskolinus iš rinkiminės elgsenos teorijų (tiriančių veiksnius, lemiančius *už ką* yra atiduodami balsai) negatyvių motyvacijų idėją⁹⁸, galima tirti, kokią įtaką apsisprendžiant eiti balsuoti turi ši dar viena instrumentinių paskatų grupei priklausanti motyvacija: apsisprendimas dalyvauti rinkimuose dėl to, jog nenorima, kad laimėtų nemėgstama politinė partija ar kandidatas. Į bendrą apsibrėžtą instrumentinės motyvacijos sampratą įtraukiant tokią galimą variaciją teoriškai jokių didelių problemų nekyla: instrumentinių paskatų vedinas, tradicine prasme „racionalus“ rinkėjas tiesiog apsvarsto galimą naudą iš savo dalyvavimo rinkimuose ir pasirenka dalyvauti arba ne. Kadangi jo skaičiuojama nauda yra diferencinė, tai yra, apibrėžianti skirtumą tarp jam palankiausio ir prasčiausio galutinio rezultato, tai lygiai taip pat yra tikėtina, kad, kaip ir daug jam už kitas geresnė, taip ir už kitas daug prastesnė alternatyva gali lemti apsisprendimą dalyvauti. Vis dėl to tiriant apklausos duomenis toks šios negatyvios instrumentinės motyvacijos išskyrimas nėra labai prasmingas, mat, kaip paaiškėjo, dauguma respondentų, sutikę su teiginiu, jog pirmiausia į rinkimus eina dėl to, kad laimėtų jų remiama partija ar kandidatas, lygiai taip pat sutiko ir su teiginiu, jog pirmiausia į rinkimus jie eina todėl, kad *nenori*, jog laimėtų jų nemėgstama partija ar kandidatas (ypatingai informatyvus šiuo atžvilgiu yra skaičius respondentų, sutikusių su negatyviaja nuostata, bet neišreiškusių sutikimo pozityviajai – tokių, apklausos duomenimis, yra tik 1,5 proc., tad, atsižvelgus dar ir į statistinę paklaidą, galima būtų teigti, jog praktiškai nėra). Taigi šiuo atveju

⁹⁸ Pavyzdžiui, iš: Morris P. Fiorina, Kenneth A. Shepsle, „Is Negative Voting an Artifact?“. *American Journal of Political Science*, 1989, 33 (2), 423 – 439; Anthony Heath, Geoffrey Evans, „Tactical Voting: Concepts, Measurement and Findings“. *British Journal of Political Science*, 1994, 24 (4), 557 – 561.

negatyviosios grupės pagal apklausos duomenis atskirai išskirti nepavyksta. Vis dėlto, turint galvoje 66 proc. visų respondentų ir 75 proc. nusiteikusiųjų balsuoti, kurie sutiko, jog dalyvauja dėl to, jog nenori nemėgstamos politinės jėgos pergalės, galima manyti, jog daliai jų ši priežastis gali būti išties pakankamai motyvuojanti (iš tiesų tokie sutikimai tiek su pozityviuoju, tiek su negatyviuoju paskatų teiginiu nėra labai stebinantys ir pakankamai logiški, tuo tarpu jų persidengimo būtų galima išvengti respondentų prašant alternatyviai pasirinkti arba vieną, arba kitą paskatos variantą kaip pirminį).

Taigi galima konstatuoti, jog daliai Lietuvos rinkėjų yra būdingos instrumentinės motyvacijos, orientuotos tiek į bendrą politinį atstovavimą, tiek į konkrečias problemas. Į šias kelias instrumentinių paskatų variacijas dalyvauti rinkimuose galima pažvelgti ir sociodemografiniu aspektu, kitaip tariant, nustatyti, kurios grupės labiau linkusios dalyvauti rinkimuose ir minėti būtent šias rinkimines motyvacias. Tam tikra prasme tokiu būdu galima būtų patikrinti ir iš pirmoje dalyje minėtų mokyklų (ypač socioekonominės ir resursų) išplaukiančių kelių argumentų atitikimą šioje, instrumentinio rinkiminio dalyvavimo Lietuvoje, situacijoje. Taigi tarp tų, kurie rinkimams vykstant artimiausią sekmadienį greičiausiai ar tikrai eitų balsuoti⁹⁹, instrumentine savo motyvacija šiek tiek labiau išsiskiria moterys, matyti aiškus bendros ir į konkrečias problemas orientuotos instrumentinės motyvacijos priklausymas nuo išsilavinimo (minėtos instrumentinės motyvacijos nuosekliai silpnėja kylant išsilavinimui¹⁰⁰), tad nenuostabu, jog kartu ši motyvacija būdingesnė žemesnes pajamas gaunantiesiems, instrumentinė motyvacija (nors ir ne visai tolygiai, bet nuosekliai) stiprėja tarp vyresniųjų amžiaus grupių. Tautinių mažumų atstovai neišsiskiria pagal nuolatinio atstovavimo instrumentinę motyvaciją, tačiau jiems būdingiau į rinkimus eiti dėl instrumentinių paskatų sprendžiant konkrečias politines problemas (kas taip pat atrodo labai logiška), o pagal gyvenamąją vietą, nors ir negalima išskirti nuoseklios sekos, tačiau mažiausiai instrumentinių paskatų aptinkama didmiesčiuose (išskyrus Vilnių) (žiūrėti 6 priedą). Šių sociodemografinių charakteristikų pagalba susidarytas paveikslas, atrodytų, logiškai papildytų instrumentinių

⁹⁹ Vėl atsižvelgiant į darbo problemą, imama būtent ši grupė, nes domimasi instrumentinių paskatų motyvais tarp tų, kurie į rinkimus vis dėlto ateina; o klausimas apie dalyvavimą sekmadienį hipotetiškai vykšančiuose rinkimuose pasirinktas darant prielaidą, jog būtent šie atsakymai geriausiai atspindi respondento požiūrį – kiek jis sutinka su įvairiomis nuostatomis ir tuo pačiu, ar ruošūsi eiti balsuoti; be to, patikrinus duomenis paaiškėjo, jog nusiteikimas dalyvauti rinkimuose ir raportuojamas įprastinis dalyvavimas juose daugeliu atvejų persidengia: 70 proc. visų respondentų pateko į abi šias grupes (palyginimui – 76 proc. visų yra nusiteikę dalyvauti, 78 proc. sakosi paprastai balsuojantys; žiūrėti 6 priedą).

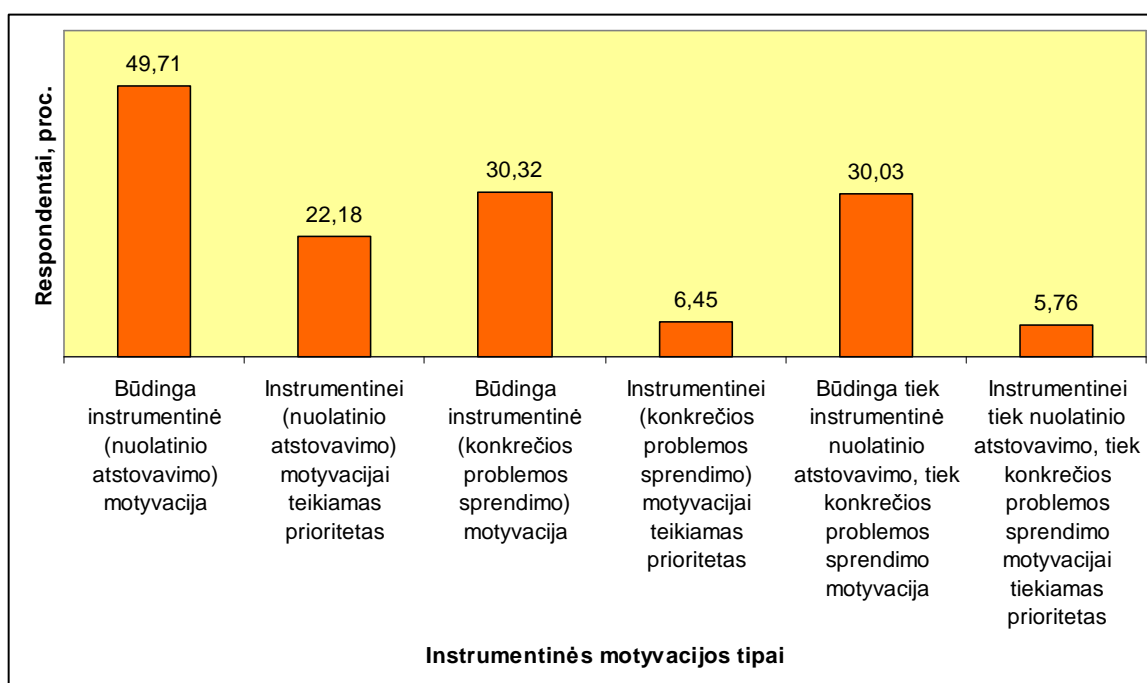
¹⁰⁰ Beje, pastebimas ir įdomus atvirkštinis, tik, deja, statistinės paklaidos ribose, išsilavinimo ir instrumentinės motyvacijos, nukreiptos pirmiausia į nuolatinį atstovavimą, ryšys: kuo išsilavinimas didesnis, tuo ši motyvacija stipresnė (deja, neišeinanti už statistinės paklaidos ribų).

motyvacijų sampratą: iš tiesų jos būdingesnės tiems, kuriems rinkimų rezultatai santykinai yra svarbesni (grįžtant prie klasikinės formulės – jų diferencinė nauda ar žala iš rinkimų rezultatų yra didesnė), nes labiau priklauso nuo valstybės vykdomos politikos (mažesnes pajamas gaunantys, vyresni, mažiau išsilavinę). Tuo tarpu socioekonominės ir resursų mokyklų prielaidos spėjant instrumentinių motyvacijų skatinamą dalyvavimą rinkimuose Lietuvoje taip pat tam tikra prasme pasiteisina: primintina, kad šios mokyklos teigė, jog turtingesniems, daugiau laisvo laiko turintiems (pavyzdžiui, namų šeimininkėms), labiau išsilavinusiems susipažinimo su informacija, apsisprendimo dalyvauti ir dalyvavimo kaštai yra mažesni, tad jų dalyvavimas daug labiau tikėtinas. Taigi klasikiniame dalyvavimo modelyje (kur dalyvavimas $R = P \cdot B - C$) perdėliojus dėmenis matyti, jog jei imame visus, kurie ketina dalyvauti rinkimuose (vadinasi R yra konstanta) ir minėtosioms grupėms pagal aptartųjų mokyklų reikalavimus sumažiname kaštus, tai joms reikalinga ir daug silpnesnė motyvacija. Būtent silpnesnes instrumentines paskatas dalyvauti ir randame tarp minėtųjų grupių (žiūrėti tą patį 6 priedą).

Kitas labai svarbus aspektas – instrumentinės motyvacijos ir domėjimosi politika ryšys. Darytina prielaida, jog tam, kad rinkėjas galėtų eiti į rinkimus vedinas instrumentinių paskatų, visų pirma jis turi gerai orientuotis politikoje, žinoti, kuri iš rinkimuose dalyvaujančiųjų politinių alternatyvų jam yra parankiausia, kokio dydžio būtų tos jėgos pergalės nauda jam lyginant su alternatyviomis baigtimis, *et cetera*. Kaip ir tikimasi, šis ryšys tarp domėjimosi politika ir instrumentinių motyvacijų atrandamas, ir yra stiprus: kaip matyti (žiūrėti 7 priedą), net nuosekliai visose motyvacijų variacijose išlaikoma bendra tendencija, jog mažėjant domėjimuisi politika mažėja ir instrumentinės dalyvavimo rinkimuose motyvacijos.

Taigi apibendrinant, galima teigti, jog instrumentinės motyvacijos yra būdingos pakankamai dideliame skaičiui Lietuvos gyventojų, nusiteikusių dalyvauti rinkimuose (šių motyvacijų „populiarumas“ minėtoje grupėje pateikiamas 1 paveiksle, tiesa, dėl motyvacijų tarpusavio pasvėrimo reiktų prisiminti aukščiau pateiktą diskusiją apie galimus „persidengimus“). Matyti, jog pusei į rinkimus einančiųjų yra būdinga instrumentinė motyvacija – savo interesus geriausiai atstovaujančios politinės jėgos pergalės siekis. Tačiau kaip santykinai svarbesnę tokią priežastį pripažįsta tik kas penktas. Panašiai ir su dar konkretesne instrumentinio dalyvavimo siekiant išspręsti konkrečią problemą motyvacija (iš esmės ji telpa į pirmosios motyvacijos rėmus, kas matyti ir iš paskutinių keturių stulpelių palyginimo, tačiau nuo pirmosios skiriasi tuo, jog šiuo atveju situacija konkretesnė, atsiranda papildomas aktualios problemos dėmuo (vadinasi,

instrumentalumas dar sukonkretėja)) – taigi ši motyvacija būdinga trečdaliui rinkimuose nusiteikusiųjų dalyvauti, tačiau santykinai svarbesnė ji tik šešiams procentams. Vis dėlto daugiau apie šių motyvacijų reikšmę ir svarbą būtų prasminga kalbėti ekspresyvaus dalyvavimo kontekste, priešpriešinant ir lyginant šias dvi motyvacijų grupes. Tad trumpai tik dar kartą užsiminus, jog instrumentinės motyvacijos santykinai yra svarbesnės (atsižvelgiant į sutikimo su įvairiomis nuostatomis, iš kurių ši motyvacija išgaunama, diferenciaciją; žiūrėti 6 priedą) moterims, vyresniems, gaunantiems mažesnes pajamas, bei tiems gyventojams, kurie domisi politika, norėtuši prie šios kitos, ekspresyvių paskatų grupės, ir pereiti.

1 paveikslas. Instrumentinių motyvacijų dažnumas tarp rinkimuose dalyvauti ketinančiųjų Respondentų skaičius – 762.

Šaltinis: *Politinis dalyvavimas ir komunikacija. Op.cit.*

Beje, šioje vietoje norėtuši dar įterpti nedidelį ekskursą apie „pozityviusius kaštus“. Kaip jau buvo užsiminta pirmoje, teorinėje, dalyje, motyvuoti dalyvauti rinkimuose gali ne tik instrumentinės ar ekspresyvios paskatos, bet ir tiesioginė materialinė nauda ar tiesioginiai kaštai. Vis dėlto ši galimybė Lietuvos kontekste nėra labai reikšminga – mat tiesioginių kaštų, kaip privalomo balsavimo atveju, Lietuvoje nėra, tuo tarpu tiesioginės naudos gavimas taip pat gana ribotas – įstatymais yra ribojamas tiek tiesioginis, tiek netiesioginis rinkėjų dalyvavimo (ne tik sprendimo, už ką balsuoti) rinkimuose

pirkimas¹⁰¹, o didesnių šio įstatymo pažeidimų iki šiol užfiksuota nebuvo. Taigi galima daryti išvadą, jog ši išskirta dar viena galimų motyvacinių mechanizmų grupė Lietuvos kontekste nėra relevantiška. Tuo tarpu dėl didesnio aiškumo dar pabrėžtina, jog į šią „pozityviųjų kaštų“ motyvacinę grupę įtrauktini tik minėtieji atvejai, tuo tarpu nauda, gaunama pirmiausia per tam tikros politinės jėgos pergalę (kaip, pavyzdžiui, galėtų būti valstybės tarnautojams), ar nauda, pasiekama per „parodomąjį“ dalyvavimą rinkimuose (pavyzdžiui, pripažinimas, neatmetimas savo (balsuojančioje) socialinėje aplinkoje, tam tikro statuso įgyjimas) pirmiausia yra traktuotinos kaip atitinkamai instrumentinė ar ekspresyvi motyvacijos (nes atlygis nėra tiesioginis ir materialus, o nauda vis tiek išgaunama arba per preferuojamos politinės jėgos pergalę, arba per patį veiksmo atlikimo aktą).

2.2.2. EKSPRESYVŪS MOTYVACINIŲ MECHANIZMŲ ASPEKTAI

Kaip jau aptarta, po ekspresyvių motyvacijų pavadinimu gali slypėti pakankamai daug skirtingų aspektų: nuo politinėmis vertybėmis grindžiamo dalyvavimo, dalyvavimo kaip vertybės supratimo, iki emocinio ir pramoginio veiksmo atlikimo. Šiame skyriuje, remiantis literatūros apžvalga, išskiriami ir Lietuvos kontekste patikrinami keli svarbiausi ekspresyvaus dalyvavimo rinkimuose motyvaciniai aspektai: dalyvavimas rinkimuose kaip pilietinės pareigos atlikimas, kaip lojalumo savo palaikomai politinei jėgai demonstravimas, kaip galimybė tiesiog pareikšti savo poziciją valstybės valdyme, kaip solidarumo savo socialinei aplinkai atlikimo aktas ir dalyvavimas kaip paprasčiausia pramoga. Tai, kas jungia visus šiuos skirtingus motyvus, yra būtent vertės suteikimas pačiam dalyvavimo rinkimuose aktui (tam tikras „veiksmo atlikimas dėl veiksmo“). Geriausiai, kaip jau ne kartą minėta, ekspresyvus dalyvavimas gali būti suvokiamas per priešstatą su instrumentiniu veiksmu, pirmiausia orientuotu į rinkimų rezultatą: tai yra, pasiskolinant kai kurių autorių ekonominius terminus, ekspresyvių motyvacijų skatinamas dalyvavimas yra ne tiek „investavimas“ (į rinkimų rezultatus), kiek tiesioginis „vartojimas“¹⁰². Tiesa, ta priešstata šiame skyriuje kol kas nėra labai smarkiai išryškinama, tiesiog tiriant, kiek ekspresyvos motyvacijos apskritai yra būdingos Lietuvos rinkėjams (taigi paliekama instrumentinių ir ekspresyvių motyvacijų „persidengimo“ galimybė).

¹⁰¹ LR Seimo rinkimų įstatymas, įstatymo numeris I-2721, 5(1) straipsnis (įtrauktas 2005 metais, jau po minėto rinkėjų skatinimo dalyvauti siūlant pigesnių prekių precedento).
<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=267672>.

¹⁰² Schuessler, *op.cit.*, 46.

Pirmasis ir bene svarbiausias ekspresyvaus dalyvavimo rinkimuose aspektas – apsisprendimas eiti balsuoti dėl pilietinės pareigos atlikimo. Tokia motyvacija, kuriai užuominų davė jau A. Downsas (kalbėdamas apie ilgalaikę naudą iš balsavimo veiksmu užtikrinamo demokratijos palaikymo¹⁰³), politinio dalyvavimo literatūroje nestokoja skambių apibūdinimų: vadinama „paskutiniu sakraliu veiksmu sekuliariame amžiuje“¹⁰⁴, apibūdinama kaip pareigos visuomenei ir sau atlikimas¹⁰⁵, visuomenės gerovės maksimizavimas, kaip išskirtinis *homo politicus* požymis¹⁰⁶, žmonių prisiimama įsivaizduojama atsakomybė (dalyvauti politikoje, nepaisant, ar tas dalyvavimas turi kokių pasekmių)¹⁰⁷. Apibendrinant - ši motyvacija ne tik pakankamai dažnai minima, bet jai suteikiamas ir stiprus normatyvinis krūvis (kurio vis dėlto stengiamasi išvengti šiame darbe).

Kaip matyti, šis normatyvinis krūvis būdingas ir kasdieniame gyvenime, mat itin didelis skaičius visų respondentų – net 86 proc. – sutinka su teiginiu, jog dalyvauti rinkimuose – kiekvieno piliečio pareiga (net ir tarp tų, kurie sakosi niekada nedalyvaujantys rinkimuose, šiam teiginiui pritariančiųjų yra daugiau nei jam prieštaraujančiųjų – žiūrėti 9 priedo 1 lentelę; tiesa, tarp tų, kurie tikrai nedalyvautų rinkimuose, jei jie vyktų artimiausią sekmadienį (žiūrėti to paties priedo 2 lentelę), ši nuostata yra retesnė (bet vis dėlto yra)). Tuo tarpu tarp rinkimuose dalyvaujančiųjų tokiu dalyvavimo, kaip pilietinės pareigos vertinimu, pasižymi 96 proc. (žiūrėti 8 priedą), tad galima teigti, jog praktiškai visi, ateinantys į rinkimus, mano atliekantys pilietinę pareigą. Toks platus dalyvavimo rinkimuose, kaip pilietinės pareigos atlikimo, pripažinimas (nuostatos vertinimas bendrame kontekste – 4 priedo 1 paveikslas) greičiausiai yra ir tam tikras save stiprinantis procesas: P. Jonesas ir J. Hudsonas grindžia prielaidą, jog pilietinės pareigos suvokimo svarba priklauso nuo to, kiek rinkėjas mano, jog toks pilietinės pareigos vertinimas yra pripažįstamas plačiau¹⁰⁸. Taigi, viena vertus, turint galvoje platų dalyvavimo, kaip piliečio pareigos atlikimo, pripažinimą Lietuvoje, ir, antra vertus, logiškai tikintis, jog kuo daugiau taip manančiųjų, tuo didesnė tikimybė, kad ir „visiškai“ šiam teiginiui pritariančiųjų bus daugiau (nors savaime tai anaipol nėra būtina ir kitų motyvacijų pavyzdžiai tai įrodo), nenuostabu yra tai, kad šis dalyvavimo, kaip pilietinės pareigos, teigimas sulaukė ir daugiausiai „svaraus“ pritarimo, tai yra, žymiai dažniau nei

¹⁰³ Downs, *op.cit.*

¹⁰⁴ Himmelweit, Humphreys, Jaeger, *op.cit.*, 6.

¹⁰⁵ Wolfinger, Rosenstone, *op.cit.*, 7 – 8.

¹⁰⁶ Norkus, *op.cit.* 64.

¹⁰⁷ Campbell, *op.cit.*, 14.

¹⁰⁸ Jones, Hudson, *op.cit.*, 7.

kitais atvejais su juo buvo „visiškai sutinkama“ (žiūrėti į 4 priedo 1 paveikslą). Taigi matyti, jog ekspresyvus dalyvavimo rinkimuose, kaip pilietinės pareigos atlikimo, motyvas Lietuvoje apskritai yra labai stiprus¹⁰⁹, ir, nors tiesiogiai ir nelabai galima palyginti su ankstesnių metų tyrimais (jau minėta klausimų formuluočių ir galimų atsakymų kiekio pasirinkimo problema), matyti, jog visais metais tarp galimų pasirinkimų įvardijamas kaip svarbiausia dalyvavimą rinkimuose paaiškinanti priežastis (palyginimui žiūrėti 1 ir 2 priedus).

Tačiau vėlgi, kaip ir instrumentinių motyvacijų atveju, norėtusi sugriežtinti sąlygas ir pažvelgti, kiek šis dalyvavimo, kaip pilietinės pareigos atlikimo, suvokimas yra pakankamai motyvuojantis atmetus priešingo - instrumentinio - dalyvavimo prielaidas: tai yra, kiek iš tų, kurie sutinka su dalyvavimo, kaip politinės pareigos, vertinimu, vis dar dalyvautų rinkimuose, net jei juose tikrai negalėtų išsirinkti sau priimtinių atstovų. Taigi iš visų rinkimuose ketinančiųjų dalyvauti, kuriems būdingas pozityvus minėtasis dalyvavimo traktavimas, atrinkus tuos, kurie sutinka, jog „šiuo metu Lietuvoje nematau dėmesio vertų kandidatų, partijų, galinčių būti mano atstovais“, gauname, jog 34 proc. visų ketinančių eiti balsuoti tarp Lietuvos politinių jėgų nemato savo atstovų, tačiau jiems būdingas dalyvavimo, kaip pilietinės pareigos, supratimas (atitinkamai 19 proc. tarp tų, kuriems toks dalyvavimo supratimas yra ypatingai svarbus). Iš esmės galima matyti, jog šis suvokimas kartu gerai paaiškina, kodėl net ir gyventojai, nematantys savo atstovų tarp politinių jėgų (vadinasi, visiškai negalintys būti instrumentiškai suinteresuoti rinkimų rezultatais), vis vien eina balsuoti (minėtoji ekspresyvi dalyvavimo kaip pareigos nuostata paaiškina 34 atvejus iš 36 tarp 100 balsuoti ketinančiųjų).

Kita literatūroje kiek rečiau, tačiau visvien pakankamai dažnai pateikiama ekspresyvių paskatų variacija – dalyvavimas iš solidarumo savo palaikomai politinei jėgai. Nuo instrumentinės ši motyvacija skiriasi tuo, jog balsuoti einama, net jei ir nesitikima, kad remiama partija laimės: jei grynai instrumentinės motyvacijos skatinamam individui toks elgesys, netikint pergalės galimybe, būtų neracionalus ir dalyvavimo neiššauktų (o jei ir iššauktų, tai tokį sprendimą daugiau jau lemtų negatyvioji motyvacija - strateginis pasirinkimas balsuoti už kitą geriausią alternatyvą, diferencinei naudai esant pakankamai

¹⁰⁹ Motyvas stiprus net atsižvelgiant į platesnį kontekstą – nors ir negalima visiškai tiesiogiai palyginti, tačiau, pavyzdžiui, Jungtinėse Amerikos Valstijose, apklausų duomenimis, taip pat labai didelis respondentų skaičius – 93 proc. - minėjo, jog iš savo dalyvavimo rinkimuose tikėjosi „pilietinio atpildo“ – tai yra, pasitenkinimo atlikus pilietinę pareigą (Verba, Schlozman, Brady, *op.cit.*, 248). Jei padarytume prielaidą, kad tie patys 96 proc. Lietuvos respondentų, nusiteikusių dalyvauti rinkimuose ir manančių, jog toks dalyvavimas – tai pilietinės pareigos atlikimas, taip pat tikisi iš šio dalyvavimo gauti malonumą atlikus pilietinę pareigą (o tokia prielaida atrodo labai logiška ir tikėtina), galima būtų konstatuoti, jog dalyvavimo, kaip pilietinės pareigos atlikimo, motyvas Lietuvoje yra net stipresnis nei, pavyzdžiui, JAV.

žymiai ir taip stengiantis pirmiausia išvengti nenorimų rezultatų), tuo tarpu šiuo ekspresyviu atveju balsuojančiajam svarbiausias yra pats palaikymo veiksmas, vidinę naudą jam atneša pats išpildytas lojalumo aktas. Kai kurie autoriai čia įjungia ir saviidentifikacijos veiksnį – teigiama, jog rinkėjas, eidamas į rinkimus palaikyti savo remiamos jėgos, tuo pačiu patvirtina ir savo politinę tapatybę¹¹⁰.

Šios ekspresyvios dalyvavimo rinkimuose motyvacijos, kai dalyvavimo veiksmas pirmiausia tampa priemone išreikšti savo lojalumą remiamai politinei jėgai, išskyrimą galima būtų grįsti tokia logika: iš visų balsuoti ketinančių rinkėjų, sutikusių su teiginiu, jog „Net jei nesitikiu, kad rinkimuose mano remiama partija ar kandidatas laimės, visvien einu balsuoti, kad išreikščiau savo paramą jiems“ (beje, taip teigiančiųjų yra taip pat labai daug – 88 proc. sutinkančių, tarp jų – 31 proc. itin pritariančių (žiūrėti 4 priedo 2 paveikslą)), atskirtini yra tie, kurie taip pat teigia turintys mėgstamą partiją ar kandidatą, už kuriuos visada balsuoja. Taigi tokių – 52 proc., o santykinę pirmenybę šiai motyvacijai teikiančiųjų – 21 proc. visų ketinančiųjų balsuoti (žiūrėti 9 priedą). Taigi taip apsibrėžta lojalumo motyvacija taip pat yra būdinga didelei daliai potencialių rinkėjų. Papildomai galima būtų dar kartą „atsijoti“ tuos, kurie nors ir teigė turį mėgstamą partiją, tačiau nesugebėjo jos įvardinti (į tokį apklausos klausimą išvis neatsakė (o ne pasirinko, tarkime, „nežinau“) tik 1 proc. rinkimuose dalyvauti ketinančių respondentų, taigi šis klausimas tinka kaip dar vienas galimas „filtras“). Tačiau, kaip matyti (duomenys pateikti 9 priede), toks „sietas“ nėra reikalingas, nes aptariamoms ekspresyvios motyvacijos dažnumas tesumažėja iki 50 proc., kai ji respondentams būdinga, arba 20 proc. kai ji ne tik būdinga, bet dar ir, pačių respondentų akimis, santykinai svarbesnė. Visgi šiuo atveju reiktų pastebėti, jog pakankamai patikimai „apvalyti“ šią, ekspresyvią, lojalumo motyvaciją nuo instrumentiškumo, taip, kaip, pavyzdžiui, pirmosios ekspresyvios motyvacijos variacijos atveju, yra sunku (ėjimas balsuoti, iššauktas noro palaikyti savo partiją, net jei ir nesitikima, kad ji laimės, gali turėti tiek ekspresyvumo, išreiškiant paramą, pademonstruojant palaikymą, ar saviidentifikuojantis, tiek instrumentalumo, maksimaliai užtikrinant savo interesų atstovams galimybes laimėti, elementų; ir tikėtina, jog net pats rinkėjas šių elementų pirmumo gali nei svarstyti, nei skirti), tad į šios lojalumo paskatos santykinį stiprumą kitų ekspresyvių motyvacijų atžvilgiu reiktų žvelgti kiek atsargiai. Tačiau toks atsargumas dar anaiptol nereiškia, kad šios motyvacijos paieškos yra beprasmės ar kad jų apskritai vertėtų atsisakyti.

¹¹⁰ Schuessler, *op.cit.*, pvz., 17. s

Trečioji ekspresyvių motyvacijų rūšis, kurios apraiškų ieškota Lietuvos kontekste, yra dalyvavimo, kaip galimybės pareikšti savo poziciją valstybės valdyme, vertinimas: čia turima galvoje, jog rinkėjui svarbu prisidėti prie „reikšmingų procesų“, valstybės valdymo, išreikšti savo turimą balsą, pasinaudoti juo, nors ir ne visai įsivaizduojama, kaip geriausiai tai būtų galima atlikti. Paaiškėja, jog ši motyvacija (apskaičiavus ją iš visų balsuoti ketinančiųjų bei sutinkančiųjų, jog eina balsuoti, nes nori „toku būdu pareikšti savo valią valdant šalį“, bet nežinančiųjų, „kuri Lietuvos partija, politikas geriausiai atstovautų mano ir šalies interesams“), būdinga 42 proc. balsuoti ketinančiųjų respondentų, tarp jų 14 proc. ji net santykinai svarbesnė (tai yra, „visiškai“ sutinkama su teiginiu, jog ėjimas balsuoti lemtas noro pareikšti savo valią valdant šalį, tačiau tuo pat metu respondetas nėra tikras, jog žino, kuri Lietuvos partija ar politikas geriausiai atstovautų jo ir šalies interesus) (9 priedas). Taigi ši ekspresyvaus dalyvavimo forma net tampa dažnesne už dalyvavimą, skatinamą pilietinės pareigos jausmo. Kita vertus, galima manyti, jog šios dvi ekspresyvios motyvacijos gali perdengti viena kitą, kai „savo valios“ pareiškimas suprantamas ir kaip demokratinės praktikos įtvirtinimas (pasirinkimas dalyvauti rinkimuose net ir nežinant politinės jėgos, galinčios geriausiai atstovauti interesus, bet tikint, jog pačiu dalyvavimo, savo balso pareiškimo veiksmu yra išreiškiama parama politiniam režimui): patikrinus išties paaiškėja, jog 70 proc. visų respondentų, kuriems būdinga pirmoji (dalyvavimo kaip pilietinės pareigos suvokimo) ekspresyvi motyvacija, yra būdinga ir ši trečioji (dalyvavimo kaip savo valios pareiškimo)¹¹¹.

Apie galimą dar vieną ekspresyvių motyvaciją balsuoti jau buvo užsiminta kalbant apie „pozityvius kaštus“. Turimos galvoje paskatos, kai rinkimuose dalyvaujama dėl vienokių ar kitokių taikymosi prie socialinės aplinkos priežasčių, trumpiau – kai dalyvaujama pirmiausia iš solidarumo savo socialinei aplinkai. Tokio elgesio priežasčių gali būti įvairiausių – socialinės naudos, socialinio statuso, prestižo siekis, socialinis spaudimas neišsiskirti iš grupės¹¹². Šiuo atveju apie motyvacijos pagrįstumą rinkėjui sprendžiama iš sutikimo su teiginiu „mano apsisprendimui eiti balsuoti įtakos turi man svarbūs žmonės (šeima, draugai, kaimynai, bendradarbiai)“. Tokią įtaką apsisprendimui „visiškai“ pripažįsta 6 proc. rinkimuose ketinančių dalyvauti, dar 24 proc.

¹¹¹ Arba atitinkamai 66 proc. visų jų, kuriems būdinga dalyvavimo, kaip savo valios pareiškimo, ekspresyvi motyvacija, pasižymi ir dalyvavimo iš suvoktos pilietinės pareigos paskatomis. Ryšio lentelės – 10 priede.

¹¹² Verba, Schlozman, Brady, *op.cit.*, 245 – 247, Schuessler, *op.cit.*, 5, 34, Degutis, *op.cit.*, 91, Campbell, *op.cit.* Nors daugeliu atvejų, tiesa, yra kalbama apie kitas politinio dalyvavimo formas, pakanka argumentų ir už tai, kad dalyvavimas rinkimuose taip pat gali būti pasirinktas dėl tokio veiksmo teikiamos įvairiapusės socialinės naudos.

sutinka su jos egzistavimu (4 priedo 2 paveikslas). Siaurinti šią grupę taip pat galima ankstesnių grupių „gryninimui“ naudotu metodu - atmetant tuos respondentus, kuriems būdingos grynai instrumentinės motyvacijos savybės, šiuo atveju – iš visų socialinės aplinkos įtaką dalyvavimui rinkimuose pripažinusiujų bei į rinkimus eiti ketinančiųjų atimant tuos, kurie kartu sutinka, jog šiuo metu nemato politinių jėgų, galinčių būti jų atstovais. Tokiu atveju ekspresyvi dalyvavimo dėl socialinių paskatų motyvacija būdinga 11 proc. visų dalyvauti ketinančiųjų, o tarp jų 2 proc. ji dar ir santykinai svarbi (skaičiavimai - 9 priede). Tiesa, galima užsiminti, jog didžiajai daugumai tų, kuriems ši susiaurinta dalyvavimo dėl socialinės aplinkos poveikio motyvacija būdinga, taip pat būdingos ir kitos ekspresyvaus dalyvavimo motyvacijų formos: pavyzdžiui, daugeliu atvejų (95 proc.), – ir dalyvavimo iš pilietinės pareigos motyvacija (žiūrėti 11 priedą). Tačiau tai, kad daugeliu atvejų ši dalyvavimo dėl socialinės aplinkos poveikio motyvacija savarankiškai nepaaiškina apsisprendimo dalyvauti, visiškai nepaneigia, jog ši paskata yra svarbi, be to, tai tik patvirtina ekspresyvių motyvacijų variacijų persidengimo faktą.

Kiek kitas šios ekspresyvios dalyvavimo motyvacijų grupės (dalyvavimo kaip solidarumo savo socialinei aplinkai patvirtinimo akto) aspektas būtų dalyvavimas dėl paties bendruomeniško veiksmo atlikimo malonumo – tai yra, galimybės rinkimų vietoje susitikti, pabendrauti, padiskutuoti su kitais atėjusiaisiais. Visgi su tokia nuostata sutinka nelabai didelis kiekis respondentų: tarp ketinančiųjų rinkimuose dalyvauti – 19 proc. (o tarp jų santykinai svarbesnė tokia nuostata pasirodė tik 3 procentams) (žiūrėti 3 priedą ir 2 paveikslą 4 priede). Iš šių respondentų pasilikus tik tuos, kurie eitų į rinkimus, mėgautųsi bendravimu ir diskutavimu su kitais susirinkusiaisiais, ir tuo pačiu nematytų šiuo metu Lietuvoje dėmesio vertų politinių jėgų, galinčių būti jų atstovais (vadinasi, vėl atmetus didžiąją dalį instrumentiškai motyvuotų), tokia ekspresyvi malonumo bendrauti rinkimuose motyvacija būtų būdinga tik 8 proc. į rinkimus eiti nusiteikusiųjų (ir santykinai svarbesnė tarp jų tik 2 procentams). Tad galima patvirtinti, jog Lietuvoje bendravimas, socializavimasis rinkimuose nors ir būdingas kai kuriems respondentams, vis dėlto nėra plačiai paplitęs ir vertinamas (ir vėlgi, kaip ir ankstesniu atveju, tokia ekspresyvi dalyvavimo motyvacija (einant į rinkimus dėl paties dalyvavimo veiksmo, dėl malonumo pabendrauti su kitais), negali būti teigiama, jog yra pati savaime pakankama priežastis iššaukti dalyvavimui – kaip matyti iš 12 priedo, praktiškai visi tokie atvejai persidengia su kita ekspresyvia motyvacija – dalyvavimu iš taip suvoktos pilietinės pareigos; vis dėlto kai kuriems balsuojantiems ji yra svarbi, ir, tikėtina, patenka į bendrą dalyvavimą lemiančių veiksnių sąrašą kaip kitus veiksnius stiprinanti priežastis).

Paskutinė minėtina galima ekspresyvių paskatų grupė, šiek tiek besisiejanti su ką tik aptartąja – dalyvavimas rinkimuose dėl pramogos. Galima būtų daryti prielaidą, jog kai kurie rinkėjai dalyvauja skatinami smalsumo, pavyzdžiui, pirmą kartą balsuodami, taip pat daugiau laisvo laiko turintys vyresnio amžiaus žmonės. Kaip paaiškėjo, į tiesioginį klausimą, ar sutinka su teiginiu, jog „einu balsuoti dėl pramogos, įdomumo“ teigiamai atsakė tik 7 proc. rinkimuose ketinančiųjų dalyvauti (prioritetas teiktas 2 procentais atvejų – žiūrėti 2 paveikslą 4 priede; sugriežtinus sąlygas, atmetus instrumentinės motyvacijos prielaidas ir šioje grupėje palikus tik manančiuosius, jog šiuo metu Lietuvoje nėra politinės jėgos, galinčios būti jų atstovais, rinkimuose ketinančiųjų dalyvauti respondentų, kuriems būdinga dalyvavimo kaip pramogos paskata skaičius sumažėja atitinkamai iki 4 proc.¹¹³). Atkreiptinas dėmesys, jog tai vienintelė motyvacija, kai sutikusiųjų su teiginiu skaičius yra didesnis tarp visų respondentų, o ne tarp nusiteikusiųjų balsuoti (beje, tiek ketinimų dalyvauti rinkimuose atveju, tiek teigiamo dalyvavimo; žiūrėti 9 priedą). Vis dėlto, peržvelgus duomenis, matyti, jog ši ekspresyvos motyvacijos variacija yra rečiau (šis retumas daugiau santykinis, atsižvelgiant į prieš tai skaičiuotus ekspresyvių motyvacijų „persidengimus“) sutampanti su kitomis ekspresyviomis dalyvavimo rinkimuose paskatomis (respondentams rečiau yra būdinga ir ši, ir, papildomai, dar kuri nors iš ekspresyvių rinkiminio dalyvavimo motyvacijų; žiūrėti lenteles 13 priede). Tad tikėtina, jog ši ekspresyvi, rinkimų kaip pramogos traktavimo, motyvacija yra būdinga daugiau atskirai grupei, tačiau pati savaime dažnai nepakankama sąlygoti tos grupės dalyvavimą.

Tuo tarpu peržvelgiant įvairiomis ekspresyvių dalyvavimo motyvacijų variacijomis pasižyminčių respondentų sociodemografines charakteristikas (14 priedas), galima pastebėti, jog reikšmingų ekspresyvių motyvacijų būdingumo skirtumų tarp lyčių bei pajamų šeimos nariui pastebėti negalima. Skirtingos amžiaus grupės šiek tiek išsiskiria dalyvavimo, kaip lojalumo savo remiamai politinei jėgai išraiškos, motyvacijomis: vyresniems respondentams jos būdingos dažniau (greičiausiai tai galima argumentuoti tuo, jog vyresnieji jau turi nusistovėjusias tvirtesnes partines ar vertybines preferencijas, kurias jiems išreikšti ir yra svarbiau). Tuo tarpu domintis jauniausiąja karta – aštuoniolikmečiais – trisdešimtmečiais, matyti, jog jiems dažniausiai šiek tiek rečiau nei vidutiniškai tarp kitų grupių būdingos beveik visos ekspresyvos dalyvavimo rinkimuose motyvacijos (įtraukiant ir dalyvavimo iš suvoktos pilietinės pareigos paskatą, tad galbūt ir Lietuvos kontekste būtų

¹¹³ Tų, kurie šiai motyvacijai dar teiktų ir prioriteta, lieka tik 6, kas nesudaro nė 1 proc. visų ketinančiųjų dalyvauti, tad dėl statistinės paklaidos (šiuo atveju tam 1 proc. praktiškai ir lygios) šis skaičius nebeminėtinas.

relevantiška kelti D. E. Campbello mintį, jog norint kelti rinkiminį aktyvumą šalyje, pirmiausia reikia skiepyti ir ugdyti pilietinės pareigos jausmą tarp jaunimo¹¹⁴). Išimtimi galima būtų laikyti tik ekspresyvias dalyvavimo, kaip būdo pareikšti savo valią valstybės valdyme, bei dalyvavimo išreiškiant solidarumą savo socialinei aplinkai motyvacijas – jos būdingos didesniajam jaunų žmonių skaičiui, tačiau, vėlgi, skirtumai vos viršija statistinės paklaidos rėmus (ir yra lemti greičiausiai to, jog jaunesni dažniau yra veikiami šeimos, draugų, pažįstamų nuomonių ir vertinimų apie rinkimus, be to, galbūt galima manyti, jog jie, dar neturėdami daug patirties valstybės valdymo procesuose, labiau nori būti „išgirsti“, parodyti sau ir kitiems, jog jų balsas taip pat turi įtakos).

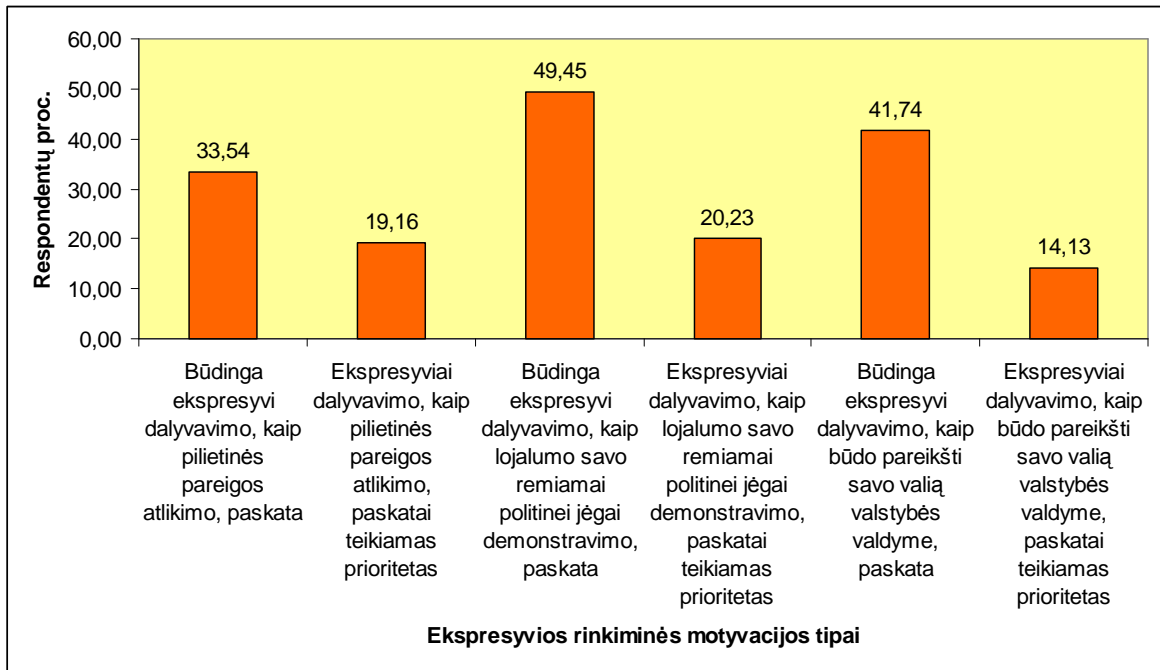
Kalbant apie išsilavinimą, pastebėtina, jog dalyvavimas rinkimuose siekiant išreikšti palankumą savo preferuojamai jėgai yra vienintelė ekspresyvi motyvacija, dažniau būdinga aukštąjį išsilavinimą turintiesiems – visais kitais atvejais ekspresyvios motyvacijos (tarp jų ir dalyvavimas kaip pilietinė pareiga, kaip galimybė paveikti šalies valdymą) būdingesnės žemesnio išsilavinimo gyventojams. Įdomūs pastebėjimai gali būti pateikti žvelgiant į socialinę ekspresyvias motyvacijas reiškusiujų padėtį – pavyzdžiui, namų šeimininkėms išskirtinai dažnai būdinga dalyvavimo rinkimuose, kaip pramogos, paskata (atsižvelgiant į jų gyvenimo būdą, greičiausiai tokie rezultatai neturėtų stebinti), tuo tarpu į rinkimus eiti ir tam, kad ten pabendrautų su kitais susirinkusiais daugiau nusiteikę ne tik pensininkai (kaip buvo tikėtasi), bet, ir netgi dvigubai labiau, - bedarbiai, bei šiek tiek mažiau – darbininkai (beje, šiai socialinei grupei būdingiausias ir ėjimo į rinkimus dėl politinės pareigos motyvas). Nors dirbantys ar dirbę valstybės įstaigose visais kitais atvejais praktiškai nesiskiria savo motyvacijomis nuo privataus verslo sektoriaus darbuotojų, dalyvavimo rinkimuose dėl malonumo pabendrauti, padiskutuoti su kitais susirinkusiais paskata jiems ne tik dažnesnė, bet dar ir svarbesnė. Tarp motyvacinių tendencijų gyvenamosios vietos atžvilgiu vertėtų paminėti, jog dažniausiai ekspresyvios motyvacijos dalyvauti rinkimuose pasireiškia Lietuvos didmiesčiuose, bet ne Vilniuje, tuo tarpu sostinėje ekspresyvios motyvacijos retesnės. Tuo tarpu tautybės atžvilgiu reiktų pastebėti, jog lietuviai gerokai dažniau nei Lietuvos lenkai ar rusai dalyvavimą rinkimuose sieja su pilietine pareiga. Dar vienas įdomus pastebėjimas – duomenys rodo, jog ekspresyvi paskata eiti į rinkimus tam, kad pademonstruotum savo paramą ir lojalumą remiamai partijai, Lietuvoje dažniausia tarp lenkų tautybės žmonių, o kartu tai lemia, jog ir Lietuvos partija, apklausos duomenimis, gaunanti daugiausia dividendų iš ekspresyvaus dalyvavimo

¹¹⁴ Campbell, *op.cit.*, 180 – 200.

yra Lietuvos lenkų rinkimų akcija (ši partija turi daugiausia rėmėjų, kuriems būdingos ekspresyvios dalyvavimo rinkimuose paskatos).

Šalia sociodemografinių charakteristikų vėl būtų privalu patikrinti nagrinėjamų ekspresyvių motyvacijų ir domėjimosi politika ryšį. Šiuo atveju, priešingai nei tiriant domėjimosi politika santykį su instrumentinėmis rinkiminio dalyvavimo paskatomis, būtų galima tikėtis, jog ekspresyvios motyvacijos arba visiškai nėra susiję su politinių aktualijų stebėjimu (pavyzdžiui, rinkėjui einant balsuoti dėl taip suvoktos pilietinės pareigos ir visai nepriklausomai nuo to, ar jis domisi politika, bet tiesiog nemato savo interesus galinčios atstovauti politinės jėgos, ar jis išvis politinėmis aktualijomis nesidomi ir dėl to savo interesų atstovų išsirinkti negali), arba, galima taip pat tikėtis, jog ekspresyvios dalyvavimo rinkimuose paskatos tuo dažnesnės, kuo mažiau apie politinį gyvenimą informuotas yra rinkėjas: tiek dėl to, jog ekspresyvi paskata dalyvauti rinkimuose nereikalauja žinių apie galimas naudas, interesų atstovavimą, vadinasi, neskatina domėjimosi, tiek ir dėl to, jog žinių neturėjimas ir tegali suponuoti ekspresyvią dalyvavimo motyvaciją. Kaip matyti iš duomenų (žiūrėti į 15 priedą), visais atvejais, išskyrus vieną (dalyvavimą kaip lojalumo savo palaikomai politinei jėgai išraišką, kuomet stebimas atvirkštinis ryšys; tačiau tai turbūt galima būtų paaiškinti šios ekspresyvios motyvacijos specifika – tuo, jog rinkėjai linkę rinkti informaciją apie savo mėgstamą, nuolat preferuojamą politinę jėgą), pasitvirtina būtent antroji hipotezė – kuo mažiau domimasi politika, tuo dažniau į rinkimus einant svarbesnėmis tampa ekspresyvaus dalyvavimo variacijos.

Taigi apžvelgus visas šias charakteristikas, įvertinus ekspresyvų rinkiminį dalyvavimą Lietuvoje, norėtųsi kol kas atskirai išskleistas instrumentines bei ekspresyvias motyvacijas apjungti bei įvertinti jų įtaką rinkėjams viena kitos atžvilgiu. Glaustai prieš tai sudėliojant šio skyriaus svarbiausius akcentus, pirmiausia pakartotina, jog Lietuvoje buvo aptiktos šešios įvairaus svorio, tačiau visos pakankamai reikšmingos ketinantiesiems rinkimuose dalyvauti ekspresyvios rinkiminės paskatos; jų dažnumą tarp rinkėjų bei joms teikiamą svarbą (išgaunant ją per sutikimų su anketos teiginiais diferenciaciją) galima matyti iš 2 ir 3 paveikslų. Dar kartą atkreipiamas dėmesys, jog apskaičiuotos ir šiuose paveiksluose pateikiamos ekspresyvios motyvacijos yra kiek įmanoma „apvalytos“ (dėl minėtų priežasčių tai yra kiek sunkiau ekspresyvios motyvacijos dalyvauti rinkimuose iš lojalumo savo palaikomai politinei jėgai atveju) nuo instrumentiškumo prielaidų, tai yra, kiekvieno respondento atveju, jungiant jo atsakymus į mažiausiai porą klausimų, buvo

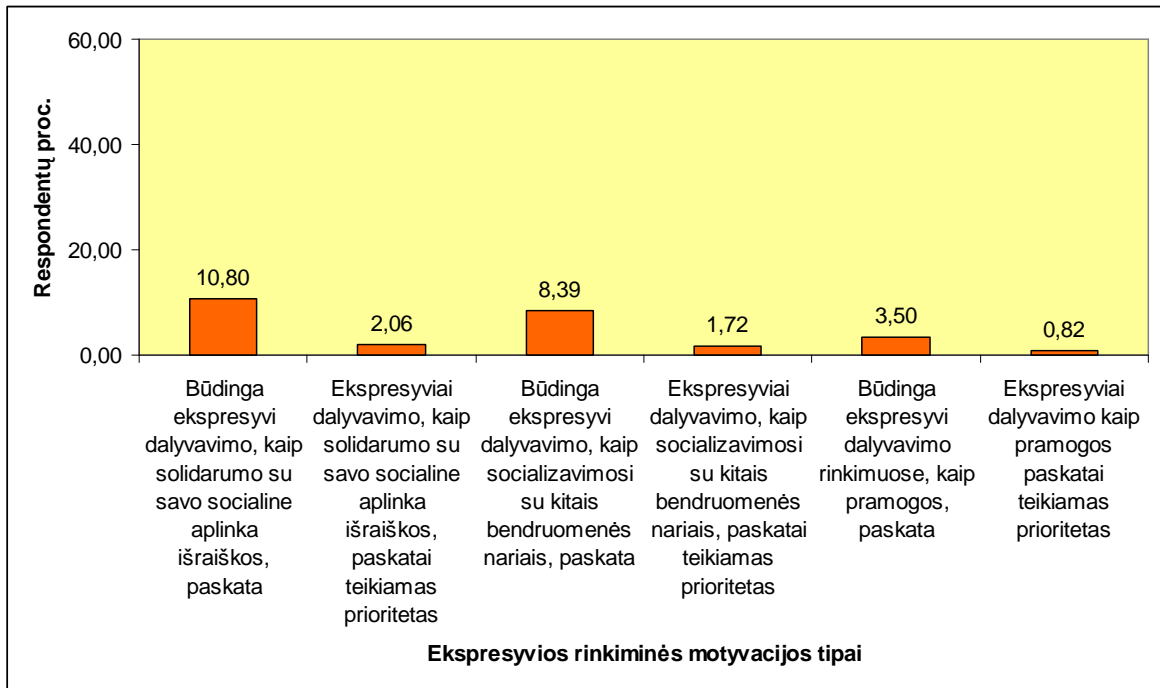

2 paveikslas. Ekspresyvių motyvacijų dažnumas tarp rinkimuose dalyvauti ketinančiųjų (1 dalis)

Respondentų skaičius – 762.

Šaltinis: *Politinis dalyvavimas ir komunikacija. Op.cit.*

išsiaiškinamas jo ekspresyvos motyvacijos potencialus pirmumas ir galutiniuose (bei paveiksluose pateikiamuose) variantuose paliekami tik tie, kuriems būdingos vien ekspresyvių paskatų prielaidos ir kurių dalyvavimo rinkimuose negali sąlygoti išties instrumentinės motyvacijos, nes jiems trūksta šioms paskatoms būtinų elementų (pirmiausia, pavyzdžiui, žinojimo, kuri politinė jėga geriausiai atstovautų interesus).

3 paveikslas. Ekspresyvių motyvacijų dažnumas tarp rinkimuose dalyvauti ketinančiųjų (2 dalis)

Respondentų skaičius – 762.

Šaltinis: *Politinis dalyvavimas ir komunikacija. Op.cit.*

Apibendrinant šį antrąjį skyrių, norėtusi labiau apjungti aptartas instrumentines ir ekspresyvias dalyvavimo motyvacijas, išsiaiškinti jų tarpusavio ryšį Lietuvos gyventojų dalyvavimo rinkimuose kontekste. Kaip matyti, rinkėjams būdingos tiek į rinkimų rezultatus, tiek į patį dalyvavimo veiksmą orientuotos paskatos. Prisiminus teorinėje dalyje minėtą rinkėjų motyvacijų tarpusavio sąveikos logiką, šalia šiame darbe nenagrinėtos motyvacijos nedalyvauti, teoriškai yra galimos dar trys motyvacijų dalyvauti variacijos: dalyvavimas vien tik dėl instrumentinių paskatų, vien tik dėl ekspresyvių, taip pat – dalyvavimas tiek dėl vieno, tiek dėl kitų. Atlikus skaičiavimus paaiškėja, kad vien instrumentinė motyvacija (viena iš dviejų jos variacijų arba abi) ir nei viena iš šešių ekspresyvių yra būdinga 3 procentams rinkėjų (ir lygiai tiek pat iš jų ketinančiųjų dalyvauti rinkimuose), tuo tarpu vien ekspresyviomis paskatomis pasižymi 11 proc. visų apklaustųjų (atitinkamai tai sudaro 14 proc. rinkimuose dalyvauti nusiteikusiųjų; žiūrėti 5 lentelę). Iš šių proporcijų būtų galima padaryti dvi svarbias išvadas: pirma, instrumentinė motyvacija,

net jei ji ir nėra vienintelė, rinkėjų dažnai yra minima kaip savo rinkiminio elgesio pateisinimo priežastis (nors, kaip jau aptarta kalbant apie instrumentines motyvacias, pritarimas instrumentines motyvacias atspindinčioms nuostatoms dar toli gražu nereiškia, jog ir elgiamasi yra instrumentaliai); antra, kadangi „grynujų“ vien ekspresyvių arba vien instrumentinių paskatų į rinkimus eiti motyvuotųjų rinkėjų yra labai nedaug, daugelis Lietuvos rinkėjų pasižymi mišriomis rinkiminėmis motyvacijomis. Tad ekspresyvaus dalyvavimo aktualumas per tai tik dar sustiprėja (jei rinkėjui būdingos abi motyvacijos, daug labiau nei vien instrumentinių paskatų pripažinimo atveju, jis gali pasielgti skatinamas ir vien ekspresyvių motyvų).

5 lentelė. Vien instrumentine bei vien ekspresyvia motyvacija pasižyminčiųjų grupės

	Visų responde ntų proc.	Rinkimuose ketinančiųjų dalyvauti proc.
Būdinga vien instrumentinė motyvacija	2,7	3,1
Būdinga vien ekspresyvi motyvacija	11,1	14,1

N = 1009 antrame stulpelyje, 762 – trečiame.

Duomenų šaltinis: *Politinis dalyvavimas ir komunikacija. Op.cit.*

Vis dėlto nepaisant „persidengimų“, tam, kad būtų galima atsakyti į tyrimo problemos suponuojamą klausimą (kiek Lietuvos rinkėjų pirmiausia ekspresyviai pasirenka dalyvauti rinkimuose ir kokias tai gali turėti pasekmes), pagal šiame skyriuje pateiktą logiką visi respondentai, pagal savo nuostatas tam tikrų jiems užduotų teiginių atžvilgiu buvo priskiriami arba instrumentinei, arba ekspresyviai rinkiminių motyvacijų grupei, tad skirtis tarp šių dviejų motyvacinių mechanizmų buvo sukurta ir išlaikyta (galbūt dėl motyvacijos specifikos kiek silpnesnė dalyvavimo iš lojalumo politinei jėgai atveju), tačiau tuo tarpu kiekvienos motyvacijų grupės viduje, vėlgi atitinkamai pagal savo atsakymus, respondentas galėjo būti priskiriamas kelioms atitinkamos motyvacijos variacijoms (sąlyginį jų populiarumą galima matyti iš ankstesniuose skyriuose pateiktų grafiku). Žemiau pateiktoje apibendrinančioje 6 lentelėje matyti respondentų pasiskirstymas pagal tai, keli iš instrumentinių ar ekspresyvių motyvacijų tipų jiems yra būdingi (žiūrėti pirmus tris stulpelius). Konstatuotina, jog daugiau nei trijų ekspresyvių paskatų iš karto lemtas dalyvavimas yra labai retas, o dauguma ekspresyviomis motyvacijomis pasižyminčiųjų yra skatinami tik vieno iš tirtų motyvacinių mechanizmų (taigi nors pagrindinis tikslas

6 lentelė. Ekspresyvių ir instrumentinių dalyvavimo rinkimuose motyvacijų pasiskirstymas tarp Lietuvos gyventojų, ketinančių dalyvauti rinkimuose

	Dažnis	Respondentų proc.*	
Ekspresyvi motyvacija išvis nebūdinga	78	10,3	43,6
Būdinga viena ekspresyvios motyvacijos variacija	323	42,4	16,9
Būdingos dvi ekspresyvios motyvacijos variacijos	126	16,5	16,0
Būdingos trys ekspresyvios motyvacijos variacijos	89	11,7	8,1
Būdingos keturios ekspresyvios motyvacijos variacijos	24	3,1	2,1
Būdingos penkios ekspresyvios motyvacijos variacijos	5	0,7	1,1
Būdingos visos šešios ekspresyvios motyvacijos variacijos	4	0,5	
Trūkstamos vertės	113	14,8	12,1
Iš viso	762	100,0	100,0
**			
Instrumentinė motyvacija išvis nebūdinga	261	34,3	
Būdinga tik viena instrumentinės motyvacijos variacija	136	17,8	
Būdingos dvi instrumentinės motyvacijos variacijos	229	30,0	
Trūkstamos vertės	136	17,9	
Iš viso	762	100,0	

*Pastaba: kursyvu – penkių ekspresyvių motyvacijų, be dalyvavimo iš lojalumo savo remiamai politinei jėgai, pasiskirstymas.

Duomenų šaltinis: *Politinis dalyvavimas ir komunikacija. Op.cit.*

dalyvauti rinkimuose yra tas pats, bendrai apibrėžiamas kaip naudos, gaunamos iš paties veiksmo atlikimo, siekis, matyti, jog tos naudos iš tiesų yra labai skirtingos, retai būdingos tam pačiam asmeniui vienu metu). Tuo tarpu instrumentinės paskatos, jei būdingos, dažniau yra būdingos abi iš karto (tiek siekis išsirinkti politinę jėgą, nuolat užtikrinančią atitinkamų interesų gynimą, tiek noras per tokią išrinktą jėgą išspręsti dominančias aktualias problemas).

Duomenys lentelėje taip pat parodo, koks rinkimuose dalyvaujančiųjų skaičius gali būti paaiškinamas šiomis paskatomis – galima apskaičiuoti, jog tirtos ekspresyvios motyvacijos paaiškina 75 proc. dalyvaujančiųjų atėjimą balsuoti, o instrumentinės – 48 proc. Tiesa, norint gauti bendrą reikšmę nuo visų ateinančiųjų balsuoti, tektų laikinai atsisakyti vienintelio persidengimus tarp ekspresyvių ir instrumentinių motyvacijų grupių lemiančio veiksnio – paskatos dalyvauti rinkimuose dėl noro išreikšti lojalumą savo remiamai politinei partijai (apie šio veiksnio sudėtingą išskyrimą nesąlygojant motyvacijų grupių „persidengimo“ – ankstesniame skyriuje). Tokiu atveju matyti (1 lentelės ketvirtasis stulpelis), jog ekspresyvūs veiksniai (be motyvacijos rinkimuose dalyvauti iš lojalumo savo remiamai politinei jėgai) paaiškina 44 proc. visų dalyvavimo rinkimuose motyvacijų. Vadinasi, išskirtos minėtos ekspresyvios ir

instrumentinės motyvacijos kartu paaiškina *mažiausiai* 92 proc. atvejų, aiškinantis, dėl kokių priežasčių žmonės dalyvauja rinkimuose.

IŠVADOS

Politinis dalyvavimas ir, ypač, viena seniausių ir bene svarbiausių jo formų - dalyvavimas rinkimuose – svarbi ir politikos moksluose tikrai ne retai aptariama tema. Vis dėlto vienam šios srities aspektų, ypač Lietuvoje, dėmesio skiriama vis dar mažokai – nors nestinga rinkiminiam aktyvumui ir balsavimo pasirinkimui (*voter choice*) skirtų studijų, gyventojų dalyvavimo rinkimuose motyvacijas tiriančių darbų galima pasigesti. Tuo tarpu šios temos aktualumas – tikrai pripažintinas: diskutuojant dėl mažtančio rinkiminio dalyvavimo aktyvumo, ieškant konkrečių būdų jam skatinti, pravartu yra giliau iširti, ką patys rinkimai reiškia šiuolaikinėje kintančioje, naujais poreikiais, raiškos galimybėmis bei įpročiais pasižyminčioje visuomenėje, kaip joje yra suprantami ir vertinami. Rinkėjų motyvacijų dalyvauti rinkimuose tyrimas – viena iš tokių galimybių.

Šiame darbe, atsižvelgus į paskutiniu metu Lietuvoje stebimą išplitusį nepasitikėjimą rinktais atstovais, nesidomėjimą politika ir keletą kitų veiksnių, iškeliamą hipotezę, jog Lietuvos gyventojai, dalyvaudami rinkimuose, gali būti motyvuoti ekspresyvių paskatų (ekspresyvios paskatos dalyvauti rinkimuose suprantamos per priešpriešą su tradicinėmis, ir pirmiausia apibrėžiamos kaip skatinančios rinkėją veiksmą atlikti dėl paties atlikimo veiksmo – tai yra, dalyvavimas rinkimuose pirmiausia tampa orientuotas ne į rezultatą, tai yra, konkrečios politinės jėgos pergalę, bet į patį dalyvavimo rinkimuose veiksmą). Šių paskatų aiškinimuisi ir skirtas darbas. To siekiant jame pirmiausia, apžvelgus, aptarus, išanalizavus ir suklasifikavus rinkiminio dalyvavimo motyvacijas aiškinančias teorijas, racionalaus pasirinkimo teorijos modelio pagrindu (tačiau gerokai jį išplėtus ir papildžius) sukonstruojamas galimas rinkėjų motyvacinų mechanizmų dalyvauti rinkimuose modelis. Pagrindinė skirtis jame – tarp instrumentinių ir ekspresyvių paskatų eiti balsuoti. Ir nors šiame darbe ir nesiimama normatyvinio vienos ar kitos motyvacijų grupės vertinimo, siekiant suteikti tvirtesnę pagrindą vėliau atliekamai analizei bei tyrimo duomenų interpretavimui, pasitelkiant kuo daugiau įvairiapusių argumentų yra išsamiai aptariamos galimos ekspresyvaus dalyvavimo pasekmės.

Tolesniam tyrimui pagal apibrėžtą motyvacinį dalyvavimo rinkimuose mechanizmą buvo sukonstruotas klausimų blokas, pateiktas 2008 m. kovo – balandžio mėnesiais vykusioje apklausoje. Šios apklausos metu gauti duomenys ir naudojami

Lietuvos gyventojų dalyvavimo rinkimuose motyvacijų tyrime. Jo metu pirmiausia yra išskiriamos aštuonios pagrindinės rinkėjų dalyvavimo rinkimuose motyvacijos: dvi instrumentinės (kai dalyvaujama norint išrinkti nuolatinius savo interesų atstovus, arba kai dalyvaujama norint paveikti rinkimų rezultatai tam, kad būtų išspręsta konkreti aktuali problema) bei šešios ekspresyvios (dalyvavimo rinkimuose kaip pilietinės pareigos atlikimo, kaip lojalumo savo palaikomai politinei jėgai demonstravimo, kaip galimybės tiesiog pareikšti savo poziciją valstybės valdyje, kaip solidarumo su savo socialine aplinka apraiškos, kaip socializavimosi su kitais bendruomenės nariais bei dalyvavimo kaip pramogos) paskatos. Šioms motyvacijoms yra apibrėžiamos konkrečios sąlygos, siekiant išgauti kuo tikslesnį minimų motyvacijų vaizdą, bei imamasi jas aiškintis jungiant respondentų atsakymus į įvairius apklausos klausimus, greta nustatomos ir jų aiškinamosios ribos. Trumpai aptarus ir dėl Lietuvos konteksto ypatumų atmetus teoriniame modelyje išsiskirtus „pozityviuosius kaštus“, imamasi aiškintis ekspresyvių ir instrumentinių motyvacijų paplitimą (dažnumą) ir santykinę svarbą Lietuvoje.

Kaip ir tikėtasi, dalyvavimo rinkimuose dėl ekspresyvių paskatų atrandama, ir atrandama ne taip jau mažai (beje, performuluoti iš ankstesnių politinio dalyvavimo aiškinimo mokyklų atėję argumentai gana gerai paaiškina motyvacijų skirtumus pagal sociodemografines charakteristikas). Panašius griežtus motyvacijos išskyrimo kriterijus taikant tiek ekspresyvioms, tiek instrumentinėms motyvacijoms, atskiriamos šios dvi stipriai susipynusios motyvacijų grupės. Kaip paaiškėja, tarp instrumentinių paskatų dažnesnis pasirodo dalyvavimas siekiant išsirinkti nuolatinius atstovus, o ne išspręsti konkrečią problemą. Tuo tarpu į geriausiai dalyvavimo veiksmą paaiškinančių ekspresyvių dalyvavimo motyvacijų trejetuką patenka dalyvavimas siekiant išreikšti lojalumą savo palaikomai politinei jėgai, išsakyti savo valią valdant šalį bei dalyvavimas iš pilietinės pareigos jausmo. Kartu šie instrumentiniai bei ekspresyvūs veiksniai paaiškina gana didelę dalyvavimo sklaidą.

Apibendrinant galima daryti išvadą, jog ekspresyvūs dalyvavimo rinkimuose veiksniai Lietuvos gyventojams yra svarbūs ir priimtini, pakankamai svarūs, kad patys sąlygotų dalyvavimo veiksmą. Galimos to pasekmės – gana nevienareikšmės. Kaip ir buvo aptarta teorinėje dalyje, ekspresyvių motyvacijų skatinamas dalyvavimas gali užtikrinti demokratinės sistemos legitimumą, stiprinti bendruomenės vertybes, tačiau kita vertus – sąlygoti neadekvatų atstovavimą, pažeistą interesų artikuliacijos mechanizmą bei sumažėjusią rinktų lyderių atskaitomybę, galų gale – sudaryti palankesnes sąlygas manipuliacijai rinkėjais. Dar kartą performuluojant – ekspresyvus dalyvavimas gali padėti

palaikyti, užtikrinti demokratinę politinę sistemą, tačiau kita vertus, sąlygoti jos kokybės problemas. Tad atkreipti dėmesį į ekspresyvų rinkiminį dalyvavimą, žinoti ir suprasti jo priežastis, galima būtų teigti, - būtina¹¹⁵.

¹¹⁵ Tolesniems šios srities tyrimams būtų galima pasiūlyti konstruoti bendrą dalyvavimo mechanizmą, įtraukiant ir nedalyvavimo motyvacijas, tiriant *instrumentinio – ekspresyvaus nedalyvavimo* skirties teorines ir praktines galimybes.

PRIEDAI

1 priedas. Lietuvos gyventojų dalyvavimo rinkimuose priežastys, 1996 m., stulpelio proc.
Atsakymai į klausimą: „Jei dalyvavote (1996 metų rinkimuose į Seimą), gal galėtumėte pasakyti, kodėl Jūs dalyvaujate rinkimuose?“.

Tai vienintelis būdas išreikšti savo poziciją, net jei mano remiama partija ar kandidatas ir nelaimės rinkimų	32,3
Dalyvavimas rinkimuose yra kiekvieno rinkėjo pilietinė pareiga	53,6
Balsuoju, nes taip daro mano artimieji, kaimynai, giminės	7,4
Nesusimàstau, nežinau	5,2
Kita	1,4
Iš viso:	99,9

Apklaustos respondentų skaičius – 1203, lentelėje pateikiami tik rinkimuose dalyvavusių ir tik į klausimą atsakiusių respondentų nuomonė.

Šaltinis: *Porinkiminis Lietuvos rinkėjų tyrimas*. Reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa. Tyrimą 1996 m. lapkritį atliko tyrimų agentūra „Socialinės informacijos centras“, tyrimą užsakė Vilniaus universitetas. Apibendrintus tyrimo rezultatus galima rasti D. Žėruolio straipsnyje: Darius Žėruolis, „Racionalūs rinkėjai. Politinio absenteizmo priežastys“. Kn.: Algis Krupavičius (sud.), *Seimo rinkimai '96: trečiasis atmetimas*. Vilnius: Tvermė, 1998, 244 – 263.

2 priedas. Priežastys, galinčios nulemti Lietuvos gyventojų dalyvavimą rinkimuose, 2004 m., stulpelio proc.

Atsakymai į klausimą: „Kas gali nulemti Jūsų apsisprendimą balsuoti ar nebalsuoti rinkimuose?“

(Respondentams buvo leidžiama pasirinkti kelis atsakymų variantus.)

Pareigos ir atsakomybės jausmas	55,7
Dalyvaujančių partijų ir politikų patrauklumas/priimtinumumas	19,1
Rinkimų agitacija	5,1
Šeimos, draugų, pažįstamų nuomonė	6,8
Asmeninis užimtumas rinkimų dieną	9,4
Orai rinkimų dieną	1,4
Sveikata	21,4
Galimybė nuvykti balsuoti	4,0
Nenumatytos aplinkybės	25,4
Kita	1,1

Dalyvauti rinkimuose nematau prasmės	6,6
Iš viso:	100

Respondentų skaičius – 999.

Šaltinis: *Rinkimai*. Reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa. Tyrimą 2004 m. liepos 8 – 11 d. atliko visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centras „VILMORUS“, tyrimą užsakė Atviros Lietuvos fondas. Tyrimo imtis - 1005 respondentai. Glaustą tyrimo ataskaitą galima rasti internete: <politika.osf.lt/Kiti/dokumentai/VisuomenesPriesrinkiminesNuostatos2004/VILMORUS_tyrimas_OMNIBUS.doc> [žiūrėta 2008 05 20].

3 priedas. Lietuvos gyventojų nuostatos rinkimų atžvilgiu, 2008 m., eilučių proc.

Klausimo formuluotė: „Žmonės eina ar neina balsuoti dėl įvairių priežasčių. Prašome pagalvoti apie savo dalyvavimą rinkimuose ir pasakyti, ar Jūs visiškai sutinkate, sutinkate, nesutinkate ar visiškai nesutinkate su teiginiais, kuriuos Jums dabar perskaitysiu“.

(Kiekvienoje eilutėje buvo prašoma pasirinkti po vieną atsakymo variantą.)

	Visiškai sutinku	Sutinku	Nesutinku	Visiškai nesutinku	Nežino arba neatsakė
Pirmiausia aš balsuoju todėl, kad noriu, jog mano remiama partija, kandidatas būtų išrinkti	29,1	52,1	4,9	3,6	10,4
Pirmiausia aš balsuoju todėl, kad nenoriu, jog laimėtų mano nemėgstama partija, kandidatas	20,1	46,3	13,5	7,1	13,1
Net jei nesitikiu, kad rinkimuose mano remiama partija ar kandidatas laimės, vis vien einu balsuoti, kad išreiškčiau savo paramą jiems	24,6	50,8	7,7	4,8	12,0
Einu balsuoti, nors ne visada iš anksto esu apsisprendęs(-usi), už ką balsuosiu	8,1	28,5	35,7	17,2	10,6
Einu balsuoti, kai tikiuosi, kad rinkimų rezultatai nulems man aktualios problemos sprendimą	8,9	38,3	28,6	9,9	14,2
Manau, jog dalyvauti rinkimuose - kiekvieno piliečio pareiga	45,4	40,2	5,2	2,3	6,8
Einu balsuoti, nes noriu tokiu būdu pareikšti savo valią valdant šali	32,0	47,0	7,8	3,7	9,5
Einu balsuoti dėl pramogos, įdomumo	1,8	5,9	38,1	46,5	7,7
Man patinka rinkimų vietoje susitikti, padiskutuoti su kitais balsuojančiaisiais	3,0	14,3	39,4	34,0	9,3
Kartais noriu, tačiau negaliu balsuoti dėl rinkimų organizavimo nepatogumų (negaunu rinkėjo pažymėjimo, dėl darbo valandų negaliu balsuoti pašte ir pan.)	2,6	9,0	41,0	37,2	10,2
Mano balsas negali turėti įtakos rinkimų	5,6	16,4	48,1	21,0	8,9

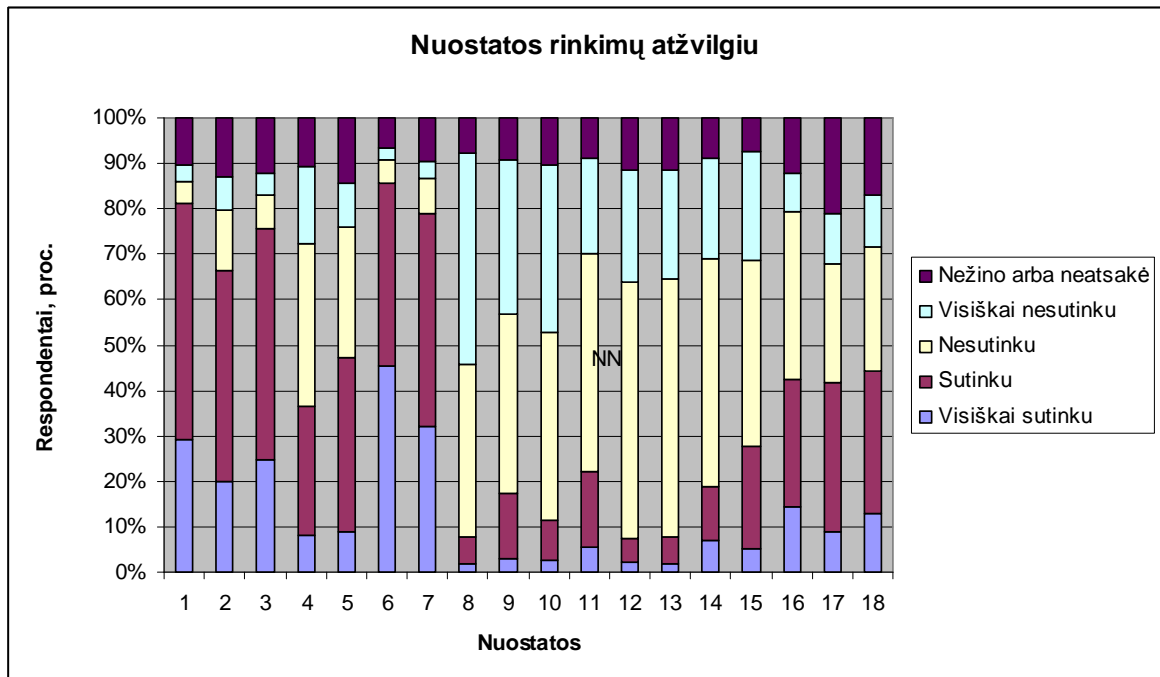
rezultatui, todėl nėra svarbu, ar aš eisiu balsuoti, ar ne					
Neverta eiti balsuoti, kai manai, kad tavo remiama partija, kandidatas ir taip laimės rinkimus	2,1	5,4	56,4	24,6	11,5
Neverta eiti balsuoti, jei manai, kad tavo remiama partija, kandidatas vis tiek nelaimės rinkimų	1,8	5,9	56,8	24,1	11,4
Nebalsuoju, nes manau, jog nepaisant rinkimų rezultatų mano ir šalies gyvenimas nepasikeis	7,0	11,8	50,2	22,2	8,8
Mano apsisprendimui eiti balsuoti įtakos turi man svarbūs žmonės (šeima, draugai, kaimynai, bendradarbiai)	5,1	22,7	41,0	23,7	7,5
Šiuo metu Lietuvoje nematau dėmesio vertų kandidatų, partijų, galinčių būti mano atstovais	14,4	28,2	36,6	8,5	12,3
Aš žinau, kuri Lietuvos partija, politikas geriausiai atstovautų mano ir šalies interesams	8,7	33,0	26,2	10,9	21,2
Turiu mėgstamą partiją, kandidatą, už kuriuos visada balsuoju	12,9	31,3	27,3	11,6	16,9

Respondentų skaičius – 1009.

Duomenų šaltinis: *Politinis dalyvavimas ir komunikacija*. Reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa. Tyrimą 2008 m. kovo 27 – balandžio 3 d. atliko visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centras „VILMORUS“, tyrimą užsakė Vilniaus Universitetas.

4 priedas. Lietuvos gyventojų nuostatos rinkimų atžvilgiu, 2008 m.

4.1. paveikslas. Lietuvos gyventojų nuostatos rinkimų atžvilgiu, 2008 m., tarp visų respondentų

Respondentų skaičius – 1009.

Nuostatų numeracijos reikšmės:

- 1 Pirmiausia aš balsuoju todėl, kad noriu, jog mano remiama partija, kandidatas būtų išrinkti
- 2 Pirmiausia aš balsuoju todėl, kad nenoriu, jog laimėtų mano nemėgstama partija, kandidatas
- 3 Net jei nesitikiu, kad rinkimuose mano remiama partija ar kandidatas laimės, vis vien einu balsuoti, kad išreikščiau savo paramą jiems
- 4 Einu balsuoti, nors ne visada iš anksto esu apsisprendęs(-usi), už ką balsuosiu
- 5 Einu balsuoti, kai tikiuosi, kad rinkimų rezultatai nulems man aktualios problemos sprendimą
- 6 Manau, jog dalyvauti rinkimuose - kiekvieno piliečio pareiga
- 7 Einu balsuoti, nes noriu tokiu būdu pareikšti savo valią valdant šali
- 8 Einu balsuoti dėl pramogos, įdomumo
- 9 Man patinka rinkimų vietoje susitikti, padiskutuoti su kitais balsuojančiaisiais
- 10 Kartais noriu, tačiau negaliu balsuoti dėl rinkimų organizavimo nepatogumų (negaunu rinkėjo pažymėjimo, dėl darbo valandų negaliu balsuoti pašte ir pan.)
- 11 Mano balsas negali turėti įtakos rinkimų rezultatui, todėl nėra svarbu, ar aš eisiu balsuoti, ar ne
- 12 Neverta eiti balsuoti, kai manai, kad tavo remiama partija, kandidatas ir taip laimės rinkimus
- 13 Neverta eiti balsuoti, jei manai, kad tavo remiama partija, kandidatas vis tiek nelaimės rinkimų
- 14 Nebalsuoju, nes manau, jog nepaisant rinkimų rezultatų mano ir šalies gyvenimas nepasikeis
- 15 Mano apsisprendimui eiti balsuoti įtakos turi man svarbūs žmonės (šeima, draugai, kaimynai, bendradarbiai)
- 16 Šiuo metu Lietuvoje nematau dėmesio vertų kandidatų, partijų, galinčių būti mano atstovais
- 17 Aš žinau, kuri Lietuvos partija, politikas geriausiai atstovautų mano ir šalies

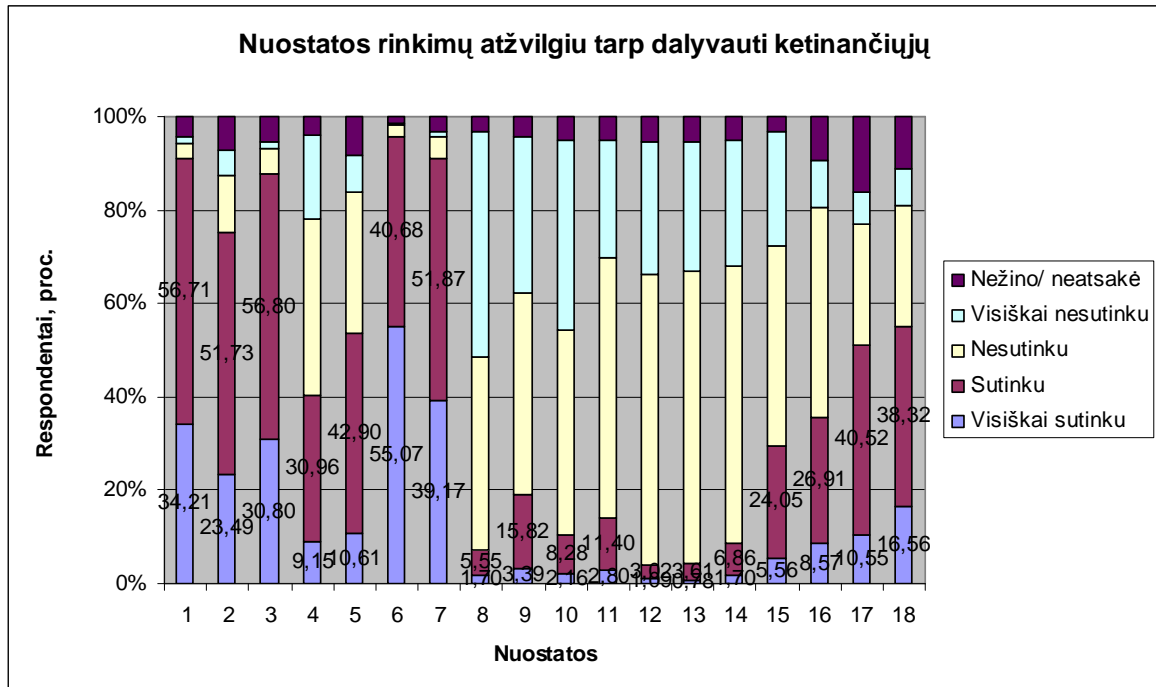
interesams

18 Turiu mėgstamą partiją, kandidatą, už kuriuos visada balsuoju

Duomenų šaltinis: *Politinis dalyvavimas ir komunikacija. Op.cit.*

(4 priedo tęsinys)

4.2. paveikslas. Lietuvos gyventojų nuostatos rinkimų atžvilgiu, 2008 m., tarp dalyvauti ketinančiųjų (teigiamas atsakymas į klausimą „Jei artimiausią sekmadienį vyktų Lietuvos Seimo rinkimai, ar dalyvautumėte juose?“)

Respondentų skaičius – 762.

Nuostatų numeracijos reikšmės po pirmąją šio priedo lentelę (žiūrėti aukščiau).

Šaltinis: *Politinis dalyvavimas ir komunikacija. Op.cit.*

5 priedas. Sutikimai su nuostatomis, svarbiomis instrumentinėms gyventojų motyvacijoms, proc.

Nuostata	Visų respondentų dalis	Rinkimuose ketinančiųjų dalyvauti dalis	Paprastai rinkimuose dalyvaujančiųjų dalis
„Visiškai sutinku, jog pirmiausia aš balsuoju todėl, kad noriu, jog mano remiama partija, kandidatas būtų išrinkti“	29,1	34,2	33,7
„Sutinku, jog pirmiausia aš balsuoju“	52,1	56,7	54,8

todėl, kad noriu, jog mano remiama partija, kandidatas būtų išrinkti“			
„Visiškai sutinku arba sutinku, jog pirmiausia aš balsuoju todėl, kad noriu, jog mano remiama partija, kandidatas būtų išrinkti“, taip pat visiškai sutinku ar sutinku, jog „aš žinau, kuri Lietuvos partija, politikas geriausiai atstovautų mano ir šalies interesams“	40,1	49,7	46,6
„Visiškai sutinku, jog pirmiausia aš balsuoju todėl, kad noriu, jog mano remiama partija, kandidatas būtų išrinkti“, taip pat visiškai sutinku ar sutinku, jog „aš žinau, kuri Lietuvos partija, politikas geriausiai atstovautų mano ir šalies interesams“	17,5	22,2	21,1
„Visiškai sutinku arba sutinku, jog einu balsuoti, kai tikiuosi, kad rinkimų rezultatai nulems man aktualios problemos sprendimą“	47,2	53,5	52,4
„Visiškai sutinku, jog einu balsuoti, kai tikiuosi, kad rinkimų rezultatai nulems man aktualios problemos sprendimą“	8,9	10,6	10,5
„Visiškai sutinku arba sutinku, jog einu balsuoti, kai tikiuosi, kad rinkimų rezultatai nulems man aktualios problemos sprendimą“ ir visiškai sutinku ar sutinku, jog „aš žinau, kuri Lietuvos partija, politikas geriausiai atstovautų mano ir šalies interesams“	24,7	30,3	28,4
„Visiškai sutinku, jog pirmiausia aš balsuoju todėl, kad <u>nenoriu</u> , jog laimėtų mano nemėgstama partija, kandidatas“	20,1	23,5	23,8
„Sutinku, jog pirmiausia aš balsuoju todėl, kad <u>nenoriu</u> , jog laimėtų mano nemėgstama partija, kandidatas“	46,3	51,7	50,1

Bendras respondentų skaičius – 1009.

Šaltinis: *Politinis dalyvavimas ir komunikacija. Op.cit.*

6 priedas. Sociodemografinės rinkėjų, kuriems būdingos instrumentinės motyvacijos, charakteristikos (procentai tų, kuriems atitinkama motyvacija yra būdinga tam tikroje sociodemografinėje grupėje)

Charakteristikos		Būdinga instrumentinė (nuolatinio atstovavimo) motyvacija	Instrumentinei (nuolatinio atstovavimo) motyvacijai teikiamas prioritetas	Būdinga instrumentinė (konkrečios problemos sprendimo) motyvacija	Instrumentinei (konkrečios problemos sprendimo) motyvacijai teikiamas prioritetas	Būdinga tiek instrumentinė nuolatinio atstovavimo, tiek konkrečios problemos sprendimo motyvacija	Instrumentinei tiek nuolatinio atstovavimo, tiek konkrečios problemos sprendimo motyvacijai teikiamas prioritetas
Lytis	Vyrai	59,0	20,8	30,9	5,5	30,5	4,2
	Moterys	58,7	26,2	38,4	8,1	38,0	7,4
Veiklos sektorius	Valstybinė įstaiga, įmonė	57,5	22,9	36,6	6,7	36,0	5,9
	Nevyriausybinių, ne pelno siekianti organizacija	72,0	25,9	37,5	7,4	37,5	6,9
	Privataus verslo sektorius	59,4	23,9	33,2	7,1	32,8	6,3
	Niekada nedirbau	57,6	22,5	33,3	2,8	33,3	2,6
Išsilavinimas	Pradinis	57,1	20,0	50,0	10,0	48,1	6,3
	Nebaigtas vidurinis	57,1	18,8	38,6	6,2	38,6	5,8
	Vidurinis	55,7	19,3	36,4	7,1	35,9	5,6
	Aukštesnysis/spec. vidurinis	59,8	23,0	35,8	7,8	35,3	7,0
	Aukštasis	61,8	30,4	30,2	5,6	30,2	5,0
	Užsiėmimas	Bedarbis	50,0	24,0	39,1	12,0	31,8
	Namų šeimininkė/motinė atostogose	40,7	3,7	29,6	3,7	29,6	3,7
	Pensininkas (nedirbantis), invalidas	65,4	26,8	44,5	10,7	44,0	9,2
	Moksleivis, studentas	42,9	14,6	21,4	0,0	21,4	0,0
	Verslininkas	87,5	29,4	50,0	11,1	50,0	11,1
	Dirbantis žemės	77,8	36,4	40,0	30,0	40,0	27,3

	ūkyje (ūkininkas)						
	Aukščiausios ar vidurinės grandies vadovas	60,6	25,7	15,6	9,1	15,6	8,6
	Specialistas (su aukštuoju)	55,9	28,1	29,8	3,6	29,8	2,7
	Tarnautojas (be aukštojo)	47,4	15,6	23,8	1,5	22,6	1,4
	Darbininkas	62,2	23,1	37,3	5,8	37,3	5,7
	Kita	66,7	66,7	66,7	50,0	66,7	50,0
Tautybė	Lietuvis	59,1	24,6	34,3	6,9	33,8	5,7
	Rusas	54,5	15,8	38,2	5,4	38,2	5,3
	Lenkas	58,6	13,3	38,7	6,3	38,7	6,3
	Kita	61,5	21,4	42,9	14,3	42,9	14,3
Gyvena moji vieta	Vilnius	62,2	27,9	31,9	7,1	31,7	6,7
	Kaunas, Klaipėda, Šiauliai, Panevėžys	54,3	22,8	25,0	2,2	25,0	2,1
	Rajono centras	56,2	26,3	40,5	11,5	38,9	9,9
	Kiti miestai	65,5	8,1	48,5	8,3	48,5	7,9
	Kaimas	61,5	22,2	38,9	8,0	38,6	6,5
Amžius	Iki 29 m.	56,5	22,2	29,7	4,7	29,7	4,5
	30-39 m.	50,9	13,6	27,8	2,5	27,8	2,5
	40-49 m.	57,1	22,4	36,2	7,2	35,1	6,2
	50-59 m.	64,0	28,2	34,6	7,3	34,0	5,4
	60-69 m.	62,7	29,3	42,2	10,9	42,2	8,4
	70 ir daugiau m.	65,6	28,9	44,0	10,3	43,5	8,8
Pajamos šeimai nariui	Iki 400 Lt	67,1	25,5	49,4	14,0	49,4	11,6
	401-500 Lt	63,6	28,2	37,9	7,4	35,4	5,6
	501-700 Lt	57,1	18,4	40,0	5,6	39,4	5,4
	701-1000 Lt	57,6	21,1	29,7	6,6	29,5	5,3
	1001 Lt ir daugiau	57,6	31,3	24,6	4,7	24,6	4,6

Bendras respondentų skaičius – 1009. Pastaba: pateiktos Seimo rinkimuose, jei jie vyktų „kitą savaitgalį“ ketinančių dalyvauti respondentų instrumentinės motyvacijos

Šaltinis: *Politinis dalyvavimas ir komunikacija. Op.cit.*

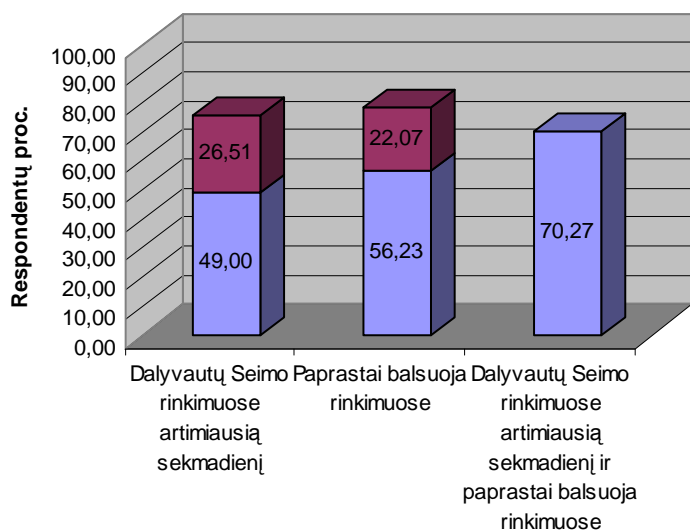
7 priedas. Domėjimosi politika ir instrumentinių motyvacijų ryšys tarp tų, kurie dalyvautų Seimo rinkimuose, jei šie vyktų „kitą savaitgalį“ (procentai tų, kuriems ši motyvacija būdinga tam tikroje domėjimosi politika grupėje)

Domėjimasis politika	Motyvacija					
	Būdinga instrumentinė (nuolatinio atstovavimo) motyvacija	Instrumentinei (nuolatinio atstovavimo) motyvacijai teikiamas prioritetas	Būdinga instrumentinė (konkrečios problemos sprendimo) motyvacija	Instrumentinei (konkrečios problemos sprendimo) motyvacijai teikiamas prioritetas	Būdinga tiek instrumentinė nuolatinio atstovavimo, tiek konkrečios problemos sprendimo motyvacija	Instrumentinei tiek nuolatinio atstovavimo, tiek konkrečios problemos sprendimo motyvacijai teikiamas prioritetas
Labai domiuosi	69,5	43,3	48,2	10,3	47,4	10,2
Domiuosi	64,2	30,2	36,6	9,5	35,7	8,5
Nelabai domiuosi	53,6	15,3	31,8	4,1	31,8	3,4
Visiškai nesidomiu	41,5	14,9	26,1	4,3	24,4	4,1

Bendras respondentų skaičius – 762.

Šaltinis: *Politinis dalyvavimas ir komunikacija. Op.cit.*

8 priedas. Dalyvavimas rinkimuose

Respondentų skaičius – 1009. Pirmo stulpelio apatinė dalis – tikrai dalyvautų, viršutinė – greičiausiai dalyvautų. Antro stulpelio apatinė dalis – visada balsuoja, viršutinė – dažniausiai balsuoja.

Šaltinis: *Politinis dalyvavimas ir komunikacija. Op.cit.*

9 priedas. Santykis tarp nuostatos, jog dalyvavimas rinkimuose – kiekvieno piliečio pareiga, ir dalyvavimo rinkimuose

1 lentelė. Procentiniai pasiskirstymai tarp (ne)manančiųjų, jog dalyvauti rinkimuose – kiekvieno piliečio pareiga ir paprastai rinkimuose (ne)dalyvaujančiųjų, eilučių proc.

Atsakymai į klausimus: „Manau, jog dalyvauti rinkimuose – kiekvieno piliečio pareiga“ ir „Prašome pasakyti, ar jūs paprastai balsuojate rinkimuose?“

Prašome pasakyti, ar jūs paprastai balsuojate rinkimuose	Manau, jog dalyvauti rinkimuose – kiekvieno piliečio pareiga				Iš viso
	Visiškai sutinku	Sutinku	Nesutinku	Visiškai nesutinku	
Taip, visada balsuoju	61,2	37,3	1,1	0,4	100,0
Dažniausiai balsuoju	37,9	55,0	5,7	1,4	100,0
Retai balsuoju	20,5	55,4	17,9	6,3	100,0
Niekada nebalsuoju	21,1	33,3	26,3	19,3	100,0

Šaltinis: *Politinis dalyvavimas ir komunikacija. Op.cit.*

2 lentelė. Procentiniai pasiskirstymai tarp (ne)manančiųjų, jog dalyvauti rinkimuose – kiekvieno piliečio pareiga ir nusiteikusiųjų (ne)dalyvauti rinkimuose, eilučių proc.

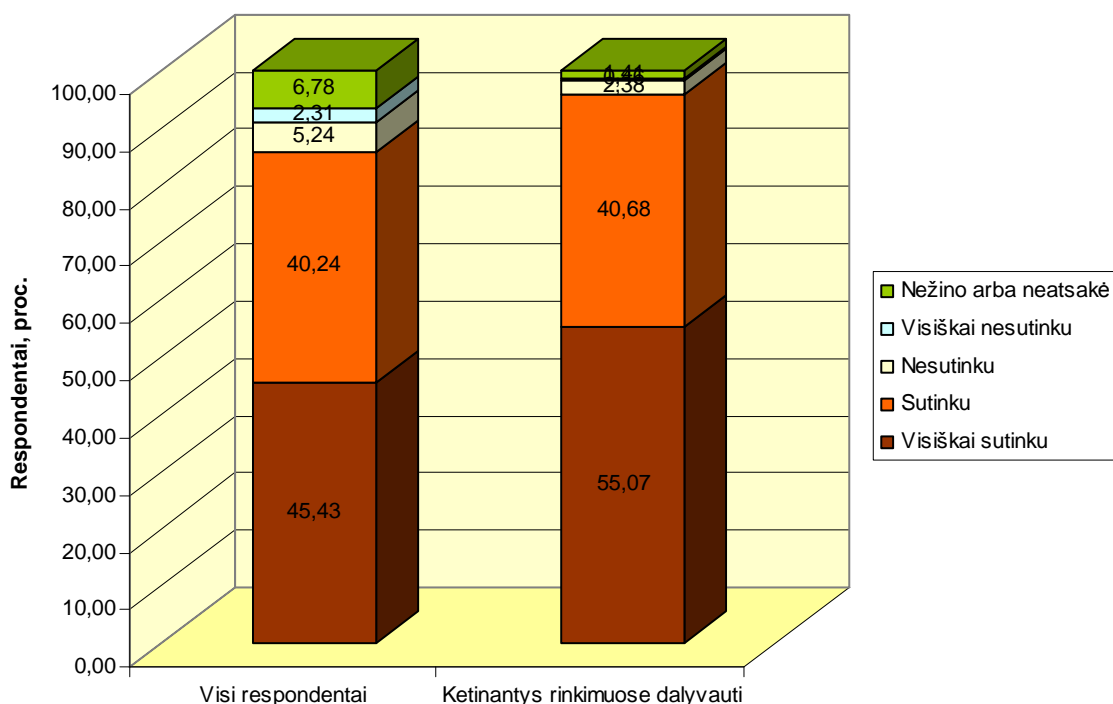
Atsakymai į klausimus: „Manau, jog dalyvauti rinkimuose – kiekvieno piliečio pareiga“ ir „Jei artimiausią sekmadienį vyktų Lietuvos Seimo rinkimai, ar dalyvautumėte juose?“

Jei artimiausią sekmadienį vyktų Lietuvos Seimo rinkimai, ar dalyvautumėte juose?	Manau, jog dalyvauti rinkimuose – kiekvieno piliečio pareiga				Iš viso
	Visiškai sutinku	Sutinku	Nesutinku	Visiškai nesutinku	
Tikrai taip	63,5	35,3	0,8	0,4	100,0
Greičiausiai taip	41,9	52,1	5,3	0,8	100,0
Greičiausiai ne	17,8	57,8	22,2	2,2	100,0
Tikrai ne	16,1	32,3	32,3	19,4	100,0

Šaltinis: *Politinis dalyvavimas ir komunikacija. Op.cit.*

10 priedas. Dalyvavimo, kaip pilietinės pareigos, vertinimas

Atsakymai į klausimą: „Manau, jog dalyvauti rinkimuose – kiekvieno piliečio pareiga“.

Respondentų skaičius – 1009 pirmame stulpelyje ir 762 – antrame.

Šaltinis: *Politinis dalyvavimas ir komunikacija. Op.cit.*

9 priedas. Sutikimai su nuostatomis, svarbiomis ekspresyvioms gyventojų motyvacijoms, proc.

	Rinkimuose ketinančiųjų dalyvauti dalis
Teigiamas atsakymas į klausimą „Manau, jog dalyvauti rinkimuose – kiekvieno piliečio pareiga“ bei sutikimas ir visiškas sutikimas su teiginiu „Šiuo metu Lietuvoje nematau dėmesio vertų partijų, kandidatų, galinčių būti mano atstovais“	33,5
Visiškas sutikimas su teiginiu „Manau, jog dalyvauti rinkimuose – kiekvieno piliečio pareiga“ bei sutikimas ir visiškas sutikimas su teiginiu „Šiuo metu Lietuvoje nematau dėmesio vertų partijų, kandidatų, galinčių būti mano atstovais“	19,2
Sutikimas ir visiškas sutikimas su teiginiu „Net jei ir nesitikiu, kad rinkimuose mano remiama partija ar kandidatas laimės, visvien einu balsuoti, kad išreikščiau savo paramą jiems“, sutikimas ir visiškas sutikimas su teiginiu „Turiu mėgstamą partiją, kandidatą, už kuriuos visada balsuoju“	51,6

Visiškas sutikimas su teiginiu „Net jei ir nesitikiu, kad rinkimuose mano remiama partija ar kandidatas laimės, visvien einu balsuoti, kad išreikščiau savo paramą jiems“, sutikimas ir visiškasis sutikimas su teiginiu „Turiu mėgstamą partiją, kandidatą, už kuriuos visada balsuoju“	20,8
Sutikimas ir visiškasis sutikimas su teiginiu „Net jei ir nesitikiu, kad rinkimuose mano remiama partija ar kandidatas laimės, visvien einu balsuoti, kad išreikščiau savo paramą jiems“, sutikimas ir visiškasis sutikimas su teiginiu „Turiu mėgstamą partiją, kandidatą, už kuriuos visada balsuoju“, vienos iš partijų pasirinkimas, atsakant į klausimą „Už kurią partiją jūs balsuotumėte?“ (ne nebalsavimas, sugadintas biuletenis, nežinojimas)	49,4
Visiškas sutikimas su teiginiu „Net jei ir nesitikiu, kad rinkimuose mano remiama partija ar kandidatas laimės, visvien einu balsuoti, kad išreikščiau savo paramą jiems“, sutikimas ir visiškasis sutikimas su teiginiu „Turiu mėgstamą partiją, kandidatą, už kuriuos visada balsuoju“, vienos iš partijų pasirinkimas, atsakant į klausimą „Už kurią partiją jūs balsuotumėte?“ (ne nebalsavimas, sugadintas biuletenis, nežinojimas)	20,2
Sutikimas ir visiškasis sutikimas su teiginiu „Einu balsuoti, nes noriu tokiu būdu pareikšti savo valią valdant šalį“, visi kiti atsakymai nei sutikimas ir visiškasis sutikimas su teiginiu „Aš žinau, kuri Lietuvos partija ar politikas geriausiai atstovautų mano ir šalies interesams“	41,7
Visiškas sutikimas su teiginiu „Einu balsuoti, nes noriu tokiu būdu pareikšti savo valią valdant šalį“, visi kiti atsakymai nei sutikimas ir visiškasis sutikimas su teiginiu „Aš žinau, kuri Lietuvos partija ar politikas geriausiai atstovautų mano ir šalies interesams“	14,1
Sutikimas ir visiškasis sutikimas su teiginiu „Mano apsisprendimui balsuoti įtakos turi man svarbūs žmonės (šeima, draugai, kaimynai, bendradarbiai), sutikimas ir visiškasis sutikimas su teiginiu „Šiuo metu Lietuvoje nematau dėmesio vertų partijų, kandidatų, galinčių būti mano atstovais“	10,8
Visiškas sutikimas su teiginiu „Mano apsisprendimui balsuoti įtakos turi man svarbūs žmonės (šeima, draugai, kaimynai, bendradarbiai), sutikimas ir visiškasis sutikimas su teiginiu „Šiuo metu Lietuvoje nematau dėmesio vertų partijų, kandidatų, galinčių būti mano atstovais“	2,1
Sutikimas ir visiškasis sutikimas su teiginiu „Man patinka rinkimų vietoje susitikti, padiskutuoti su kitais balsuojančiais“, sutikimas ir visiškasis sutikimas su teiginiu „Šiuo metu Lietuvoje nematau dėmesio vertų partijų, kandidatų, galinčių būti mano atstovais“	8,4
Visiškas sutikimas su teiginiu „Man patinka rinkimų vietoje susitikti, padiskutuoti su kitais balsuojančiais“, sutikimas ir visiškasis sutikimas su teiginiu „Šiuo metu Lietuvoje nematau dėmesio vertų partijų, kandidatų, galinčių būti mano atstovais“	1,7
Sutikimas ir visiškasis sutikimas su teiginiu „Einu balsuoti dėl	3,5

pramogos, įdomumo“, sutikimas ir visiškai sutikimas su teiginiu „Šiuo metu Lietuvoje nematau dėmesio vertų partijų, kandidatų, galinčių būti mano atstovais“	
--	--

Respondentų skaičius – 762.

Duomenų šaltinis: *Politinis dalyvavimas ir komunikacija. Op.cit.*

10 priedas. Ekspresyvaus dalyvavimo, kaip pilietinės pareigos atlikimo, ir ekspresyvaus dalyvavimo, kaip savo valios valdant šalį pareiškimo, paskatų tarpusavio ryšys, eilučių proc.

		Ekspresyvaus dalyvavimo, kaip pilietinės pareigos atlikimo, paskata		Iš viso
		Nebūdinga	Būdinga	
Ekspresyvaus dalyvavimo, kaip savo valios valdant šalį pareiškimo, paskata	Nebūdinga	81,6	18,4	100,0
	Būdinga	34,0	66,0	100,0

		Ekspresyvaus dalyvavimo, kaip savo valios valdant šalį pareiškimo, paskata		Iš viso
		Nebūdinga	Būdinga	
Ekspresyvaus dalyvavimo, kaip pilietinės pareigos atlikimo, paskata	Nebūdinga	78,7	21,3	100,0
	Būdinga	30,0	70,0	100,0

N = 680.

Duomenų šaltinis: *Politinis dalyvavimas ir komunikacija. Op.cit.*

11 priedas. Ekspresyvaus dalyvavimo, kaip pilietinės pareigos atlikimo, ir ekspresyvaus dalyvavimo dėl savo socialinės aplinkos įtakos paskatų tarpusavio ryšys, eilučių proc.

		Ekspresyvaus dalyvavimo, kaip pilietinės pareigos atlikimo, paskata

		Nebūdinga	Būdinga	Iš viso
Ekspresyvaus dalyvavimo dėl savo socialinės aplinkos įtakos paskata	Nebūdinga	70,9	29,1	100,0
	Būdinga	4,9	95,1	100,0

N = 684.

Duomenų šaltinis: *Politinis dalyvavimas ir komunikacija. Op.cit.*

12 priedas. Ekspresyvaus dalyvavimo, kaip pilietinės pareigos atlikimo, ir ekspresyvaus dalyvavimo dėl veiksmo teikiamo socializacijos malonumo paskatų tarpusavio ryšys, eilučių proc.

		Ekspresyvaus dalyvavimo, kaip pilietinės pareigos atlikimo, paskata		Iš viso
		Nebūdinga	Būdinga	
Ekspresyvaus dalyvavimo dėl veiksmo teikiamo socializacijos malonumo paskata	Nebūdinga	69,7	30,3	100,0
	Būdinga	3,1	96,9	100,0

N = 682.

Duomenų šaltinis: *Politinis dalyvavimas ir komunikacija. Op.cit.*

13 priedas. Ekspresyvaus dalyvavimo, kaip pramogos, motyvacijos ir kitų ekspresyvaus dalyvavimo paskatų variacijų tarpusavio ryšys, eilučių proc.

13.1. lentelė. Ekspresyvaus dalyvavimo, kaip pramogos, ir ekspresyvaus dalyvavimo, kaip pilietinės pareigos atlikimo, paskatų tarpusavio ryšys, eilučių proc.

		Ekspresyvaus dalyvavimo, kaip pilietinės pareigos atlikimo, paskata		Iš viso
		Nebūdinga	Būdinga	
Ekspresyvaus dalyvavimo, kaip pramogos, paskata	Nebūdinga	65,4	34,6	100,0
	Būdinga	15,4	84,6	100,0

13.2. lentelē. Ekspresyvaus dalyvavimo, kaip pramogos, ir ekspresyvaus dalyvavimo, kaip lojalumo remiamai politinei jėgai, paskatų tarpusavio ryšys, eilučių proc.

		Ekspresyvaus dalyvavimo, kaip lojalumo remiamai politinei jėgai, paskata		Iš viso
		Nebūdinga	Būdinga	
Ekspresyvaus dalyvavimo, kaip pramogos, paskata	Nebūdinga	46,2	53,8	100,0
	Būdinga	80,0	20,0	100,0

13.3. lentelē. Ekspresyvaus dalyvavimo, kaip pramogos, ir ekspresyvaus dalyvavimo, kaip lojalumo remiamai politinei jėgai, paskatų tarpusavio ryšys, eilučių proc.

		Ekspresyvaus dalyvavimo, kaip būdo pareikšti savo valią valdant šalį, paskata		Iš viso
		Nebūdinga	Būdinga	
Ekspresyvaus dalyvavimo, kaip pramogos, paskata	Nebūdinga	58,8	41,2	100,0
	Būdinga	26,9	73,1	100,0

13.4. lentelē. Ekspresyvaus dalyvavimo, kaip pramogos, ir ekspresyvaus dalyvavimo, kaip solidarumo savo socialinei aplinkai išraiškos, paskatų tarpusavio ryšys, eilučių proc.

		Ekspresyvaus dalyvavimo, kaip solidarumo savo socialinei aplinkai išraiškos, paskata		Iš viso
		Nebūdinga	Būdinga	
Ekspresyvaus dalyvavimo, kaip pramogos, paskata	Nebūdinga	88,1	11,9	100,0
	Būdinga	45,8	54,2	100,0

13.5. lentelē. Ekspresyvaus dalyvavimo, kaip pramogos, ir ekspresyvaus dalyvavimo, kaip socializavimosi su kitais bendruomenės nariais, paskatų tarpusavio ryšys, eilučių proc.

		Ekspresyvaus dalyvavimo, kaip socializavimosi su kitais		

		bendruomenės nariais, paskata		Iš viso
		Nebūdinga	Būdinga	
Ekspresyvaus dalyvavimo, kaip pramogos, paskata	Nebūdinga	93,1	6,9	100,0
	Būdinga	42,3	57,7	100,0

N = 682.

Duomenų šaltinis: *Politinis dalyvavimas ir komunikacija. Op.cit.*

14 priedas. Sociodemografinės rinkėjų, kuriems būdingos ekspresyvios motyvacijos, charakteristikos (procentai tų, kuriems atitinkama motyvacija yra būdinga tam tikroje sociodemografinėje grupėje)

		Būdinga ekspresyvi dalyvavimo, kaip pilietinės pareigos atlikimo, paskata	Ekspresyviai dalyvavimo, kaip pilietinės pareigos atlikimo, paskatai teikiamas prioritetas	Būdinga ekspresyvi dalyvavimo, kaip lojalumo savo remiamai politinei jėgai demonstravimo, paskata	Ekspresyviai dalyvavimo, kaip lojalumo savo remiamai politinei jėgai demonstravimo, paskatai teikiamas prioritetas	Būdinga ekspresyvi dalyvavimo, kaip būdo pareikšti savo valią valstybės valdyme, paskata	Ekspresyviai dalyvavimo, kaip būdo pareikšti savo valią valstybės valdyme, paskatai teikiamas prioritetas	Būdinga ekspresyvi dalyvavimo, kaip solidarumo su savo socialine aplinka išraiškos, paskata	Ekspresyviai dalyvavimo, kaip solidarumo su savo socialine aplinka išraiškos, paskatai teikiamas prioritetas	Būdinga ekspresyvi dalyvavimo, kaip kaip socializavimosi su kitais bendruomenės nariais, paskata	Ekspresyviai dalyvavimo, kaip socializavimosi su kitais bendruomenės nariais, paskatai teikiamas prioritetas	Būdinga ekspresyvi dalyvavimo rinkimuose, kaip pramogos, paskata	Ekspresyviai dalyvavimo kaip pramogos paskatai teikiamas prioritetas
Lytis	Vyrai	37,4	19,2	51,0	20,0	42,2	13,1	13,2	1,7	9,8	1,9	3,4	0,2
	Moterys	36,8	20,9	52,8	21,2	43,4	15,7	10,0	2,5	7,9	1,7	3,8	1,4
Amžius	iki 29 m.	29,7	15,8	42,6	17,5	43,1	12,5	13,7	2,8	7,2	3,0	3,9	0,0
	30-39 m.	40,1	14,0	50,4	13,9	46,3	12,5	10,5	2,0	6,8	1,9	3,8	1,8
	40-49 m.	35,7	20,1	55,7	22,2	43,0	13,6	9,8	2,2	8,0	1,6	6,0	1,3
	50-59 m.	45,2	25,9	52,4	20,7	39,1	11,5	13,3	3,2	9,0	1,5	0,8	0,0
	60-69 m.	45,2	25,8	56,3	31,7	45,9	20,6	10,8	0,0	12,5	0,0	1,5	0,0
	70 ir daugiau m.	29,7	22,3	57,4	20,5	39,6	18,8	10,4	2,0	10,8	2,0	4,8	2,0
Išsimokslinimas	Nebaigtas vidurinis	42,0	24,3	45,6	14,3	49,8	16,4	23,3	2,3	13,3	2,9	6,5	1,5
	Vidurinis, aukštesnysis ir spec. vidurinis	37,1	17,6	53,6	18,2	42,7	15,2	10,5	1,9	8,4	1,4	3,3	0,9
	Aukštasis	34,5	23,6	52,3	28,5	39,2	12,5	8,0	2,6	6,7	1,3	2,1	0,4
Pajamos	iki 400 Lt	28,7	8,4	59,6	21,6	34,4	7,6	5,6	0,6	6,5	2,4	3,8	1,0

šeimoms													
nariui													
	401-500 Lt	36,1	14,0	54,8	18,4	33,4	12,4	8,3	2,2	11,7	3,3	2,2	0,0
	501-700 Lt	36,2	22,4	52,0	16,6	46,3	18,0	14,2	1,8	8,6	1,5	2,1	1,4
	701-1000 Lt	44,6	23,1	50,2	20,3	44,4	16,6	14,5	3,7	13,3	2,6	5,7	1,3
	1001 Lt ir daugiau	33,9	26,0	55,3	29,3	45,0	13,5	5,6	1,7	3,0	0,0	3,1	0,0
Socialinė padėtis													
	Bedarbiai	32,8	23,6	58,0	23,6	38,6	11,0	11,6	8,1	20,2	11,6	3,5	3,5
	Namų šeimininkės/motinos atostogose	37,2	14,2	36,8	8,3	40,9	10,8	6,8	0,0	8,8	5,1	8,4	0,0
	Pensininkai	35,4	22,6	56,8	21,5	40,7	17,4	10,3	1,4	10,2	1,4	3,1	1,0
	Moksleiviai, studentai	38,1	14,9	33,8	14,6	52,0	14,9	24,3	2,8	3,4	3,3	6,2	0,0
	Specialistai	36,2	23,1	50,1	25,7	46,6	14,2	6,8	1,8	6,1	1,0	2,6	0,8
	Tarnautojai	37,5	26,7	45,4	8,8	53,0	19,5	9,7	3,3	7,1	0,0	4,0	1,7
	Darbininkai	43,2	18,2	58,8	23,0	41,5	12,5	14,1	1,7	12,0	1,7	4,0	0,7
Dirba/ dirbo sektoriuje													
	Valstybinėje įstaigoje, įmonėje	39,7	23,5	52,5	21,0	46,5	17,9	12,5	2,3	11,1	2,5	3,3	1,5
	Privataus verslo sektoriuje	36,0	18,6	50,8	20,7	40,0	11,0	10,3	2,0	6,7	0,9	3,6	0,4
Gyvenamoji vieta													
	Vilnius	31,3	23,4	50,0	25,4	43,1	11,6	11,1	4,6	1,6	0,6	2,0	0,0
	Kaunas, Klaipėda,	43,1	20,3	44,8	18,6	43,4	15,4	17,2	1,9	12,0	1,3	3,6	0,7

	Šiauliai, Panevėžys												
	Kiti miestai	37,3	20,7	56,6	22,5	42,4	16,5	9,6	1,2	7,2	0,7	4,0	0,5
	Kaimas	35,7	17,6	55,5	17,8	42,7	14,0	8,5	1,5	11,7	3,7	4,4	1,7
Tautybė	Lietuvis	41,8	18,4	40,5	15,9	43,5	13,4	14,7	2,6	10,4	2,0	5,0	1,1
	Rusas	33,2	23,3	46,6	18,3	44,0	13,5	10,3	0,0	5,8	0,0	2,7	2,7
	Lenkas	35,6	18,2	48,3	17,8	41,5	17,3	7,5	3,8	0,0	0,0	3,6	0,0
	Kita	18,4	15,2	35,1	17,7	44,3	9,7	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Už kurią partiją jūs balsuotumėte?	Lietuvos lenkų rinkimų akcija (V: Tomaševskij)	33,7	33,7	80,4	47,3	48,9	26,0	33,7	19,6	14,0	0,0	0,0	0,0
	Liberalų ir Centro sąjunga (A: Zuokas)	21,7	15,5	53,8	36,8	25,4	12,0	6,3	0,0	0,0	0,0	4,1	4,1
	Liberalų sąjūdis (E: Masiulis)	57,5	38,1	19,5	0,0	48,6	26,7	9,7	4,0	5,8	0,0	12,1	0,0
	Naujoji sąjunga (socialliberalai) (A: Paulauskas)	30,3	12,4	63,9	12,7	42,8	9,1	6,0	0,0	9,3	4,3	2,4	1,5
	Pilietinė demokratija (V: Muntianas)	21,8	0,0	78,2	0,0	0,0	0,0	21,8	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
	Socialdemokratų partija (G: Kirkilas)	31,3	23,5	68,2	28,2	40,5	22,6	8,0	1,2	7,2	1,2	0,0	0,0
	Tėvynės sąjunga (A:	26,9	19,0	76,2	44,1	30,4	12,0	4,2	0,7	4,5	1,5	1,5	0,0

Kubilius)													
Tvarka ir teisingumas (R: Paksas)	27,7	16,2	77,2	28,9	25,2	10,9	7,4	2,0	7,9	0,6	1,4	0,8	
Valstiečių liaudininkų sąjunga (K: Prunskienė)	28,4	14,8	55,9	10,1	45,9	14,4	12,7	5,4	9,5	0,0	3,8	0,0	
Darbo partija (V: Uspaskich)	28,4	12,8	68,9	21,4	31,9	13,2	17,1	1,4	13,7	3,6	9,1	3,0	
Kita partija	27,0	27,0	71,1	34,8	28,9	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	
Nebalsuotų	61,3	0,0	0,0	0,0	41,6	23,8	0,0	0,0	0,0	0,0	25,5	0,0	
Sugadintų balsavimo biuletenį	77,2	29,0	0,0	0,0	68,7	14,5	0,0	0,0	29,0	0,0	0,0	0,0	
Nežino	68,5	29,4	0,0	0,0	77,2	16,9	25,5	3,9	13,5	3,2	6,6	0,9	
Neatsakė	21,7	8,5	0,0	0,0	44,8	0,0	8,6	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	

Bendras respondentų skaičius – 1009. Pastaba: pateiktos Seimo rinkimuose, jei jie vyktų „kitą savaitgalį“ ketinančių dalyvauti respondentų ekspresyvos motyvacijos

Šaltinis: *Politinis dalyvavimas ir komunikacija. Op.cit.*

15 priedas. Domėjimosi politika ir ekspresyvių motyvacijų ryšys tarp tų, kurie dalyvautų Seimo rinkimuose, jei šie vyktų „kitą savaitgalį“ (procentai tų, kuriems ši motyvacija būdinga tam tikroje domėjimosi politika grupėje)

Domėjimasis politika	Ekspresyvos rinkiminės motyvacijos	Būdinga ekspresyvi dalyvavimo, kaip pilietinės pareigos atlikimo, paskata	Ekspresyviai dalyvavimo, kaip pilietinės pareigos atlikimo, paskatai teikiamas prioritetas	Būdinga ekspresyvi dalyvavimo, kaip lojalumo savo remiamai politinei jėgai demonstravimo, paskata	Ekspresyviai dalyvavimo, kaip lojalumo savo remiamai politinei jėgai demonstravimo, paskatai teikiamas prioritetas	Būdinga ekspresyvi dalyvavimo, kaip būdo pareikšti savo valią valstybės valdyme, paskata	Ekspresyviai dalyvavimo, kaip būdo pareikšti savo valią valstybės valdyme, paskatai teikiamas prioritetas	Būdinga ekspresyvi dalyvavimo, kaip solidarumo su savo socialine aplinka išraiškos, paskata	Ekspresyviai dalyvavimo, kaip solidarumo su savo socialine aplinka išraiškos, paskatai teikiamas prioritetas	Būdinga ekspresyvi dalyvavimo, kaip socializavimosi su kitais bendruomenės nariais, paskata	Ekspresyviai dalyvavimo, kaip socializavimosi su kitais bendruomenės nariais, paskatai teikiamas prioritetas	Būdinga ekspresyvi dalyvavimo rinkimuose, kaip pramogos, paskata	Ekspresyviai dalyvavimo kaip pramogos paskatai teikiamas prioritetas
Labai domisi	33,0	19,8	68,6	42,6	27,8	14,5	12,1	3,7	10,4	3,3	0,0	0,0	
Domisi	37,3	23,2	57,4	25,6	37,6	15,3	7,9	1,2	8,6	0,8	1,9	0,6	
Nelabai domisi	36,0	16,4	47,0	13,7	48,8	13,4	12,0	2,3	7,1	1,5	3,8	0,7	
Visiškai nesidomi	49,8	27,7	30,2	9,9	55,5	16,8	32,4	4,9	17,9	7,7	16,4	4,6	
Nežino	17,0	17,0	51,5	17,5	20,6	20,6	0,0	0,0	17,0	0,0	17,0	0,0	

Bendras respondentų skaičius – 762.

Šaltinis: *Politinis dalyvavimas ir komunikacija. Op.cit.*

ŠALTINIŲ IR LITERATŪROS SĄRAŠAS

- Aldrich, John H., „Rational Choice and Turnout“. *American Journal of Political Science*, 37 (1), 1993, 246 – 278;
- Almond, Gabriel A., Sidney Verba, *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. Boston: Little, Brown and Company, 1963;
- Brady, Henry E., Sidney Verba, Kay Lehman Schlozman, „Beyond SES: A Resource Model of Political Participation“. *The American Political Science Review*, 89 (2), 1995, 271 – 294;
- Brennan, Geoffrey, Alan Hamlin, „Expressive voting and electoral equilibrium“. *Public Choice*, 95, 1998, 149–175;
- Calcagno, Peter T., Christopher Westley, „An Institutional Analysis of Voter Turnout: The Role of Primary Type and the Expressive and Instrumental Voting Hypotheses“.
<http://www.cofc.edu/~econfinc/workingpapers/calcagno_westley_turnout_cpe.pdf>
> [žiūrėta 2008 03 01];
- Campbell, David E., *Why We Vote: How Schools and Communities Shape Our Civic Life*. Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2006;
- Crain, Cindy, Dwight R. Lee, „The Economics of Voting: What Do You Mean, My Vote Doesn't Count?“.
<<http://www.econedlink.org/lessons/index.cfm?lesson=EM576&page=teacher>>,
[žiūrėta 2008 02 29];
- Crampton, Eric, Andrew Farrant, „Expressive and Instrumental Voting: The Scylla and Charybdis of Constitutional Political Economy“. 2003
<<http://ideas.repec.org/p/wpa/wuwppe/0401002.html>>, [žiūrėta 2008 02 29];
- Dahl, Robert A., *Demokratija ir jos kritikai*. Vilnius: Amžius, 1994;
- Dalton, Russel J., „Citizen Attitudes and Political Behavior“. *Comparative Political Studies*, 33 (6/7), 2000;
- Degutis, Mindaugas, “How Lithuanian Voters Decide: Reasons Behind the Party Choice”. Kn.: Algimantas Jankauskas (sud.), *Lithuanian Political Science Yearbook 2000*, Vilnius, 2001, 81 – 123;
- Dhillon, Amrita, Susana Peralta, “Economic Theories Of Voter Turnout”. *The Economic Journal*, 2002, 112 (June), 332 - 352;

- Downs, Anthony, *An Economic Theory of Democracy*. New York: Harper Collins Publishers, 1957;
- Engelen, Bart, “Solving the Paradox: The Expressive Rationality of the Decision to Vote”. *Rationality and Society*, 2006, 18, 419 – 441;
- Eurobarometro apklausų duomenys,
<http://ec.europa.eu/public_opinion/index_en.htm>;
- Ferejohn, John A., Morris P. Fiorina, „The Paradox of Not Voting: A Decision Theoretic Analysis“. *The American Political Science Review*, 1974, 68 (2), 525 – 536;
- Fiorina, Morris P., „The Voting Decision: Instrumental and Expressive Aspects“. *The Journal of Politics*, 1976, 38 (2), 390 – 413;
- Fiorina, Morris P., Kenneth A. Shepsle, „Is Negative Voting an Artifact?“. *American Journal of Political Science*, 1989, 33 (2), 423 – 439;
- Franklin, Mark N., „Electoral Participation“. Kn.: Lawrence LeDuc, Richard G. Niemi, Pippa Norris (sud.), *Comparing Democracies: Elections and Voting in Global Perspective*, 1996, 216 – 235;
- Greene, Kenneth V., Phillip J. Nelson, „If extremists vote how do they express themselves? An empirical test of an expressive theory of voting“. *Public Choice*, 2002, 113, 425 – 436;
- Harrop, Martin, William L. Miller, „Elections and Voters: A Comparative Introduction“. London: Macmillan, 1987;
- Heath, Anthony, Geoffrey Evans, “Tactical Voting: Concepts, Measurement and Findings”. *British Journal of Political Science*, 1994, 24 (4), 557 – 561;
- Himmelweit, Hilde T., Patric Humphreys, Mariane Jaeger, „How Voters Decide: A Model of Vote Choice Based on a Special Longitudinal Study Extending Over Fifteen Years and the British Election Surveys of 1970 – 1983. Philadelphia: Open University Press, 1981;
- Holzer, Boris, „Political Consumerism between Individual Choice and Collective Action: Social movements, Role mobilization and Signalling“. *International Journal of Consumer Studies*, 2006, 30 (5), 405–415;
- Imbrasaitė, Jūratė, „Modes of Political Participation in Lithuania: Perspectives of Rational Actor and Universal Values“. *Socialiniai mokslai*, 40 (3), 2003, 90 – 96;
- Imbrasaitė, Jūratė, „Socialinis kapitalas ir politinis dalyvavimas Lietuvoje“. *Sociologija. Mintis ir veiksmai*, 1, 2004, 38 – 50.

- Imbrasaitė, Jūratė, „Vertybinių orientacijos ir politinis dalyvavimas Lietuvoje: individualistinė – kolektyvinė dimensija“. *Filosofija. Sociologija*, 2, 2004, 26 – 32;
- Inglehart, Ronald, Gabriela Catterberg, „Trends in Political Action: The Development Trend and the Post-Honeymoon Decline“. www.worldvaluessurvey.org/Upload/5_Partapsa.pdf [žiūrėta 2006 03 22];
- Jackman, Robert W., „Political Institutions and Voter Turnout in the Industrial Democracies“. *The American Political Science Review*, 1987, 81 (2), 405 – 423;
- Jackman, Robert W., Ross A. Miller, „Voter Turnout in the Industrial Democracies during the 1980s“. *Comparative Political Studies*, 1995, 27 (4), 467 -492;
- Jones, Philip, John Hudson, „Civic Duty and Expressive Voting: Is Virtue its Own Reward?“. *KYKLOS*, 2000, 1 (53), 3 - 16.
- Jones, Philip, John Hudson, „Rationality and Voting“. *The Journal of Economic Perspectives*, 2005, 19 (1), 242 – 243;
- Keith, Ronald C., „Political Participation in Beijing“. *Canadian Journal of Political Science / Revue canadienne de science politique*, 1998, 31 (3), 611 – 612;
- Klingemann, Hans Dieter, Dieter Fuchs (sud.), *Citizens and the State*. Oxford: Oxford University Press, 1995; Russel J. Dalton, „Citizen Attitudes and Political Behavior“. *Comparative Political Studies*, 33 (6/7), 2000;
- Lawrence A. Scaff, „Two Concepts of Political Participation“. *The Western Political Quarterly*, 1975, 28 (2), 447 – 462;
- LeDuc, Lawrence, Richard G. Niemi, Pippa Norris (sud.), *Comparing Democracies: Elections and Voting in Global Perspective*, 1996, 343 – 363;
- Lee, Dwight, „Expressive Voting: How A Little Economic Education Can Go A Long Way“. 2004. http://www.ncee.net/news/story.php?story_id=65 [žiūrėta 2008 02 29];
- Lupia, Arthur, „Book Reviews: A Logic of Expressive Choice“. *Political Psychology*, 2001, 22 (4), 853 – 857;
- Martin Lipset, Seymour, *Political Man: the Social Bases of Politics*. Baltimore: the Johns Hopkins University Press, 1988;
- Nie, Norman H., G. Bingham Powell Jr., Kenneth Prewitt, „Social Structure and Political Participation: Developmental Relationships, Part I“. *The American Political Science Review*, 1969, 63 (2), 361-378;

- Nie, Norman H., G. Bingham Powell Jr., Kenneth Prewitt, „Social Structure and Political Participation: Developmental Relationships, Part II“. *The American Political Science Review*, 1969, 63 (3), 808-832;
- Norkus, Zenonas, „Balsavimo paradokasai“. *Politologija*, 7 (1), 1996, 50 – 67;
- Norris, Pippa, “Conclusions: The Growth of Critical Citizens and its Consequences”. Kn. Pippa Norris (sud.), *Critical Citizens: Global Support for Democratic Governance*. Oxford: Oxford University Press, 1999, 257-272;
- Norris, Pippa, *Democratic Phoenix: Reinventing Political Activism*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002;
- Palfrey, Thomas R., Howard Rosenthal, „A Strategic Calculus of Voting“. *Public Coice*, 1983, 41, 7 – 53;
- Pappi, Franz Urban, „Political Behaviour: Reasoning Voters and Multi-Party Systems“. Kn.: Robert E. Goodin, Hans-Dieter Klingemann, *A New Handbook Of Political Science*. Oxford : Oxford Univ. Press, 1996, 255 – 275;
- Pasaulio vertybių tyrimo (*World Values Survey*) duomenys, <<http://www.worldvaluessurvey.org>>;
- Pattie, Charles, Patrick Seyd, Paul Whiteley, „Citizenship and Civic Engagement: Attitudes and Behaviour in Britain“. *Political Studies*, 2003, 51, 443 – 468;
- Political Participation and Voter Turnout in the United States, <www.geocities.com/caesaigh3/Political_Participation.doc>, [žiūrėta 2008 02 26];
- *Politinis dalyvavimas ir komunikacija*. Reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa. Tyrimą 2008 m. kovo 27 – balandžio 3 d. atliko visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centras „VILMORUS“, tyrimą užsakė Vilniaus Universitetas. Tyrimo imtis - 1009 respondentai;
- *Porinkiminis Lietuvos rinkėjų tyrimas*. Reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa. Tyrimą 1996 m. lapkritį atliko tyrimų agentūra „Socialinės informacijos centras“, tyrimą užsakė Vilniaus universitetas. Tyrimo imtis - 1203 respondentai;
- Putnam, Robert D., *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon and Schuster, 2000;
- Putnam, Robert D., *Kad demokratija veiktų: pilietinės tradicijos šiuolaikinėje Italijoje*. Vilnius: Margi raštai, 2001;
- Ramonaitė, Ainė, „Kodėl rinkėjai ne(be) balsuoja?“. Kn.: Rūta Žiliukaitė, Ainė Ramonaitė, Laima Nevinskaitė, Vida Beresnevičiūtė, Inga Vinogradnaitė,

- Neatrasta galia: Lietuvos pilietinės visuomenės žemėlapis*. Vilnius: Versus aureus, 2006, 92 – 112;
- Ramonaitė, Ainė, *Piliečių ir valstybės santykis pokomunistinėje demokratijoje: politinio susvetimėjimo Lietuvoje analizė*. Daktaro disertacija, 2005;
 - Ramonaitė, Ainė, *Posovietinės Lietuvos politinė anatomija*. Vilnius: Versus aureus, 2007;
 - Riekašius, Remigijus, „Protesto politika Lietuvoje“. *Politologija*, 30(2), 2003, 127-146;
 - Riekašius, Remigijus, *Politinis dalyvavimas pokomunistinėse valstybėse: Lietuvos atvejis*. Daktaro disertacijos santrauka. Klaipėda, Klaipėdos universiteto leidykla, 2003;
 - Riekašius, Remigijus, *Politinis dalyvavimas pokomunistinėse valstybėse: Lietuvos atvejis*. Daktaro disertacija, 2003;
 - Riker, William H., Peter C. Ordeshook, „A Theory of Calculus of Voting“. *The American Political Science Review*, 62 (1), 1968, 25 – 42;
 - *Rinkimai*. Reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa. Tyrimą 2004 m. liepos 8 – 11 d. atliko visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centras „VILMORUS“, tyrimą užsakė Atviros Lietuvos fondas. Tyrimo imtis - 1005 respondentai. Glaustą tyrimo ataskaitą galima rasti internete:
<politika.osf.lt/Kiti/dokumentai/VisuomenesPriesrinkiminesNuostatos2004/VILMORUS_tyrimas_OMNIBUS.doc> [žiūrėta 2008 05 20];
 - Schuessler, Alexander A., *A Logic of Expressive Choice*. Princeton: Princeton University Press, 2000;
 - Schumpeter, Joseph A., *Kapitalizmas, socializmas ir demokratija*. Vilnius: Mintis, 1998;
 - Sobel, Russell S., Gary A. Wagner, „Expressive Voting and Governmental Redistribution: Testing Tullock’s Charity of the Uncharitable“. *Public Choice*, 2004, 119, 143 – 159;
 - Stolle, Dietlind, Marc Hooghe and Michelle Micheletti, „Politics in the Supermarket: Political Consumerism as a Form of Political Participation“. *International Political Science Review*, 2005, 26(3): 245-269;
 - Tyran, Jean-Robert, „Voting when Money and Morals Conflict: An Experimental Test of Expressive Voting“. University of St. Gallen, Department of Economics, 2002. <<http://ideas.repec.org/p/usg/dp2002/2002-07.html>>, [žiūrėta 2008 03 01];

- Tóka, Gábor, “Expressive vs. Instrumental Motivation of Turnout, Partisanship and Political Learning”. 2006.
<http://www.personal.ceu.hu/departs/personal/Gabor_Toka/Papers/Toka06%20Expressive%20Voting.pdf> [žiūrėta 2008 02 25];
- Verba, Sidney, Kay L. Schlozman, Henry E. Brady, „Rational Action Theory and Political Activity“. *Journal of Theoretical Politics*, 2000, 12 (3), 243 – 268;
- Verba, Sidney, Norman H. Nie, Jae-on Kim, *Participation and Political Equality: A Seven-Nation Comparison*. Chicago and London: The University of Chicago Press, 1978;
- Wolfinger, Raymond E., Steven J. Rosenstone, *Who votes?* New Haven, London: Yale University Press, 1980;
- Žėruolis, Darius, „Racionalūs rinkėjai. Politinio absenteizmo priežastys“. Kn.: Algis Krupavičius (sud.), *Seimo rinkimai '96: trečiasis atmetimas*. Vilnius: Tvermė, 1998, 244 – 263.

VOTER TURNOUT IN LITHUANIA: ANALYSIS OF THE MOTIVATION MECHANISMS

Summary

Political participation and, especially, participation in the elections, is interesting and important study area in the field of the political science. Still though there are a lot of studies in Lithuania written on the voter turnout and electoral choices, one another area is thus far neglected: there is a lack of scholars' attention to the reasons, why first of all Lithuanian citizens go to the polls. Therefore, these motivations are the topic of this master thesis.

So in this master thesis, regarding the recently in the Lithuania observed lack of citizens interest in politics and trust in the elected representatives, the hypothesis is held, that the Lithuanians voters decide to go to the polls on the basis of expressive motivations (the expressive motivations to go to vote in this theses are defined as the motivations, when citizen decide to go to the polls first of all because the very act of the voting has a value to him, not because he expect the concrete benefit from the election results, when the winning party or candidate will implement their policy). To examine this is the objective of this thesis.

First of all the existing theories on the citizens' turnout motivations are reviewed, analyzed and classified, then the feasible model of the citizens motivation to vote are constructed on the basis of the extended rational choice theory. The main distinction is made between the instrumental and expressive voters turnout motivations. Thought in this thesis it is not aimed to evaluate the expressive motivations normatively, the possible sequences of the voting, when the turnout is conditioned by this kind of reasons, is objectively discussed. The conclusion is made that the broader outcomes of the expressive motivations highly depends on the specific kind of motivation from this group, but generally, one could state, that expressive motivations (certain kinds of them) can damage democratic quality, but definitely helps to sustain this kind of political regime.

For the further analysis along the constructed turnout motivations model, the block of the survey questions was designed. The representative population survey was held in the end

of March – beginning of the April of 2008 and the data provided by it is used in the succeeding research. Eight possible turnout motivations are defined: two instrumental (going to vote first of all because of the intension to elect the representatives of the voters interest, and the intension through the results of the election to resolve the topical issue voter cares about) and six expressive motivations (going to vote because of the sense of civic duty, loyalty to the preferred political party or candidate, desire just to express one's will in the state ruling processes, solidarity to other members of one's social environment, pleasure to socialize with other community members during the voting process and going to the pools just for entertaining). In order to separate these two highly related motivation groups, the cleavage is incorporated and the concrete conditions which have to be fulfilled during the survey data's analysis in order to claim the prime existence of one or another motivation are defined.

As expected, the existence of the expressive turnout motivations among Lithuanian voters is confirmed. Among them the most common, most popular motivations are going to the pools because of the desire to express the loyalty and support for the preferred political party or candidate (even if it is not expected that they can win), to express one's will in the state governing process, and going to the pools just because of the sense of duty. The more popular instrumental motivation, as it is found, is going to vote because of the desire to elect one's representative, but the most often both of the instrumental motivations are reported. Making the comparison, with some precaution one could say that the expressive motivations of turnout are even more often than the instrumental among Lithuanian voters.